

37

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш”, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Оперативни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Слободан Елезовић,
Емсура Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић и
Светислав Шљукић

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш”, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: casopistrag@sbb.rs : casopistrag@yahoo.com
www.biblvrbas.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

350 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Коста Брадић

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Покрајинског
секретаријата за културу и Министарства културе РС*

пїраї пїезије

Жарко ЂУРОВИЋ.....	5
Благоје БАКОВИЋ.....	10
Живко НИКОЛИЋ.....	14
Драгица ИВАНОВИЋ.....	16
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....	21
Зоран М. МАНДИЋ.....	25
Саша МИЋКОВИЋ.....	29
Немања АРСОВИЋ.....	32
Мирјана ШТЕФАНИЦКИ Антонић.....	36

пїраї пїрозе

Момчило БАКРАЧ.....	59
Виктор РАДОЊИЋ.....	53
Александра ПЕТРОВИЋ.....	69
Зоран ШКИЉЕВИЋ.....	74
Новица НИКОЛИЋ.....	80

пїраї на пїраїу

Александра ЂУРИЧИЋ.....	90
Милан СУБОТИЋ.....	95

пїраї друїиј

Рубен ДАРИО.....	107
Сергеј ЗАВЈАЛОВ.....	113
Александар СКИДАН.....	121

пѣраї ѣалейѣ

Јелица РОБЕНОВИЋ.....124

пѣраї иџчиѣавања

Радомир В. ИВАНОВИЋ.....128

Зоран ЋЕРИЋ.....133

Мирослав ТОДОРОВИЋ.....138

Анђелко ЕРДЕЉАНИН.....144

Мирко ИКОНИЋ.....146

Велиша ЈОКСИМОВИЋ.....150

Ружица КОМАР.....152

Џвијетин РИСТАНОВИЋ.....156

Бранкица ЖИВКОВИЋ.....159

Чедомир ЉУБИЧИЋ.....153

пѣраї наслеђа

Милутин ШЉИВАНЧАНИН.....167

Владимир УВАЛИН.....173

Жарко БУРОВИЋ

ВЕЧНИЦИ

У спомен Вуку

НЕБО ПЕТЊИЦЕ

Небо тражи у висини
тамо се светлости двоје
тражи га и у долини
где се од искона паре боје

Небо даречно као млеч
пристиже на пропланке у снопу
овде га цвет и реч
здушно прате у стопу

Реч извору каже: теци
дом свила у нашем слуху
овде су горди Вукови преци
уждили ватру причи и духу

И подарили их мудрому Вуку
да их жудњиво кроз свет носи
језик оличен у звуку
објутрава у белој роси

Одатле се сели у биће
да нас лиши ноћи и несна
уместо њих нек дан свиће
са њим нек свиће нађ и песма

Нек дуго живе и трају
небом шестаре птице
с њима је данас у загрљају
сафирни прстен Петњице

НЕБО ТРШИЋА

Над Тршићем се облачје свило
притисло људе и куће
брзим ритмом туче било:
веком пукло беспуће

Шира посташе гробља сеоска
магла налегла по њима
ни за свеће нема воска:
тужно време припада свима

Вук окреће поглед своду
чекајући јутра бела
наткрилиће сваку непогоду
што се над нахијама наднела

Устаници шуме запосели
јаки ко храстове жиле
одани слободи и вери
не плаше се турске силе

И хроми Вук међу њима
хром му је корак – мисао није
по оближњим нахијама
у језику тражи лек

Тај лек крепи дух и вољу
Не да да потонемо у зловољу

Нека је занавек на престолу!

НЕБО БЕЧА

Олује се трве сред крхкога бића
Како их смирити да души буде боље
у свему препознах тамна многоличја
турску пизму и турске зловоље

Овде се скрасих невесео и хром
ослањах године на дрвену штулу
мисли сатире свакојаки лом
сводећи живот на безличну нулу

Питам себе како злу утећи
облачје се застрло над њиме
у сну гргори извор жуборећи
тражећи у немиру своје право име

Једино је патња дубока и вечна
све остало је земно и кратковеко
не знам где се настањује срећа
све што рекох узалудно рекох

Једино ме Азбука висини узноси
да није ње походио би ме мрак
утеху пронађох у тршићкој роси
себи постах учитељ и ђак

Небо своје у древном Бечу тражим
у томе ми помаже миљеница Мина
небосвод ће моју реч да оснажи
и зору проспе по нашим образима.

ЊЕГОШЕВЕ ВИЗИЈЕ СВЕТА

Све се нуди све се мери
Јутро рано што се млечи
Ширно море плима овери
Пре него се смири у речи

Реч свему двојство даје
Изнутра га бруси дух
Обиђе јаву и потаје
Разарајући душу и слух

После се сам запиташ
Како им је у лому свом
Све има ћуд и ритам
И све је у игри са сном

У игри се зачиње страх
Игром се удес лечи
Све што се витла постаје прах
Лежај му једино застиру речи

Па и оне губе сјај
Када се запуте у бескрај.

ОБРИСИ РОДНОГ СМИЉАНА

(Никола Тесла, у очекивању смрти)

Знао сам да се сан прелива у вал
Да је лет рукопис птице
Да чежњу распреда маестрал
Да у етру пупољче несанице

У етру се гложе небо и гром
Та слика одувек влада нама
У души витла и ноћ и лом
Далеко су обриси Смиљана

Тамо је небо души скут
Попут псалма трепере траве
Трепери и мој дечачки пут
Моја је машта посинак јаве

Све могу и све можда хоћу
Моје руке разносе футур светом
А ја - ево - и дању и ноћу
Чезнем у Њујорку за смиљанским
цветом

Мирис цвета носталгију буди
Одлажем клешта калемове жице
Ноћас само за завичајем жудим
Ту су обронци ливаде и птице

Чудесне птице - небески усклици
И роса лакопрста и ветар брзоплети

Кад мрак добује о хотелска окна
Добује и по мојој носталгији и сети

Ту се одомио - наборао лице
А ја сањам завичај и птице

Сањам птице уместо умрлице!

СВЕ ИМА СВОЈ ЈЕЗИК

Проф. Радосаву Бошковићу

Све има свој језик. И ведар дан. И ноћ наглува.
Свој језик има и цвет сна.
И убилачка неверица. И понор ослепели.
И чука видовита.
Све лебди. Све је божјом вољом нацртано:
Мистерија и машта.

Све има свој језик. Своја весла. Своје стопе.
Све има осу обртања. Лутајући след.
Вода отиче у занос плаховита смера.
Сунце дану узорава бразде.
Међу тим браздама језик се окућио
Дао му засјај и дубину

И сада док стихове зборим
Допире до мене језик ластавичјих гнезда
Језик лахора и кадуље
Језик избрушене носталгије
И језик зиме кад зима овде сиђе
Једино је костобоља хомогена
Праискон је тамо углавио

Кад језик крене из уста у свет
Биће више флоре у сновима.

ЛУБАРДА

Вишезубо небо. Гладнозуби камен.
Он између њих. Руком додирује крик.
Небом огрће нежност. Трагач облака и литица.
Свадбеник јутарње измаглице. Свита чука и громова.
Звезде сеје где је звездама место. У људску душу.
Да застор тамни са душе скине. Да душа пропева.
Да буде света. Као камен по коме шета небо.
Небо вечно. Небо Његошево!

БЕЛА ПЕСМА

Јовану Дучићу

Бео смех и бела зима
и кожа бела и стид бео

Бог је белину разумео
бео сан и бео крин
и слутња бела и занос бео

Песник је дар божји разумео.

Благоје БАКОВИЋ

КРАТКА ПЕСМА

Ради сујете моје браће
Која се њиног једа наузе
Мораћу да пишем песме краће
За не велике аплаузе

И да плувачку своју гутав
Међ' њима изгледам луд и мутав
Да од њих заслужим једном то бар
Да ми сви кажу – добар си, добар

Мораћу планину своју да топим
Мораћу некако себе да шкопим
Мораћу, уосталом шта ми фали
За њину потребу да будем мали

И ви то знате шта да кријем
Какав је то човек кад мали није
Па кажем себи – буди и ти
Мали. Па ћеш велики бити

ЈАСНА ПЕСМА

Ова је песма јасна – јасне су јој очи
Душа јој је, ко у Богу, ведре
Ведри су јој облаци и предели прочи
Ведре су јој њедра изнад златног једра

Ова песма сама своје речи бира
Готово бестелесна, опуштена, тиха
Ни тишини не да да јој трепавице дира
Као над облаком, лебди изнад стиха

У њој речи (о, тога се сетих)
Као што сандуци моштију светих
Кроз ноћи светлошћу показују прво
Да нису никада нигде били дрво

Речи, у њој, ућуткују једна другу
Да јој не покваре радост. Или, тугу.

РОМАН О ЛОНДОНУ

Ја бејах слободан сенка ми мноме ћуткана
Беше погнута на путу ил некој тако зидини
Имаше људске туге и у тим нашим луткама
У тим малим мојим и другарицама Видиним

Волех и бејах од таквог соја са свима ко самац
А ноћ сам провео са циганима тад на трон ту
Пењеш се ко оно млади Грк ил младобосанац
Јер дуг ће бити пут и наше страдање на фронту

А беху јесени пуне киша и зиме пуне крви
Снегови беху црвени беху нам завоји први
Осмех ми беше о нечем тих, као на тихом Дону

И беше полегла Србија ко пасуљ између притака
Уморна од просаца којима још врви Итака
И туге којом је певан и роман о Лондону

НЕКА СЕ ВРАПЦИ НЕ СЕЛЕ

Како се тишина звуком лечи
Све док су усне биле неме
А најобичније су дале речи
Да се у простор врати време

Од страха већ сам се био тресо
Да ли ће у небу остати соко
И остат зајено нокат и месо
А у јабучици да дише око

Дај зрно соли за сваки хлеб
Нека се перо враћа у жљеб
Сјај меда душиног нека је окат

И преко њега твоји капци
Не дај селице да буду врапци
Нек се не растају месо и нокат

АКО БИ НЕСТАЛО НЕБА

Док прсти по окну капљу кишу
Већ, у даљини, време не губим
Но слушах обрве како ти дишу
На носић који ти тихо љубим

Тек да удахнем ваздух плућни
Љубоморан сам на сваки атом
На лутке плишане и дух кућни
Које си дахом ко сувим златом

Припитомила свиме што треба
Местима где си одувек била
Са зебњом, ако би нестало неба,

Хоћу ли изржат да носим крила
А да их не сматрам да су грешке
Крилатог спремног да ходи, пешке

ПОГЛЕД

Прво се дакле савије звук
Па смисао свечан и тих
Великог праска мали мук
Кроз кога је прошао стих

Тешко је вероват чулима
За све у волтима и ватима
Нешто ће остати у џулима
А нешто у земним сатима

И већ те греје нова мисао
Осећаш дрхтај њеног плама
У кошницу је ушо смисао

Као у простр кумова слама
Неупућени кажу ветар дува
А глуви да је кошница глува

БРАЗДЕ ПОД СНЕГОМ

Они који воле, кријући , су криви
За дане, за јутра, за прве мракове...
За обичаје по којима се, ипак, живи
За осмехе унете у тмурне бракове

И тужни морају бити, кријући,
Кријући се и радовати и плакати
И, уз музику, уз осмех, пијући
Глуме, да нису тужни ни сакати

И са неким бледим осмехом и болом
Изгубе се ту, пре свима, за столом
Осете бразде под снегом у марту

Док свуда око њих будно око мери
И сви су људи чисти кондуктери
За нас без попушта, а немамо карту

Живко НИКОЛИЋ

САСВИМ ОДБАЧЕНИ

немам више дрва а ни уз дрва
немам ни шибице ни навиљак сламе
новине немам ни сурутку ни дукан ништа
само бројим овце на тавану
шкрипим кадгод се покренем
сећања више не постоје
на ход сам заборавио на све што је било
тај бездан у мени та ватра притајена
која ми је дисање однела
када ћутим и мирујем
и само мисли усмеравам
шкрипим и тада до бескраја
или то можда шкрипе вратнице
у овој ноћи све је помешано
слике се у моје груди сливају
а оне се креуне као спарушено лишће
ледене капи однекуд на њих падају
ледене капи побегле разјареном сунцу
немам више ни пољаву ни узглавље
бол и дрхтање само у животу стекох

14. август 2013 – 20. јануар 2014. *Београд*

ГУБИТНИК

осињак ми теме ровари
на грбачу ми се веру звери
то траје од сумрака до свитања
а ни после се тмина не разилази
него ми дисање глодари изједају

другима свечана трпеза свиће
повик пун радости и сав други сјај
ја дотле чемерну воду пијем
и зрно песка губим
сенка се предамном тањи

у грлу које се топи
зјапи нека непозната студен

оно што се од ње зачиње
никоме да спозна не желим

22. август - 27. септембар 2009. Београд

ГУБИТНИКУ

Драгомиру Миши Ђорђевићу (1953-1999)

Да су на кланицу одавно отеране све твоје краве
хтео си оне вечери, када смо горко вино испијали,
да ми кажеш. Али ја тада нисам веровао у твоје краве,
у твоје голубове и зечеве, а и ливаде су ми збох нечега
биле сумњиве. Ни слутио нисам какве си ти краве имао,
колико крава, колико приплодних бикова. И овнова,
и коза, и стотину дивљих, љутих мачака. Ах, какве то беху
мачке! Стално сам ти, промуклим гласом, говорио :
Шта ће ти краве ? И козе ? Зар баш све мора да је ту?
Све на броју, све потаман?
не схватајући да свему кости труну. И да је иза нас
лепа будућност већ поодавно остала. И да мимо нас пролази
оно што овог трена почиње. А почиње нешто
што је у глиб и паучину запретено. Сад, када те одавно нема,
чим чујем рику крава, знам да ме твоја опомена сустиже.

1. јул 2008 – 28. јун 2009. Београд

ТУ

Ту само залутали пси трчкарају
А трава обујмљује нахерени кров
Зид се измакнуо и са себе збацио
Муве уснуле и сунчев зрак
Освануле вране на распуклом прагу
Предуги репови и жохари на огради обамрлој
Кидају се последње нити живота ту
Прах је сада све што смо знали
Да се зелени од неустукле радости

8. мај – 1. август 2012. Београд

Драгица ИВАНОВИЋ

ЈУТАРЊЕ ИГРЕ

ДОРУЧАК

У неко касно преподне,
кад срамежљиви ојача дан
загњури разбуђену главу
у сенку на тераси:
црни хлеб, најцрњи,
мешен рукама белим, чистим
попут Манове реченице,
нашминкати танким слојем
бутера одмеклог
под густим крошњама.

Осмех у плуралу
залогај који у себи сабира
сласт минулог и бодрост
надолазећег времена
спокој неодлажења,
предах страсти:
без журбе, без грча
жвакати, гутати,
одмарајући очи на мрљи
жутој као око семафора.

Зарад такве ситости,
обиља једноставности
вредело је вратоломно се
верати кроз детињство,
испитивати мучилишта
круг за кругом,
упорно, све до деветог,

зарад сунчаног осмеха
сока од наранце
нехајно преврнутог руком.

КОНТИНЕНТИ

Када се он пробуди,
њен дан је већ у зениту.
Док ради склекове
како би од ноћи украо
још неку страницу,
њен сан панично тражи
поузданије уточиште.
Кад из ормара капут вади
да би му било топлије,
њено цвеће вене и трава
у башти сахне од жеге.

Два су континента
болно раздвојена
морем које није пловно.
Исто сунце, исти месец
гледају, али не у исти час,
не из истог угла.
Па ипак, када му стигне
порука да се сир чува
у прокуваној сланој води
на дну фрижидера,
одговор брзо следи:
„И ти недостајеш мени.“

РОБИЊА ЗА БОРИСА ЈОВАНОВИЧА

Од ђинђува
од златне прашине
од кострети
врат јој не можеш
видети
Купи ми ту робињу

Зар робињу

У оковима
прстићи мишице
зглобови

око струка
перле бисерне
Купи ми је

Зашто робињу

Са шљокицама
на ногама
Сваки јој покрет
одзвања
Купи ми
купи робињу

Шта ће ти робиња

Лица осликаног
тела извајаног
уз њу
у моме кастелу
вештачки рајеви
Купи ми

Купујем

ИГРЕ: СКРИВАЛИЦА

Кастелу

С Брехтом у дослуху
на кршевитом острву
опасаном таласом
као кружницом
морем спираш креду

трагови сипиних пољубаца
и врелих додира медузе
зацељују благотворне алге

дечак, поново,
као пре пира
с Нерејевом послугом,
излазиш из обруча
и у ружи
као у првом пољупцу
од обе мајке се скриваш.

ИГРЕ: КАМЕНЕ ФАЦЕ

Поглед Медузе
није ме ни окрзнуо
и њеном виду
потребно је светлости

Радујем се губитку
јер унапред знам
да изазову нећу одолети

Смех ће камену
вратити топлину и дах
Мало је игара у којима
губитник највише добија

Издаја пораза

ИГРЕ: ДРВЕНЕ МАРИЈЕ

Окрени се!
Неко се прикрада.
Шумно се примиче
океан загонетног таласа;
таласају се шумови оних
који би да се такну
твог рамена.

Осврни се!
Иза твојих леђа
Троја оживљава
Хектор изнова битке води;
праћакају се рибе мору одбегле
дах љубави, као дах смрти,
све је ближи.

Не осврћи се!
Ако ти лице сагледају
зауостављене у покрету
и трајању
камену сличне
небројене могућности
нагађања
постаће обнажена тајна.

ИГРЕ: ВРУЋЕ-ХЛАДНО

Нигде нема онога
за чиме чезнеш.
У сваком углу планете
Замрзло се тло.
Не верујеш гласу
који те води.
Већ си претражио
невидљива сазвежђа
мутног речног корита,
изневерили те
и ватра и пепео;
ни силазак у пакао
није вредео.
Глас водича и даље
објављује: “Хладно, хладно је!”
Предуго траје то скитање.
Не сећаш се више места
с којег си кренуо
али си све уверенији
да је тамо било
најтоплије.

Горан Лабудовић Шарло

ЧАШИЦА РАЗГОВОРА

Сводимо рачуне као да сводимо себе,
Радимо исправак писменог задатка,
Најрадије би користили коњско ћебе
За преко главе, за мало топлог мрака.

Срећа је што не питамо се ништа,
И да се питамо као да би боље било,
Седимо на сред овог грозишта
Око нас бука, бес, смрт и беснило.

Пијемо чашицу разговора до пола:
Пола за нас, пола за онај свет,
Около згаришта и земља гола,
Надреална јединка: увек сунцокрет.

Затим птице: буљине и креје
Тематски приказ историје мрака,
Напунила уста снегом који веје
Непојамном граматиком – појамна сврака.

СА ИМЕНОМ, ПОДАТКОМ И СЛИКОМ

Пресвлаче се облаци
У сиве пелерине
И они небесни знаци
У хороскопу тмине
Остају без здравља
Расути и наги
Само ветар јавља
За овај лист благи
Што је некуд пошао

У будућност тмице
 И где, драга, дошао
 До тавне умрлице,
 Са именом, податком и сликом
 У коштац се дршком хвата
 Са бившом приликом
 У поднева папирната.

*СКУПЉАЧ ПЕРЈА НАШАО СТАН
 У НАПУШТЕНОМ ВАГОНУ*

Скупљач перја кроз неместа
 бивша села и селишта
 нашао је себи места
 сред вагонског рогозишта.

Слабо свиће на тој прузи
 у вагону нулте класе,
 туд сув мрзац лено пузи
 шкрто прича-нешто за се;

Зов до зова, зова свуда
 гори страшно, брзо, моћно
 а тад греје као луда
 затим трепти беспомоћно.

А у перју пусти санак:
 кућа, гуске, сунце, деца-
 или је то бели данак
 ил' крајак од месеца.

На небу се јато гласка,
 гуске себи траже југа,
 за зубатим сунцем каска
 нулти вагон, нулта пруга.

*ДЕГУСТАТОР САДРЖАЈА
 ГРАДСКИХ КОНТЕЈНЕРА*

Тачно у подне на скверу
 хватамо зјалу за главу и реп
 качимо је равнодушну
 за штрајкачки транспарент.
 У борби против ала и врана
 нама је доста једна зјала,

а папагај одбегао сасвим
 на туђем симсу себи у кљун
 мрмља птичије пароле.
 Штрајкача је мало јер живи се добро
 испод осмуђене шљиве
 којој калем џанарике припасују
 а то је исто као када опасујеш
 за војни опасач пиштољ плашљивац.
 Залутао пас пребира мастан папир бурека
 који је јутрос допутовао
 шверцован у шарагама, бунован,
 из унутрашњости, где још свануло није,
 плаћен на црту будућом заосталом платом.
 Залутали пас гризе мастан папир
 осећа квалитет домаћинства,
 одакле је и сам побегао да постане
 дегустатор садржаја градских контејнера
 након чега му је од ноблеса отпао реп.
 Један други пас налик укрштеном твору
 шмугнуо је у подрум суседне зграде
 носећи у зубима пола кифле са маком.
 Дај ми пола!-добаци власник бившег бурека
 и доби заслужен аплауз, будући да почетак штрајка
 касни јер говорници усаглашавају редослед наступа,
 а као да тесто развлаче.

КОЛИКО САМ ТЕ ТАДА ВОЛЕО

Пада тама на лампионе
 командног моста
 сада пучина постаје
 ноћни вртлог мрака
 где је некад било сирена,
 поноћног пупка и девојака,
 и одакле је једног јутра,
 своје боље сутра нашао
 Морепловац са Волге.
 Плови од Кејптауна
 до Акре, а ноћи долге,
 долге, долге.
 Жена и деца у Русији дубокој
 испред куће милују влати траве
 као да милују свог морепловца
 коме тако шаљу добру веру,
 док под шапком
 он чује Рахмањинова
 и гитару Окуцаве.

Летели смо по обали
у Марсеју као два ветра луда
до хотелске плаве сале
где дискретни конобари
пуцњем из прстију свеће пале,
а ждребице расне на ухо
нам шапућу безобразне басне.
Колико сам те тада волео
и колико је он волео њу,
уместо да машемо новчаницама
махали смо вашим сликама
и оне су прхнуле као птице
некуд на југ, као оне са жице.
А зора се беласа као први
осмех и као прва уста,
по кожи тог анђела лази
додир чудотворан као
додир госпођице из Магдале
коју први официр и даље сања
пре зелених зора на домаку Азора.

ПУТУЈЕМ, А НЕКА МЕ СЕНКА ПРАТИ

Путујем, а нека ме сенка прати,
Заподева разговор, записује,
Гледам, има ли куда да се врати
Када сунце крене да је отписује.

Сенка је сенка увек, у доба свако
Њене су кретње сасвим голубије,
Испуњава мене, мој сако,
Тане од пера кошуљу да пробије.

Кажеш да свако сенку има
И ојачара на крову сонета
У тој свиленој кошуљи од дима,
Ветар се заиграва преокрета.

Са плашта јој песма слеће
Онда се у леније откотрља,
На том месту зачас избија дрвеће,
Расте, расте, расте, у небо срља.

Кажеш да свако има сенку своју,
Свог администратора, шефа кабинета,
И ако нису мени, њој су увек на броју
Свака тачка ивера и зрна сунцокрета.

ЗОРАН М. МАНДИЋ

КВАРЕЊЕ КРУГОВА

Рођен сам
можда сувише рано а
касно сасвим касно да
променим датум рођења и
постанем острво које не припада
ниједној групи других острва
заточених испод океана који су
створитељу у свом животу и смрти
оспоравали право да се изрази
Неко је ипак кварио моје кругове
док сам растао у читању
док сам се чудећи смањивао из
дана у дан онако како јасност
препознавања нестаје заувек
претварајући се у тамни неозначени
зид иза кога умиру неурони без
имена и надгробних плоча и све то док
улицама миле људи којима све мање
доликује да се надају
Људи са изгубљеним лицима замењеним
маскама од дрвета
стакла премазаног бојама себичног колорита
Људи ненавикли на срибу кише под којом се
спирају изнутра усред несреће што у свету маски
нико не зна за њих нити се залаже за
њихова права да макар тако
неважни, непознати и неозначени
припадају себи
Зато сам склон веровању по коме човек
који душу и линије свог лица
замењује маскама ствари
нема никакве предности над људима са
сопственим лицима рођеним пре или после шока

од кога је
страдало неокупирано време њихових
потопљених острва

ПРОБУДИ СЕ

Отквачени у функи звуку са
Вивалдијевом музиком страсти
Остави себе увек на
Другом месту
Сети се Исуса и када
Немаш шта да му повериш
Буди, буди
Буди се
Исцепај мајци дрва
Док те саветује причај са
Ватром коју је запалила
Зашто се покушаваш уклопити
Ако ти је Бог дао да се истичеш
Не брини о оном што пишеш
Поезија чека твоје лудости
Плеше с тобом у дивљини док
Уплашени првак романтичних заблуда
Шапуће
Другачије, само другачије
Ходај бос мокром ивицом хладне
Плаже
Када си усамљен говори да си срећан

ДВЕ ХИЉАДЕ ДВАДЕСЕТА

Свака пролазност је блиска
На прагу је као онај промрзли врабац
Коме нико неће ни откључана врата да отвори
Суштина тужно пакује кофере
Одлази без поздрава
Не осврће се
Пред одлазк оставила је поред
Промрзле сићушне птице
Комад удробљеног хлеба од јуче у
Шалици топлог чаја од камилице
Она ће бити далеко
Када буде одређен дан за референдум
Пропустиће своје право изјашњавања а
Две хиљаде двадесете

Земља ће се и даље окретати са
 Шалицом топлог чаја
 За промрзLINE нико неће бити окривљен
 Можда ће бити пронађен и кључ за
 Браву незакључаних врата на Балкану
 Уморном од разних тумача
 Предлагача и преговарача
 Две хиљаде двадесете људи ће се
 Постројавати између две речи
 ОК и ЂАО
 Они најхрабрији склониће се у насељу
 Белих кућа да би до краја прочитали
 Микро козму Кукавичлука
 Најуплашенији ће добити прилику да из океана
 Ваде Титаник и друге потонуле корвете
 Фрегате и крстарице
 На Гуглу ће бити објављена вест о томе
 Две хиљаде двадесете биће отворена нова
 Гробља за сахрањивање неухрањених остатака наде
 У пећима концентрационих логора спаљиваће се цвркути
 Осмеси и снови
 Биће расписана потерница и за Сином Божијим
 А онда ће сунце осветнички престати да сија
 Биће ужасно хладно записао је онај мали
 Промрзли врабац у свом роману који ни ове године
 Није био у конкуренцији за НИН-ову награду

АДРЕНАЛИН

Адреналин који лучи унутрашњи
 Ритам времена обезнањује
 Било који оптимизам који
 Утамничена усамљеност у сваком човеку
 Сања непрестано ничући из ниодчега
 Зато је мучна свака дијагноза
 Човекова о човеку
 Болести су посвему само искази о
 Бесмисленом несавршенству опијености
 Дисањем усред нејсане пољане насељене
 Мерама материјалних глупости
 Људи једноставно посрћу усред појединачних
 Прича о обесмишљеном смислу трајања
 Такмичења и натпевавања дубоко доле где
 Облаци никада не силази чак ни из
 Пуке радозналости
 Васељена је заједничко име за незнање
 У коме су ушанчени верници и неверници

Започели међусобни рат до истребљења
Тужног ли пораза свих и јадног расипања и
Оно мало адреналина
Бог се још увек не меша да пропало
Раздвоји од упропаштеног

УВОД

Тајне су као жене
њихова загонетност личи на
уроту господара изгледа
Тешко га је срести на улици
међу обичнима
Избегава и оне на највишим
престолима света
Није му жао што га не познају
нити што су узнемирени због
самих ствари него због
несхватања истих људи да
са немирима
представама и (не)знањима
седе на својим задњицама чак и
на највишем врху сензација
како је то лепо приметио Епиктет

Саша МИЋКОВИЋ

ДУША И НОЋ

Ноћ је и тама дроби згрушани ваздух троме,
сенке шушкају као распете бледе душе.
Киша ромиња црепом, муња прскајућ згроми,
грање и лишће жуто, липара што се суше.

О замагљени прозор ветар крилима бије,
зачујем како врата од куће тешка шкрипе.
Страх ми сваљен на чело, лицем као дажд лије,
а из очињих шкриња капљице бола сипе.

Ненадни гост већ седа за мојим радним столом,
под уздрхтало грло наслања бритку косу.
То Смрт је у црнини, води ме хладним холом,

осећам смртни задах, мирис крви у носу.
У Црној књизи што је пуна трулежне зиме,
Смрт ми жилавом руком бележи ноћас име!

НАРЦИС ИЗ ТЕСПИЈЕ

У Теспији далекој, већ давних дана беше,
самољубиви Нарцис у води виде себе.
Над изворском глаткоћом сенковито заплеше,
а изнутра му струна душе дрхтурећ зебе.

Безосећајан, хладан, нагнут над водно стакло,
зажели да додирне сопствени одраз руком,
и чим би му се лице младо и фино такло,
нестало би уз жубор, распршујућим звуком.

На росишту је дуго дивећ се себи бдио,
бајковита красота, опчињеност у лику.
Дријаде, нимфе своје, у бунилу је снио,

док ветар, вир у води, не згроми кристал - слику.
Нарцис, јадован, горди, замахну фијуком мач,
и нестасав врли бај, а ступи крв, бол и плач!

*Сад, читаоче, моје чудо схвати,
видим – где ставр се и не помери,
а у слици промена је прати!*

Данте: Чистилиште

ШАНТИЋЕВО ВЕЧЕ

Ашикује Шантић, шеће сред Мостара,
заденоу версе у седефно вече.
Ореада звезде с кулиса обара,
лаки газ Еминин низ калдрму тече.

Убајани мирис косом од бехара,
у сахату позном љубав к'о луч пече.
Док Неретва хриди титанске разара,
још Емине Сефић нануле зазвече!

У вечерњем трену распрсну се луна,
и Алекса пренут из загробне тмине,
осети да душа опет студи пуна,

а каменим мостом сипа дажд с висине.
Запламти Мостаром хиљаде чирака,
и Алекса ликом севну плаштом мрака!

ПЕСНИКОВА КОБ

*Стави свој живот у стихове.
Само поезија може васкрснути прозу!
Владика Николај*

Песници су бродари, Јасонови трагачи,
и често из прашине пробокори меки цвет.
У безвременна се лица и њихов лик пресвлачи,
наднебни буду одсјај, а на земљи гареж клет.

Живе опхрва бољка, а мртве бескрај зрачи,
опепељених глава, здере их дномутни свет.
Недосежна дубина надмисли их одвлачи,
у вирове свезнања, где тка се душевни сплет.

А песма, коб и срећа, и светлари и мрачи,
након ватре пепео, и после бездна узлет.
Песник икарски страда, а иште насушни лет,

још само у песништву ка Богу закорачи.
На хиљаде живота у песнику васкрсне,
пре него му се чело у светлило распрсне!

ВОДЕНИЦА

Воденички се камен окреће хитро - живо,
чекетало скакуће, житарица се меље,
и свуда се расплине распршујуће мливо,
док воденичар колац пред ноћном језом деље.

Давна времена прашна, ту виле коло воде,
крај реке и падине смиље и траву газе.
Авети и демони страву злобну расплоде,
походећи утрине, чаире и богазе.

А када тама ступи и река успахири,
чудни крици и јека из воденице брује,
од страха коса бледи, чим заскоче вампири,

што задах им нечастив брашно сићушно трује.
С првим гранањем зоре и злодуси замину,
само жрвањ ковитла, распарајућ` тишину!

Немања АРСОВИЋ

ПРИПАДНОСТ И РАСУТОСТ

Борићемо се за духовну грану за затвор и болећиву страну
хлеба

Бићемо у првим редовима поред тебе и мене
Без додира се ни не дише
На репу стојим и бојим се свега
Док моје мисли лебде ја их чекам да падну
Јер ко је пао познат му је принцип лета
Зна тајне неба и познаје све земље без писте
Без трамваја понорница и возова који никад не долазе

Ко се није курчио летом макар и у сну тај је био добар
машиноводја, војсководја и генерал
Био је на крају крајева и најбољи гробар
Са главом која се од сунца растала и распала и у земљу
потонула мир склопила
Њега ће земља искупити
И он ће њу

Сажвакати па испљунути

Људи боли ме језик отекне ми бора због неких ствари
Због ствари које мора
Због безимене нужде
Због усликаних и умртвљених сећања са мора
Због тебе јесте због мене због искоришћених снова

Трипут се десило да се збуним
Хтео
Желео
Могоао

Трипут сам се за чивилук качио

Па да се окачим и сад
Да покажем колико далеко је отишао живот
Да покажем да ни смрт не лечи све проблеме
Да и она воли да се разболи
Да је и она само смрт и да нема епитет вечности

Велика је туга у сенци што цигару пљуга
Чека на твој корак воли и жели да јој се нешто деси
Себичњац попут нас разговор стално воде са животом
У магарећој клупи седи дотична да не кажем смрт
И ћути само зато што по казни мора
Ово није за јавност ово није ни за мене
Ово се не сриче не диктира ни не пише
Ово се само као заборав брише

Као заборав и његов друг живот
Што из прве клупе смрди и дише
Јавља се и кад није питан
Јавља се да својим постојањем покаже да је умеће његово
нешто више
Да слепима докаже да су слепи а окатима да греше кад кажу
да не виде
Арбитрира у свим стварима
Арбитрира а не зна да хвали нешто више
Што се живот више хвали то на смрт мирише јаче
Хоћеш да живиш умри па постани нешто више

КЛИКЕРА

Ето људи доскорашње губаво друштво доскорашњи
пријатељи
Хоће да се изгори а изгореће само они
Хоће да се бори а обори се па плаче јер изгарање му не гине
Ма ја се нешто мислим лампион да слистим да не буде још
како и замислим
А где је соба где су ствари?
Цепам се шизму правим не знам како да макар фалично
објасним

Да престану мигрене
Ја волим кад се уморим од тебе
Ја волим да горим
Без пламена нема
Са пламеном херменеутику имам
Једино видим
Једино покушавам да знам
Са пламеном хладним ја се играм и изгарам
И опет је толико за напаћену душу довољно

Да изгори
 Из пепела цуре воде
 Воде наше опаснице и наше слободе
 Кад се време поквари улазим у простор самоће
 У простор обрнуте метафизике
 У простор где је тешко дисати а лако издисати
 Где се рибе праћакају а људи пичкарају
 У простор без наивне душе
 Без свих који траже наду без ненаданих случајева
 Много више па нећу да ти кажем
 Уздишем као на сламку
 Види ме погледај ме
 Призор свој и његова сенка
 Нема је
 Нема Ја
 Неће га никад ни бити
 Док се не заложимо па се упознамо
 Црвљиво упознавање и свеће што их палимо
 Неће нам помоћи да боље видимо
 Могу једино да нас запале
 Па да испробамо вечно враћање истог
 Да се усудимо да опет живимо смрт
 Смрћу да зивот оправдамо
 Да је понесемо као врећу кликера
 Црних и белих
 И играмо до краја вечности кликере
 И игра је то а не луда година или пробој огорченог духа.

OBSCURUM PER OBSCURUM

Истерујемо оно што се да одбацили
 за лепоту душе и за сунчев зрак
 што ме пали кад воде плиму осуше.
 Шта радим и шта радимо кад свиће црно,
 кад свиће црно из твојих руку,
 сенке сијају,
 мрак блиста.
 Доста је било смрдљиве месечине, ја хоћу да гасим ватру.

До мрака се стиже једино уз помоћ светлости.
 Заборав и одмор су пошалице угашене душе,
 пихтијасте душе и фалтаних осећања,
 да никад не заборавиш!
 Да не заборавиш на то што имаш у дубини,
 у дубини мрачне душе и на маргини пејзажне прилике.

Није тако лако бити увек осећајан и штети бити
до те прилике једино усуд води,
усуд и светлост по којој се ходи.

Није тачно, али је експериментом проверљиво,
каже живот, а ја знам да лаже.
Вероватно и није ништа,
али једно знам и то ником не дам,
знам да животарим и знам да боли.
Он није килограм свилених бомбона,
он се не прелази лако,
он није радничка обућа,
он!
Боли као мајчин плач и у дубини мрачне душе ти га ипак
осећаш.

Избрисаћу своје име да не помислиш случајно да сам жив,
да дишем и скачем и сикћем на тебе,
да мрзим оне које волим,
јер ја волим и не волим истовремено,
ја путујем кад се стварност гиба да ухвати последњу игру,
да ухвати измерени корак танга,
да ухвати речи досаде вечне,
да ухвати тебе у мрачном стиду,
да ухвати себе за сенку вечну,
или бар ону вечност што се као таква краде.

ЈУТАРЊЕ ПОСМАТРАЊЕ МАТЕРИЈЕ

Дан тежак очи виде
Молим вас уморни
Ја вас молим

Пут свеж и оран до јутра
Дан тежак, очи лаке будне
Пут дугачак

Ораница процветала
Добро заорана
Дан тежак очи задовољне лаке

Мирјана ШТЕФАНИЦКИ АНТОНИЋ

НЕСАН

Прелетела је птица.
Огласила ми невреме
до несна.

ЗЕЛЕНА ГОДИНА

Како да досегнем кукурузиште?

Да ми из леве стопе никне семе,
да ми из десне стопе озелени година.

Окрунићу се и засејати
да миришемо ја и млада погача!

ЗАШТО ЉУДИ НИСУ СРЕЋНИ

Зашто људи нису срећни
Пред њиховим кораком
На ивици њихових сенки
У остављеној ципели на дворишту
Живе птице

Зашто људи нису срећни
Кровови села на хоризонту
Доносе мирис музике,
На сваком ушћу белог облака
Намигују птице

Људи живе обесхрабрено
Јер ништа не знају
О небу о птицама о музици
О лутањима

ЈЕДНОМ МЕ НЕКО ЗВАО

Једном ме неко звао...
Једном ме неко звао тихо,
Звао ме у смирај дана
Уочи цветања празнине...

Једном ме неко звао
Надом и нестанком.

Не, нисам се окренула.
Звао ме је,
ја сам плакала.

Учинио ми се твој глас!

ЖЕЉА

Желим да коњаник у белом
дође по мене.
На прозор по мене.
На прозор сунчан
да спусти јабуку.

Сутрадан да ме
Сачека у воћњаку,
и бели коњ да ме
поздрави с' њим.

Да ме одведу
тамо где се
заборављају
тужбалице.

НЕДЕЉА

Празнина ми челом клизи
у клетку ме уводи.

Недељом сам сама!
Зидови јуришају на мене.

Изаћи ћу, кажем,
Отићи ћу, кажем,
Оставићу своје мисли,
кажем,
На вешалици у ходнику
За успомену...

Никад за мнома не не пођу.

ПОКЛОН

Хоћеш моју песму неисказану?
Хоћеш моју рану незацељену?

Шаке ти пуне мојих клетви.

Носи моју сен и иди.

ОЖИЉАК

Ти си бол који никад није био јаук
Ти си плод који никад није био цвет

Ти си вода која никад није била роса
Ти си љубав која никад није била жудња

Ти си осећај чежњом никад призван
Због тога си ожиљак који није рана

СТАНИШТЕ

Ушао си у моје срце
као у светилиште

Буди верник у њему

Момчило БАКРАЧ

РАЗМОТАВАЊЕ И МАПА ОЖИЉАКА

Имам тај прастари број, један од првих откад је у ове крајеве уведен телефон. То је број-отпадак, увалили су ми га на превару кад сам најзад, после дугог устежања, постао телефонски претплатник. Јавио сам се на оглас о додели нових бројева који ће бити прикопчани на нову дигитализовану централу која ће целу општину повезати у муњевито братство с хиљадама гласова што брује у истој секунди. Био сам међу реткима који нису имали никакву везу у пошти и градској управи, па ће број који ће мене запасти бити нов као Метузалемово курје око. У оптицају је од смрти телеграфа, можда савременик трамваја на коњску вучу и Титаникове трагедије. Али је макар лак за памћење, тек двоцифрени број ситне вредности након низа од неколико нула и седмицом на почетку. Испрва су многи које сам обавестио о новини у свом животу, дичној доступности и повезаности са светом, тврдили да с тог броја нико не одговара на њихове позиве, а сигнал звона који се чује звучи као да је из прастарих црно-белих филмова. Неколико њих ме известило како им је на позив одговорено снимком на коме умилан и прозукао женски глас, секси на бајати старовремски начин, саопштава како су бирали непостојећи број. После су, да би мазни шапат дотичне утваре ослушнули још који пут, учестало окретали нумеру моје резиденције, али везу нико није преузимао, ни неко од станара ни дама с отровном еротиком у гласу. Упутих укућане да се обавезно јављају на сваки сигнал апарата, ма и штуцај, а ја сам често подизао ћутљиву слушалицу да проверим за сваки случај, ослушкивао сам загонетни зев релеја очекујући бар домунђавање централних саобраћајаца ако ли не узвик олакшања некога ко узалудно настоји да до мене допре, али не чух никад ништа артикулисано, тек одјеке некаквог клепетања и покатакда нешто што можда личи на уздах.

Позивани бројеви добијали су се с муком, при мојим покушајима често беше погрешан спој, премда сам цифре на бројчанику убадао минерски прецизно и напетом. Најзад ми се, на наваљивање да ми се да објашњење, један неопрезан службеник иза

шалтера ПТТ-а излануо да сам ја претплатник који је, међу извесном мањином, привремено остао на старој централи, због претрпаности новог система.

Похистерисао сам, у више наврата жалио се директоровој секретарици, господин шеф редовно беше мистериозно недоступан, на њен наговор писао сам управи у главном граду, одговор чекао дуго и узалуд. Мој бес је полагано спласнуо, све се сталожило у равнодушност. После хистеричног одушевљења приновом коју сви испрва прихватисмо безмало као новог члана породице, наступила је бонаца. Телефон се није оглашавао, нити га је ико користио данима.

А онда је та справа наједном живнула. Не сећам се како је почело, али позиви су се умножавали. Наступила је нова ера, надлежни објавише да смо и ми изопштеници коначно пребачени на дигиталије. Појавио се телефонски именик штампан у милионима примерака, у њему моје име и број. Звоњава се чула сијасет пута на дан, у било које доба. Позиви су већином били обични, очекивани, али било је и другачијих. Не мислим на салетаче из трговинских агенција који нуде којекакве тричарије на продају, ни на провокаторе и телефонске манијаке што налећу случајно, број утипкавајући „на срећу“. Код мене и мог броја ради се о нечему другом.

На пример, данас касно поподне огласи се бежични апарат затрпан јастуком на ком сам књавао, ископам га, притиснем дугме за контакт и где шта се деси.

Је ли то Перутнина Птуј, пита женски глас шкрипав као да је мотан курблом.

Како сте рекли, поновите, молићу лепо, одгудим посве глатко и стрпљиво, већ навикнут на највицкастија телефонска застрањења. Поновила је исто то. Да ли сам ја ПЕРУТНИНА ПТУЈ. Волео бих да јесам, лепо звучи, рекох. Тишина. Дакле, нисам, нажалост, додао сам. О, боже, како је могуће, тај број су ми дали, одуњкала је жена спласнуто, са стварним изненађењем у гласу и трачком очаја приде. На питање о ком се броју ради одцифрала је знану нумеру тачно у бобу. Ко вам је дао тај број, питао сам детективски стрпљиво. Дала јој стара пријатељица која је одавно у пензији, некад запослена у том предузећу као секретарица, а то беше број директорове канцеларије, баш онај на који се она јављала. Кад је то било, хтедох да знам. Па не баш тако давно, уздахнула је стара госпођа звучећи сетно, пре можда двадесетак година. Објаснила је да се радило о великом представништву те фирме у граду у коме живим, па се загрцнуто извинила и прекинула везу. Зурио сам у плафон, потом се грохотао неколико минута без паузе. Нисам имао такав напад смеха ко зна откад. Покушах да кроз конвулзије и сузе мајци и малој кћери, основчици у другом разреду, препричам луду згуду и разлог због кога је тако смешна. Нису баш схватиле, мотриле су ме збуњено и помало препадно.

Па да појасним у чему је пишијада. Најпре, Птуј је град који се налази у другој држави, оној веселој републици у којој се јодлује, која се спретно, сретно, безболно и већ прилично давно одвојила од негдашње заједничке федерације. Не треба да објашњавам да у новом миленијуму што убрзано одмиче „Перутнина Птуј“ има везе са овдашњом телефонијом колико Акапулко или Занзибар.

Али ја имам везе са Птујем и он са мном. Био сам у Птују, уживао у доколици и игри случаја који ме ту бацио, гледао руине из Веспасијановог времена, отпратио свирку неких младих блазираних цезера, размишљао о брзини пролазности.

У древним местима попут Птуја пролазност је знатно уочљивија, разметљива, могло би се рећи чак агресивна, освајачка. Ето шта сам тамо спознао, уз благу али незаборавну мучнину. Ја и тај град, дакле, имали смо дуел, покошкали смо се такорећи, оставили један на другом ожиљак. Усекао сам камперским ножем своје име у катранисано брвно големе ограде око доминиканског манастира, кришом, пушећи и пијући киселу воду на брегу понад реке Драве која се колебљиво плавила на бледуњавом сунцу. Птуј је, заузврат, мене жигосао миром уљуљкане тескобе која у њему влада.

Знам ја шта је Птуј. Али немам појма шта би могла бити речена „перутнина“. Фабрика перути? Ендемска болест перутања која се лечи у Птују, или се само тамо обзнањује тричава и безнадна истина о перути? Питања без одговора. А тек недоумица зашто би ико тражио то, шта год то било, баш на тој телефонској локацији, у сред постиндустријске и дигиталне ере, давно после Птуја и његове перутнине, понарочито у овим крајевима.

Синуло ми је, авај, дибидус касно, да је на женино питање требало да одговорим потврдно. Да, ово је „Перутнина Птуј“, изволите. Лежим се од помисли шта сам све могао да дознам. Можда нешто заумно, слуђујуће или ослобађајуће. Рецимо лозинку криптичног кода по коме шљака ово недокучиво постојање, можда кључ за прелазак из једне у другу паралелну стварност, из ове, заморне, у ону минулу идиличну и мекану стварност птујске перутнине. Или бих докучио тајну неке одсудне будуће ситуације у којој бих тако избегао да берем своју кожу на шиљак. Или бих, да будем крајње фантазмичан, добио оно што се никад нисам сетио да тражим, катарзу разрешења замршене загонетке мог напредовања кроз време. Тако би ми Птуј исплатио дуг у виду завршетка оне давне лекције о пролазности. Пропустио сам прилику. Овако ми остаје само хистерични смех, скеч у ком се мртвачки кревели неко офрље налик на Бастера Китона. Неуспео виц подмуклог програмера ког именују као Случај, или га зову Мек Фатум, или Квантни Помак и тако редом.

Раздрман птујским смехом и језом сетих се како ме неки дан мој загонетни телефон такође опаучио по дремежу, још једном међу сијасет пута. У шашаво време, сред модрикасте зимске зоре избацио ме из кревета. Управо сам сањао како у тоалету локалне кафане, која се, невероватно маштовито, зове „Градска кафана“, у наступу беса премлађујем неку жену чији лик не успевам јасно да сагледам и разазнам, гледам је како сва у крви лежи на патосу крај писоара, напола ужаснут, напола размишљајући да ли да је дотучем. Бунован, окупан хладним знојем телефонску нараву чупам из лежишта пуњача, палцем притискам зелено дугме, хало, грокнем и преврћем очима. Овде „Градска кафана“, каже полупатуљаст штектави глас мушкарца који би морао бити водитељ филмских журнала, оних предратних, незнатно убрзаних, да такво шта још игде постоји. Звучи у исто време урокљиво и милозвучно. Могао би бити и наратор из филма „Валтер брани Сарајево“. Не стижем да се пренеразим, само ћутим у смоластом настојању да раставим сновну сцену од дебелог стегна јаве. У милисекундном магновењу очекујем да ми каже како морам да дођем и почистим астрални неред који сам направио у мушком санитарном простору њиховог објекта. Шта хоћете, питам нескривено грубо. Наратор ме подсећа да сам резервисао једнокреветну собу за цео наилазећи викенд. Закупнина је, расположено штекће он, обављена са мог телефонског броја, аванс уплаћен картицом „американ експрес“. Смрачено помислим како нисам сретни поседник ничега сличног. На које име, сетим се да питам, већ грозничаво очекујући да чујем нешто о делатности мог двојника који је одлучио да надаље наступа нескривено. На име Константин Гаврас, каже мргуд привидно обичним тоном. Јел’ се то неко спрда са мном, или је у питању наградна игра, одрежим растрешеним басом, ако јесте имам одговор, Коста Гаврас је филмски режисер, Грк пореклом, можда Амер, или нешто слично. Можда му је Константин право име. Ако сам погодио, довршавам смирујући се убрзано, шта сам добио? Наратор журнала је збуњен, мрмља и шумно прелистава неке папирчине. Ако се ви не шегачите са мном, онда сам грешком аутоматског пилота добио погрешан број, промрси он горкасто, прекорно. Какав аутоматски пилот, вриштим у себи у налету чуђења. Који број сте тражили, муњевито ми сину да приупитам. Човек ми избифла број. Мој број. Немам појма у чему је штос, али ја нисам Коста Гаврас, отпевам му ја попут гаврана. Кажем такође да немам разлога да спавам у „Градској кафани“, мој лични, приватан и комфоран кревет налази се тек неку стотину метара одатле, али ако је плаћено а Коста се не појави, слободно нека ме позову, долазим, спреман сам да преузмем аранжман и одрадим то спавање преко викенда и остало шта следује. Човек ме исправља, цепидлачки споро слог по слог изговара име оснивача Византије, Кон-стан-тин, па наједном некако потпуно спласнуто прекине везу негде на пола неке развучене речи.

Хеј, да сам се обрео тамо, да су прихватили моју понуду, можда бих успео да остварим оно што сам управо сањао, дотучем ону коју убијам у себи, ту гнојну, отуђену Аниму, уверим се, мада већ

знам, о којој се јадници ради. Дотакао бих дно, срео се са сенком која је можда истински ја. Можда је онај позив био прилика коју ми пружа та сподоба заљубљена у танатос. Можда је требало да се дрзнем и прихватим игру, потврдим да јесам дотични бизарни Гаврас, па да у његово име одлетим у сусрет властитом уништењу. Тако дробих у себи злокобно док сам се враћао у кревет, а ледене срси ми пловиле уз кичму. У кревету затварах очи, али се не враћам на место злочина, хвала небесима, само се трзам још сат-два на површини алфе, као инсомнични мученик, успут ловећи слике излетеле из менталног кокошињца. Кад сам се поново искобељао из астрала, сад донекле бистрије свести, нисам био начисто јесам ли небулозни разговор заиста обавио или то беше саставни део сањаног кошмара. Како год, констатових, баш сам уморан од оваквих случајева, од рашомонијаде везане за мој уклету телефонски број, уморан и огуглао, не успева ми више ни да будем лепо престрављен.

Наредних јутара, док сам се по кревету копрцао измрцварен у половичном растројству, покушавах да се сетим других позива сличног карактера, сортирам их, градирам, имагинарну збирку уредно сложим у мозговној меморији, можда тако разлучим историју мог случаја, прокљувим шему.

Одиста, издешавало се што-шта опсцено и опскурно. Разни гласови из палете кошмара тражили су канцеларију председника општине Бач (далеко од општине у којој смо ја и број), тражили су породицу Чудин недавно емигрирали са Крима, такође и Горчила Палића, по занимању капетана речне пловидбе, па станицу милиције у Гајдобри, бурегицину „Проклетије“ и винарију „Пешчаник“ незнано откуд, као и златару „Трезор“ из Бачког Моноштора.

Имам теорију, и звучаће прилично уверљиво мада је помало натегнута. Ствар је наике једноставна, број који сам наследио толико је бајат и одавно девалвиран као каква ноторна међуградска профукњача, током дуге каријере додељиван је клијентели с коца и конопца диљем јужнобачког округа. Кад се боље погледа јасно је да су то све до једног трећеразредни субјекти, непоуздани, краткоживући, својеврсни отпад стварности. Ја сам још добар, вероватно најсолиднији и најистрајнији поседник, држим се већ целу деценију и по, не одричући се броја који за собом вуче читаву процесију сабласти.

Има још тога, догодовштине све једна од друге искошенија, слажем их прецизно, корак по корак идући ка врхунцу.

Једном приликом, има томе пар година, из слушалице се јавља тугаљив женски глас с јаким мађарским акцентом и тражи неког од унука или прауника сликара Беле Пехана. Умало да ме та резигнирана госпођа увуче у заврзламу око некакве имовине, закукуљене и нејасне, која јој је ускраћена. Једва сам се искобељао из паучине њеног неразумевања и слепачке панике, или то беше некаква

похлепа која је у мени видела заступника. Други пут је исти тај глас, или његов близанац, тражио месару „Рончевић“ из Чортановаца, а добио мене. Госпођо, рекао сам јој, ово је варош В. која је два сата птичјег лета далеко од дотичне месаре. У тој вароши је рођен сликар Пехан чије сте потомке недавно тражили на овом истом телефонском броју. Одбрујала је сумњиву ономотопеју неразумевања. Узгред, знате ли како се на руском каже враг, питах је, напосто не могавши да одолим. Разумела је тек из треће, и наједном баш пренута и изузетно заинтересована питала како то Руси називају оног који се не помиње. Чорт, госпођо, рекох, а ово је земља Словена придошлих са севера, па су тако ти ваши Чортановци у ствари Враговци, или Ђаволовци. Волела бих да вас упознам, господине Рончевић, занимљив сте случај, закључила је матрона мукло. Чини вам се, рекох, највише што могу да вам понудим је свињски мозак и говеђи језик, па прекинух везу.

Месецима касније јавља ми се меланхоличан и суздржан алт, потајно заводљив са својим сонорним преливима, еластичан и сочан, пун баршунасте младе зрелости. Дотична ми се одмах представља именом Гизела Фекете, саопштава ми вест о смрти своје сестре Корнелије чији сам пријатељ био. На моје снебивљиво распитивање одговара ми да је мој број нашла заокружен у сестрином адресару у ком сам заведен под шифром Рончевић Чорт. Поред мог имена било је нацртано неколико срца, један знак питања и две летеће стрелице. Гизела је после тога значајно заћутала, па ме позвала на сахрану драге покојнице, најпре посве официјелно, да би ме након краћег околишања замолила да дођем. Немам од чега да презам, рекла је, покојна Корнелија је, као што знам, била однедавно растављена, али њен бивши муж на сахрани сигурно неће бити присутан, по изричитој жељи јадне Кори, као и по пресуди, ваљда још важећој, која том лудаку забрањује прилазак на мање од триста метара од места Корнелијиног боравка, ако се под ту формулацију законски могу подвести земни остаци особе која је дотичном одредбом заштићена.

Како је... промуцао сам и стао. Нисам стигао да изговорим „умрла“ или „скончала“, а између те две речи се двоумих, ожалостљена сестра ме је предухитрила сувопарним обавештењем да је Корнелија испала из воза у пуној брзини, али да је имала и сарком, за који је знала а ником није говорила, те да јој је свакако остало свега који месец живота, како је утврђено на аутопсији. Претпостављам да сте у њено стање били донекле упућени... или не, промрмљала је Гизела снебивљиво.

Ћутао сам, скрозиран неодгонетљивим раскоракком.

Додала је, држећи се и даље суздржано и дискретно, да не зна кад смо ја и њена јадна сестра последњи пут контактирали, али да је Кори настрадала предвече претходног дана, надомак Петроварадина, на повратку из Чортановаца, не зна се да ли несретним случајем, или у намери да себи скрати муке.

Одолоо сам чудном пориву да се појавим на укопу непознате. Једва одолоо. Драшкала ме мисао да то не би била чиста бласфемија, никакво подлачко претварање, да ме са том сиротицом повезује нека, можда најтања, једва приметна нит, али довољно стварна и јака да завређује последњи поздрав на испраћају. Јер шта је туђинство а шта пријатељство, и где је линија која их дели? Они што су ти некад били најближи често постају потпуни туђини, сва наводна раскош какве животни важне везе нестане очас, а неки бременит поглед и неколико речи размењених с незнанцем могу да се при коначном свођењу рачуна укажу као најприснији додир с другим људским бићем који си икад остварио.

Опхрван сличним мислима, сумњама у поузданост појава, згрчен у неодлучности пропустио сам датум погребца. И одахнуо.

Тако сам доследно, захваљујући што разборитости што пукој срећи, одбијао нападе ирационалног које је насртало на мене путем бизарних позива. Једном сам ипак насео и ухватио се у мрежу. Наиме, прошле зиме, у зло доба, око пола четири ујутро, из слушалице је нахрупила пијана горштакиња која ме махнито заменила с објектом своје жудње, извесним Миращем. Иза ње је бречао хорски фон неке бесомучне граје. Дахтава, цептећи од среће одкокодакала је како је то вече спопао неодољив осећај да сам се вратио из тог мог иностранства, па је окренула неколико телефонских бројева од скровишта што их активирам кад се повлачим у илегалу, и опалац, на овом броју ме нашла.

Накратко сам се бранио и порицао, али сам убрзо био Мираш. Баш смо се испричали.

Беше навалила да евоцира успомене, из ње као да је шикљало, лудовала је у пијаној хистерији. Довољно је било да причу пратим уздасима, мрмљањем и као фол загонетним смехом, подгурнем је понеком шампавом неодређеном примедбом кад се учини да јој елан сплашњава.

Она и Мираш имали су заједничко предузеће које је пословало на терену, повремено, од случаја до случаја, ништа обавезно, премда, рекао бих, изузетно ефикасно. Беху опељешили новчанике неколицини богатих скотова на некој недавној свадби. Махерско цепарење одбачених, на столице обешених сакоа, док су пијани бузеранти скакали у колу и урлали уз музику. У робинхудовском заносу запалили су њих двоје том приликом на мрачном паркингу остављена кола главног присутног злотора, фабриканта, младиног бившег љубавника и мецене. Одрадили су то из пуког гушта и забаве, за освету свим гузоњама који су се обогатили на народној музици и друштвеној имовини. И младој би радо забиберили, тој превејаној курвици, угљенисали јој поклоњени ауди боје кандиране јабуке, али нису смели да ризикују чак ни недоказиву сумњу. Покварена невеста

је мазнула сестрића бившег мужа моје саговорнице, младог балвана, но узгред и богатог наследника у ког је дотична Мирашева сојка полагала извесне монетарне и ко зна какве наде.

Чинили су Мираш и дама разне друге неподопштине за које сазнадох из неvezаног трућања с припитом другарицом. Извесном су приглупом познанику маестрално и без трага покупили и за своју чисту добит утопили пун шлепер увозних аутоделова, све скупа, и товар и камион. У дуету су на скровитом месту пребили, обезнањеног од пића, неког подлаца који им се замерио, частили га вишемесечним пансионом на интензивној нези. Сарађујући с корумпираним пандурима намештали су преметачине шверцерима с којима су пословали, тако од пленидбе убирући добар проценат. Посао им је цвetaо.

Све би било у реду да Мирашеву пајташицу није управо те ноћи током разнеженог телефонског разговора, нагло и ниоткуда почела да кињи савест, тачније – споао ју је жестоки напад пијаног кајања.

Није се изланула како се зове, тако да је нисам нити једном ослновио по имену, а она је беспрестанце тртљала и пенила Мирашу на увце. Вајкала се да је због мене, односно Мираша, заглибила у мрак, постала разбојничка кучка. Тешио сам је и смиривао, рекао да је негде у перспективи чека награда резервисана за дрзовите и одважне. Тражила је да јој обећам да је више нећу избегавати, да ћу се напoкон мушки позабавити њеним квалитетима, посветити се мало и њој, а не само оној својој кућној роспији од супруге. Обећах, наравно, мека сам срца. Све у свему, договорили смо се да се нађемо чим пре, већ сутра поподне, чим се ја одморим од дуга пута а она од пијанке. Лукаво сам јој препустио да изабере место састанка, сугерисао јој да то буде негде где ћемо бити неупадљиви, где нисмо залазили често. Предложила је кафану „Мрав“ на суботичком бувљаку.

Јесам ли отишао? Да. Стотињак километара возом на север, само да бих нахранио знатижељу, тачније, из злураде и луде обести која човека нагони да се упушта у зачикавање космичког поретка. Знао сам да правим прекршај, мешам се са судбинама с којима никад не бих дошао у дотицај да није проклетог телефона, али злу слутњу сам умирио резонем да сам ја онај који је стално зачикаван и изазиван, па сам једном морао одговорити на изазов.

У мрављој атмосфери седео сам у минијатурном сепареу забијеном у ћошак, преко новина меркао даме без пратње, загледао бедевијасте гошће с горштачком генетиком којима би се могао приписати бахати алт моје ноћне шаптачице. Неколико кандидаткиња налазило се у бирцузу. Нисам сасвим сигуран, али мислим да сам је детектовао, њу, Мирашеву безимену телефонисткињу. Седела је на барској столици у дну шанка, насукана под клисурама неколико

еспресо апарата, сама. Плитко је пушила и нервозно трескала пепео у пикслу, шуткала врхом штикле месингану цев одупирача за ноге. Пила је нешто као дупли вињак. Имала је тешке очи, као неко пун урокљивог знања, очи много старије од њене целокупне појаве, туђе очи, колико год то сабласно звучало. Одаламила ме је тим десетотонским погледом чим је приметила да је меркам.

Усмерио сам се ка њој неколико пута узастопце у кратким размацама, глумећи пивопију са лошом простатом који се вуче према спасоносним керамичким шкољкама. Корачах тромо зурећи кроз њу у тотал. Десни су јој биле модрикасте, тен усјајен и маслинаст, тамни колобари очних капака. Црна маст, азијатска. Лепа и тек незнатно начета трајањем, није могла имати више од тридесет година. Тамне јој десни и правилне вучије зубе угледао сам кад се насмејала некое са друге стране шанка. Зирнуо сам у том правцу и тамо видео само њен одраз у огледалу. Кез јој је био горак и подругљив. Мора да је упућен ономе који неће доћи, помислио сам, Мирашу који не може да дође јер се није вратио из бекства од поверилаца и осветника, јер ма где био тај нема појма да је она овде и њега чека. Једино ја знам.

На повратку из клозета стадох крај шанка на уљудној дистанци од дамице. Мозак ми је био празан, немадох појма шта ћу урадити или рећи. Бланко листић бизарног вртуљка званог жизњ. Нисам ја без везе Чорт Рончевић.

Запали, рече модрикаста. Није то био онај глас с микрофона моје слушалице, али нема везе, госпа је сад у другачијем расположењу, сем тога телефонске жице и мембране искривљују стварност, а тек колико нас маскира и преображава ноћ. Пружала ми је цигарету чији је филтер уштинула ноктима боје артеријске крви. У то време нисам пушио, али узех. Приждила ми је шибицом, бахато, махерски.

- Хвала. Баш сам хтео да питам конобара имају ли...

- Ниси. Нешто друго те залепило крај мене, друшкане. Осетио си да зјапим, и вапим за неким да ме чује. Привукло те то.

- Мудро збориш. Немам примедбе.

- А и ти си привукао мене. Познат си ми некако, мада те никад у животу нисам видеала. Мора да је то осећај из неке друге димензије.

- Тотално си у праву. Једном смо целу ноћ разговарали, шиштали једно другом на уво, а да се ни видели ни дотакли нисмо.

- Сад немам појма о чему причаш. Вероватно бих се препала да не осећам да си безопасан као тетка, мек као мајка Јања.

- Нисам баш. Питоми сам бик, али нисам шкопац. Него, спреман сам да те слушам, и то саосећајно, ако је то оно што ти треба.

Покушала је да ме згроми оним тешким очима. Није то била љутња, па чак ни обична туга, већ њен терет несхватања себе саме. Бол због глупости која нас сакати, одцепљује нас од поимања и заузимања правог става, најбољег геста према сопственом бивању. Она је била свесна тога, можда намах и једино тог тричавог зимског сата у бедној кафани у којој чека једног узалудника и води ишчашен разговор с другим, незнанцем који ће ускоро отперјати без трага.

Да, сви смо већином узалудни у животима других, безвредни, јалови, увек избледимо не оставивши ни воденаст печат, ништа одиста вредно. Скоро да је то изговорила гримасом. Са лица јој се цедила тескоба као да је премазано фарбарским ваљком, мокрим, умоченим у то, у ту смолу утрнућа и недозваности у којој проводимо своје таворење, чекамо строшеност. Било је раскошно то лице, запањило ме, уживах као да гледам гиздање ништавила.

Није ме одвела у женски клозетски департман да ми у налету болног ужитка зарије нокте у јаку вратину, како сам прижељкивао, али ме позвала у шетњу бувљом пијацом, као некакву проходњу и смотру међу тезгама. Били смо близу, дотицали се лактовима и боковима и у томе је заиста било еротике, можда водњикаве, као да је из загробља страсти, али здрндали смо то тмурно зимско поподне кружећи онуда све до повечерја, готово несвесни баналности пејзажа. Причала ми је о саунама, како у њима ужива, радо се пати, патња је окрепљује. Потом о серији абортуса због којих је сад безродна. О винограду деде јој по мајци, пространој и чистој крчевини понад Скадарског језера, о каменој кући ту покрај првих чокота. Све је то наследила, да не питам зашто и како. Тамо ће се повући да започне посао. Треба јој један мушкарац и један магарац. Магарац за помоћ при берби и позирање пред вековима, сиротињски угођај, мушкарац за прскање лозе плавим каменом и за заједничко справљање зачина с којим се подноси пролажење. Магарца купује наредног пролећа, остаће нераздвојни док их смрт не растави. А оно с мушкарцем је најлакше наћи, најтеже не промашити, очувати, истински остварити.

Знам, рекох јој, и у томе је основна грешка целе поставке, јер онај ко не може сам, никад не налази баш оног ко му треба.

Климнула је главом заливши ме још једном оловом свог зурења, шчепала ме за рукав као да ће ме другом руком треснути. Да знаш, рекла је.

Само пар пута током наше угодне променаде упутио сам јој неке опрезне и криптичне алузије везане за извесног мог познаника, одомаћеног Црногорца који живи ту у њеном граду, ког она можда познаје. Правила се да је пречула, барем је тако изгледало. Није се упецала ни на помињање кварних пандура који сарађују са кримосима пељешећи ситне шверцере, те како ту може да се улети у добру зараду.

Њени телесни сигнали повремено су јављали да је напета. Помишљао сам како је почела да се нечег досећа, неодређено слути да наш сусрет није случајан. Дочим, морао сам да закључим да нека опуштена присност међу нама расте и узима превагу у колебљивом односу двоје домалопређашњих незнанаца.

Враћала се изнова на сентиментално опричавање лепоте приморског камењара из кога потиче њена генетика, мастиљавих вечери пуних звезда, описивала жустрину која јој се буди у крви чим се докопа дашка којим одише медитерански круг, резигнирано се вајкала како је гуши млакост и тромост депресивних северњака према којима никад није развила осећај припадности. Рекох да је разумем, да и мени више прија живахнији менталитет, топлије поднебље. Извесна стегнутост није ми допуштала да се инашта у њеној причи надовезујем отворено и исповедно. Не рекох јој ни своје име за које ме није питала. Углавном слушах остајући енигматично суздржан. Нисам се излетео ни са чим личним, нисам понудио ни детаљ сопственог животног курикулума, макар и фризираног или сасвим лажног. Не хтејући, као по неком калупу у који сам упао, бејаш гладак и безличан андроид, једва и приметивши то. Нешто је ипак било ухваћено међу нашим телесним магнетима, једна неодредљива пријатност, енергетско таласање. Она се држала дамски контролисано, успевала да остане нечитка, али наслућивао сам на моменте интензивно да је заблеснута и прилично фасцинирана зрачењем које је међу нама струјало, тим нечим неименљивим, старим као свет.

Сетила сам се готово одмах ко си ти, премда си ме испрва савршено обмануо и успавао, саопштила ми је у таксију који нас је возио ка станици. Немој да мислиш да све не капирам, додала је скамењено, након чудне паузе. Ћутао сам. Бесмислено чекао да помене Мираша. Тад сам видео две крупне сузе како се, тешке, одваљују из угла левог јој ока и губе се негде у слободном паду.

- Немој ми замерити што можда излећем пред руду, али рекла бих да си одустао од тога да обавиш посао. Осећам зашто, барем нагађам, али бих ипак волела да ми ти кажеш. Нема од тога неке вајде, уместо тебе послаће неког другог да ме о'лади... али реци ми, за утеху.

Заледио сам се. То што је рекла звучало је страховито погрешно. У носу сам осетио заборављени базд, онај који се јавља после ударца. Гледао сам право у возачев потиљак. Уши су му поигравале над гојазним вратом, јаким чељустима жвакао је нешто. Поглед ми се замаглио, трепнуо сам, низ нос ми се отиснула млака суза, од оних што капљу по боксерском рингу, и остала да виси с носнице. Она ми је ту кап обрисала дрхтавим дланом, па је истим прстима отрла своје сузе, наше течности су се помешале, здружене их је размазала по својим образима, коснула ме та присност, почупала ме за гушу готово болно. Знам, рекла је, тешко је... онима који имају срца. Наслонила је главу на моје раме, налегла тешко као да се оклизнула.

- Мораш да напустиш тај посао, срећице, – одроморила је храпаво – није то за тебе, ваљда видиш, без обзира колико си их до сада одрадио. Не кажем да ниси жесток момак, опак си ти, осећа се то, али ниси аутомат.

Брижно ми је отресла неку мрву са рукава изнад шаке. Клизнула је главом преко мог попрсја стишаном кретњом, као да ослушкује. Потом је одоздо искренула лице, кестењасте очне дужице су јој ситно титрале у огољеним беоњачама, лево-десно, као у стрепњи или грозничавом ишчекивању, ловиле су нешто на мом лицу вероватно гротескно истуреном и носатом из њеног ракурса. Рекла је да ми срце јако лупа, баш дамбара, тако се изразила. Није ваљда да се још предомишљаш, прошиштала је горко једва чујним шапатам. Одмахнуо сам носатом главом, рекао да је све у реду. Никад ми властити глас није зазвучао тако туђе. Сличио је ономе из предратних журнала.

- Знаш, ја ћу сутра покупити пинкле и нестаћу, склонићу се. Можда ме твој послодавац заборави. И променићу се, тотално, кунем ти се, ево теби обећавам, постаћу једна нова Ведрана, чак и са новим именом.

- Тако треба, иди, али ником не говори где ћеш и не јављај се познатима, дуго, барем пет година. – изговорио је крекетави наратор.

Само ми је снажно стегла шаку са немом захвалношћу.

Пред парком крај станице повукла ме у запуштени хаустор неке излизане грађевине. Њена рука остала је у мојој. Никад те нећу заборавити, рекла је. Рекла да би ме одвела негде и са мном свашта радила, само да нисам њен анђео. Рекла да би, колико год то било сулудо, волела да останемо у контакту, тражила да јој дам неки број на који може да ми се јави, једном, макар кад, можда и ускоро.

То је била лепа страва, клобучала је смешана са двоумљењем. Искушење је било грандиозно, као неки манијачки вагнеровски крешендо. У ушима ми је бучало. Њене тешке очи сад су биле срнасте, опране и глазиране, у њима се као у облом огледалу одражавала слика улазних врата са парчетом улице иза. Тамним пигментом оперважена јој уста имала су влажан сјај. Мој телефонски број мигљољо ми се на врху језика. Ничији туђи није долазио у обзир, чак ни онај у канцеларији месне заједнице у којој ми ради мајка. Још се не бејох одлучио да купим мобилни, увек сам се опирао надолажењу новотарија захукталог света, задрто и поносно, да бих редовно на крају капитулирао.

И дао бих јој нумеру мог бајатог кућног олдтајмера. Међутим, то је такође и Миравев број, који је оката Ведрана имала негде записаног. Ваљда. Или је решење те енигме одречно, у неколико

могућих варијанти. Али могућност да га има прибележеног или да га памти ипак је постојала. Ко зна како би та незнанка реаговала кад би се распала конструкција опсене и имбецилност целе ствари разголитила, можда би била убилачки бесна и спремна на свашта. Ако је Ведрана уопште Миращева компањонка. У сваком случају, број је јасан траг по коме ме се може пронаћи. Могуће да би то био окидач за моју малу личну катаклизму, слутих накомтрешено јасно, све би лепо могло да се окрене, па да ја постанем стока за одстрел. Да ли би јој свој број дао онај за кога ме она сматра, севнуло ми је кроз главу, али немадох одговор. Грозоморан Рашомон.

Али дала је она мени број њеног цепног токи-вокија, један од тајних, једини који ће задржати, како рече, а палиће га само повремено, да провери поруке. Нахврљала је цифре на празној паклици из које је извукла последњу цигарету, припалила, дим усисала дубоко, па ми дала да и ја повучем из њене руке. Наизменично смо пушили, ћутке укрштајући погледе у којима као да беше неке нечујне ломљаве. Могу да јој пишем, дакле. И она мени да одговори. Па и да се чујемо, ако неко од нас двоје то пожели, једном кад ствари буду чистије. А за даље ко зна, видећемо како ће прича да се креће, шта мутна вода носи, па ако се преживи и све се смири... а она мени верује, апсолутно, и покорно ми се клања, да знам, рече и удари ме челом у грудњачу, детињасто, јарећи. Утом, као да су прозвана тим њеним гестом, споља утрчаше два клинца цичећи као махнити. У рукама им беху прљаве грудве од преостатака уличног снега, ледичасте, рекло би се убиствене. Секунд пре тога учинило ми се како је Ведрана, која се ускоро неће тако звати, почела полако да се спушта на колена.

Да ли да претпоставим како знам шта је то значило? Деца су пројурила поред нас а Ведранин поклек је ишчезао у магновењу, као да га није ни било. Насмешила ми се некако, рецимо извињавајуће, па и разочарано. Или снено. Или мудро. Или жалобно. Можда подсмешљиво? Ко ће протумачити финесе женске мимике. Клинци су се сакрили иза заокрета ка степеништу и отуда вирили према излазу. Нису нас зарезивали, као да нас нема ту.

Време је да се разилазимо, ја ћу прва, рече Ведрана, пољуби ме у руку пригињући се кротко и оде без освртања. Тај чудни гест ме најежио, нешто ме помазило нејасним ужасом. Њен сабласни рукољуб урезао ми се у памћење, још ми понекад титра пред очима. Оттрептао сам тад минут-два, док су дечаци нешто смејуљаво добацивали на мађарском. Вероватно десетогодишњи прерани безобразници који баратају поганим алузијама. Исклизео сам ван, погурен, с подигнутом ревером зимског капута, зиркајући унаоколо испод ока као неки конспиративац. Ведране није било на видику, нестала је нетрагом, журећи да што пре испари у свој нови живот. Убрзо сам и ја одзвиждао низ глобус, пругом на југ.

Мобилно сокоћало сам набавио већ након пар дана, брзо му проучио перформансе. Није било шансе да позovem број који ми је дала, нисам могао да додумам ко би се огласио, ни с оне ни са ове стране линије. Која она и који ја. Тако сам се лаконски упустио у наоко комотну авантуру писања. Слово по слово. Брисање, па испочетка. Петоминутна зурења у пар првих речи. Оловно тешка заврзлама. Данима писах само њој, бившој Ведрани, френетично, у намери да јој нешто објасним, изокола је наведем на помисао да је слободна, вероватно, колико ја знам. А опет, колико сам могао знати? Можда је добро осећала, тачно наслутила да је ка њој послат одстрељивач под уговором. У том случају сам је својом лудом импровизацијом спасио, нехотице, управо као какав ретардирани анђеол, шупаљ и богонадахнут, отворио јој ново поглавље живота, баш тад и на том месту где јој је дотадашњи, целцати и једини знани живот требало да буде завршен.

Да можда свучем маску, све поштено признам, покушам да сложим разлетеле коцкице, поправим брљотину. Или да макар докучим да ли је сретна у том вилајету без Ведранине тмасте прошлости, па ако јесте, обавестим је да сам јој ту срећу донео ја, њен небески чувар. Па потом можда уговорим неко наше сумануто ново сретање. Ја, као спасен, наново рођен човек у кожи бившег плаћеног убице. Или као овај обични ја, офуцани и официјелни, односно онај алтернативни Мираш што се с њом срео захваљујући малој телефонској грешци, ако све ово са Мирашем има икакве везе.

До данас нисам успео ништа да срочим. Немогуће је. Одустао сам одавно, после јењавања почетне наваде за дописивањем тог глупог психо трилера. Тек повремено заседнем и кљуцам по словима знојећи се обилно. Нема почетка, тврдим. Већ и сами покушај представљања је какофонија гласова из луднице. Са моје стране, дакле, нема ко да се јави, од крхотина неколицине мутних лица, од њихових размрљаних обриса и неспојивих фрагмената не умет да склопим живу и покретљиву креатуру.

Но, можда се она сети броја Мирашевог тајног скровишта, поклекне и позове, или пак грешком аутоматског пилота набаса на мој волшебни број, добије га од оператера центра за информације тражећи, рецимо, Статистички завод, одсек за миграције. Или и њој затреба, изненада, мало птујске перути. А онда, ко зна. Осим чорт.

Виктор РАДОЊИЋ

УМРТВЉЕН

Вида, у гаћама и брусхалтеру, седи поред сточића - ту је расут прибор за улепшавање; линија кокаинског праха; отворена свеска. По лицу и рукама су подливи. Простор боји пригушена црвена светлост. Два пригушена пуцња иза затворених врата. Нервозна тишина. Вида ушмркава кокаин. Узима свеску, чита:

*Ушао сам у предворје.
Рекли су да ме унутра чека Надслобода.
Рекли су - чекаће те
и мислио сам да ме лажу јер је изгледало
као да ја чекам њу.
Наравно - дошла је
јер Надслобода никада не крши своја обећања.
Несебично ме је обасула својим даровима.
Пуштала је маглу, а онда указала одсјајима
на прави пут.
Све је било тако бесконачно и слободно.
Пардон! Надслободно.
Мој незасити ум је коначно нашао задовољење
у чудној хармонији лутања и апсолутне смрти.
Моји удови су се сами кретали - независни од моје воље,
одушевљени васкрснућем сада усавршеног паганизма.
Опојна магла ми је затворила очи - али - не мари.
Надслобода се спрема да их отвори,
показујући безграничну могућност избора
коју ми она нуди.*

Ушао сам у предворје.

Врата се отварају, улази Човек у сивом оделу; притвара врата. У десној шасти држи пиштољ са пригушивачем. Неко време зури у Виду - она пуши цигарету и не гледа у њега.

- Шта то читаш? - упита Човек у сивом оделу.
Вида баца свеску у страну:
- Нешто што је Веско нашкрабао синоћ.
- Добро је што си нам помогла у лоцирању Весковог штека. Правилно си схватила да је питање времена...
- Веску и мени јуче се догодило. Обузела га је прошлост... и он је то схватио.

Вида лиже модрицу на надлактици:
- Такво схватање раздира. Само сам одлучила да убрзам свој план...
- План?
- Мислим да га не бисте тако лако нашли. Почело је да му се допада лизање сопствених рана.
- Деловало је као да га волиш.

- Свиђао ми се... Желео је велики кеш и био је спреман да плати цену. Заправо, о томе се и не размишља превише. Београд је почео да мирише на Балкан. Мислила сам да Веско воли живот. И он је то мислио. И ево нас овде, у Амстердаму. Запад. То смо хтели. То сам хтела. Силно. Оставила сам оног кога заиста волим... Веско је изгубио успех, ја успех тек желим.

- Како знаш да ћу се држати нашег договора?

Вида пали цигарету:

- Да ли сам гурнута?

- Ниси.

- Отвори орман.

Човек у сивом оделу ставља пиштољ у рамени опасач, одлази до ормана, отвара га; унутар ормана налазе се три торбе; узима две, отвара их. Зури у свежење новчаница. Затвара торбе:

- Превагнуло је мишљење да си способна да преузмеш понешто од Вескових послова.

- Да ли си размислио о мојој приватној понуди?

- Размислила си о цени коју сам ти најавио?

- Овде је његова адреса. Веско не заборавља свог најбољег друга из детињства.

Београд, 1993. године.

Велика просторија у приземљу куће на Сењаку. У средини просторије је тросед; наспрам троседа је сто са мермерном плочом, а на њему су остаци исечене торте, кристалне чаше, флаше вина, вискија и бурбона. Уз комоду је наслоњен тепих умотан у ролну. Два отворена прозора. Двокрилна врата - отворена - воде у башту. Из баште допире жамор; смех. Песма *Луллабу* групе *Тхе Цуре*. Просторију осветљава раскошни лустер. На троседу, у средини, седи Светозар, пуши цигарету, испија бурбон у кристалној чаши. У просторију улази девојка, држи тањираћ у ком је парче торте:

- Има ли места на том твом троседу?

- Ништа овде није моје... Ма, седи.

Девојка седа поред Светозара; оставља тањираћ на мермерну полочу:

- Доста тога је беспотребно ушло у мој стомак.

- Шта хоћеш да ти сипам?
 - Можда мало овог црног вина.
 - Са задовољством.
 - Ја сам Симона.
 - Светозар.
 - Знам. Мирсад ме је довео овде. Били смо колеге на факултету...
 - Дакле, и ти си студирала хемију. Па, лепо.
 Светозар испија бурбон.
 - Зашто седиш овде сам?
 - Прија ми. Често.
 - И кад ти је рођендан?
 - Посебно тада.
 - Можда је боље да се вратим у башту.
 - Остани.
 - Мирсад ми је споменуо понешто о твом клинчу.
 - Шта то причаш?
 - О твојој бившој девојци.
 - Желим да ти завучем руку под сукњу.
 - Завуци је.
 Светозар завлачи руку под Симонину сукњу.
 - Прија? - упита Симона.
 - Твоје питање чини да се осећам глупо.
 Симона лупи Светозару шамар.
 - Зашто? - упита Светозар.
 - Сад се већ осећаш мало мање глупо.
 - Истина.
 - Мирсад и даље верује да под овим небом може спојити хлеб са интересовањем за епрувете.
 - А ти?
 - Ја сам режимско шкрабало.
 - Подржаваш ратове?
 - Својим приоритетима дајем приоритет.
 - Шта је твој приоритет?
 - Ако склониш прсте са мог међуножја, мој приоритет ће бити да се вратим у башту.
 Светозар повлачи руку, Симона враћа неначету чашу вина на мермерну плочу; одлази у башту... У просторију улази Мирослав:
 - Е, кад ти је Бог ово дао...
 - Не поклања Бог кућу на Сењаку.
 - Није поклоњена. Веско је изнајмљује за тебе.
 - Задњица ми седи на овом удобном троседу, а не могу да се ослободим осећаја да је троседу неудобна моја задњица.
 Мирослав седа поред Светозара, сипа виски. У просторију улази Мирсад; тетура се, стаје испред Светозара и Мирослава, испија чашу црног вина; спусти се на тросед, пали цигарету:
 - Реци ми, пријатељу, те вечери кад си се опраштао са Веском - шта је још било у твојим сузама?
 - Не разумем.
 - Да ли? - упита Мирослав. - Веско је тражио да кренеш са њим.

- Колико си био близу да пресечеш? - упита Мирсад. - О томе не даш да разговарамо.

- Зашто би разговарали о томе? Остао сам овде, то је довољно.

- Ко ме је то довољно? - упита Мирослав.

Заћуте. Испијају пића.

- Дајте да се веселимо! - викне Мирсад. - Живео нам ти, Светозаре, макар још три пута оволико.

Мирсад и Мирослав подижу чаше увис, Светозар не подиже чашу, загледао у њу; устаје, нагло, убрзаним корацима кружи око троседа:

- Зашто и ми то не урадимо?! Зашто се не упутимо на Запад? Без освртања. Ја сам драмски писац, и шта с тим?! Моји родитељи су понижени, примају плату у кесама... Прогоне ме ови из војске... Мирсаде, зар ти желиш да идеш у војску? Па, ми ратујемо са муслиманима!

Светозар се заустави испред Мирсада, клекне. Мирсад испија вино, гаси цигарету:

- У основној школи звали су ме Мујо. Трпео сам. У средњој, један тип је мислио да сам Шиптар, тако је почео да ми се и обраћа. Сметало ми, потукао се, сломио му нос. Моји Партизановци су ме звали *Турчин*. *Наш Турчин*. Е, то ми је некако пријало.

Светозар се придиже, седе на трсед.

- Код нас се пије најјефтиније пиво у Европи - бубне Мирослав. - Има довољно немачког новца у сламарицама. Ово постаје земља благостања за оне који немају старачке пеге. Ово је земља у којој се догађа историја. Не знам за вас, али тенк са ког се пушта *Марш на Дрину*, као најаву усташама да је одбрана Вуковара узалудан посао, у мени провоцира понос.

- Није ли фарса то што предајеш историју осмим разредима основне школе?! – викне Светозар.

- *Пар екселанс*.

- Патетичан си!

- Ко је, Светозаре, патетичан? Твоји родитељи су инжењери, припадници средњег слоја, којима прети перспектива фосила, јер се гаде свега онога што мирише на политику! Моји родитељи су шрафови некадашњег Централног комитета. Држава југословенских комуниста дала им је четворособан стан, а једним актом српска држава омогућила им је да откупе добијени стан по расточеној цени од пар стотина марака. Елем, Гогољ се поигравао тако што својим карактерима није дозвољавао пуку ретардираност, те су родитељи четворособни поклон продали регуларно на тржишту некретнина. Готово сто хиљада марака је плод такве трансакције - зри као депозит код *српске мајке* у Дафимент банци. Мени је, Светозаре, овде у-до-бно!

- Мирсаде, у овој земљи хемијске једначине су ти као стихови у савременој поезији - изговори Светозар полугласно.

Из баште се чује песма - *Спремте се спремите четници / Силна ће борба да буде...* Мирослав устаје, шири руке са истакнута три прста. Стаје пред Светозара и Мирсада:

- Грми Дража, војвода!

Мирсад устаје, скида се, го је до појаса; подиже руке стиснуте у песнице:

- Па-рти-за-не, ти си шампион, ти си шампион, ти си шампион!
- Мирослав и Мирсад се загрле, трескају један другог по леђима.
- Тако је, Мирсаде, Србине! - егзалтирано ускликне Мирослав.

*

Преко пута стола седи Човек у сивом оделу; у крилу му је актен ташна. За столом седи Човек у црном сакоу и црвеној кошуљи:

- Знате, господине, наша репертоарска политика је таква каква је. Консултовао сам се са колегама - пажљиво су погледали текстове тог младића, и, знате, охрабрујуће је то што ће драме бити примећене. Но, писац је млад, има времена, што кажу - нек' се материјал крчка...

- Нешто ме занима...

- Изволите?

- Ви и ја смо на пустом острву. Само ви и ја. После бродолома. Не знамо када ће и да ли ће помоћ стићи... Испоставља се да ја уmem да уловим рибу и запалим ватру; ваше једино задужење је да уберете по неку банану... Ноћ је, седимо уз ватру, гледамо у тамо преливену пучину... Пребирамо по упитима из наших претходних живота, и ја се дотакнем овог - да ли је младић заиста умео да пише.

- Господине, ја...

- Одговорите ми.

- Знате...

- Замислите се на острву.

- Немојте ме... Рекао бих вам да је био озбиљан потенцијал.

Човек у сивом оделу устаје са столице, ставља актен ташну на сто, отвара је тако да садржај иде директно у лице Човеку у црном сакоу и црвеној кошуљи:

- Позоришни репертоар није Свето писмо.

- Позоришни репертоар не може бити Свето писмо.

- Какав одговор могу да очекујем од вашег колегијума?

- Сигуран сам - позитиван.

Београд, 1998. године.

Велика просторија у приземљу куће на Сењаку. На троседу лежи Светозар - у оделу, око врата му је ешарпа. Једна рука му је под потиљком, у другој руци је чаша са коњаком. Зури у плафон. Повремено се смешка. Прозори су притворени, врата која воде у башту су затворена. Ногаре стола са мермерном полочом урањају у тепих; на столу су чаше и флаше са винима, коњаком, бурбоном. С једне стране, у односу на тросед, налази се комода, с друге стране је радни сто; на столу је компјутер; мањи звучници су повезани са компјутером - Вивалди, *Четири годишња доба*. Од комоде, према прозору, су врата, затворена, иза њих се доспева у ходник; врата се отварају, улази Симона. На њеном мантилу су трагови кише; седа поред Светозара; он се придиже, обгрли је руком. Симона се ослобађа

Светозарове руке.

- Шта ти је сада? - упита Светозар.
- Осећам се тужно.
- Има ли разлога?
- Старим. На домак сам тридесетој.
- У најбољим си годинама.
- Је л' овако изгледају најбоље године?

Светозар сипа Симони вино, а себи коњак.

- Како иде дописивање са Веском?
 - Мејл који ми је управо стигао, некако је... Опширан.
 - Није ли чудно то што си тек након пет година у поштанском сандучету наишао на бланко коверту са мејл адресом?
 - Зашто би то било чудно? Оставио ми је простор да се прилагодим.
- Дивна је случајност што се тај период поклапа са мојим првим успесима...

- Шта ако не желиш да Веско зна где се налазиш?
- Нема разлога да размишљам о томе.
- Твој родитељи нису хтели да се преселе овамо.
- Нећу да слушам о њима! Читав спрат сам им наменио. Онолики простор за паукове и прашину! И дан данас се надам да ће променити мишљење. А знам да неће! Кажу - нека, пред тобом је живот, нама мало треба! Бре, ја сам играни писац; успео сам да се изборим за привилегију - живим од својих драма!
- Новац ти стиже и од Веска.

Светозар тресне чашу о врата која воде у ходник. Симона устаје, рашчишћава простор од кристалних остатака:

- Та чаша је скупа.
- Дајем ти новац - кажеш ми - не треба, имам. Нудим новац Мирославу, нудим га Мирсаду - кажу - не буди смешан. Смешан?! Ено их обојца к'о црквени мишеви. Један и даље није пронашао хемијску једначину која кошта, а други магистрира годинама! Ти фини људи! Родитељи. Препарирали су ми мозак наговештајима да ће моје склоности лебдети, али од глади! Та мантра ме је и приковала за драматургију. Никада је нису прихватили, ни тада, кад су ме мазали студентском корицом хлеба, ни сада - када сам им створио читав спрат на Сењаку!

Светозар, зајапурен, зарива шаке у косу. Симона му прилази, седа поред њега; почињу да се љубе. Светозар јој скида мантил, Симона нагло устаје:

- Шта пишеш Веску?
- Писао сам му како сам успео...
- А он?
- Почиње да ме умара, Симона. Каже да му је драго што ми се остварио сан да постанем играни писац, али упорно тражи да се спакујем и дођем. У Амстердам. Забринут је за Србију. Каже - бомбардоваће нас Запад на пролеће. Ја мислим да је то само жвака. Жвака коју нећу прогутати, Симона.
- Да ли зна за мене?
- Њему није важно да сазна, мени није важно да зна.
- Једном ти је украо нешто што си заиста волео.

Светозар одлази до стола на ком је компјутер, седа. Почиње да куца на тастатури.

- Шта сам ти ја, Светозаре? Шта?! Виђамо се једном у недељу дана, и то само ако ја дођем овде. Када ћемо се ослободили овог проклетог простора?! Шта ти знаш о мени, шта уопште желиш да знаш о мени? Можда имам љубавника. А можда је љубавник прилично бесмислен, јер имати га поред тебе вероватно значи одлазак у комичну празнину!

- Послао сам Веску мејл; у њему је узвик да те волим.

Симона седа на тросед, ставља шаке на образе:

- Не, ти ме не волиш, Светозаре.

Светозар устаје од стола; седа на тросед:

- Реци шта желиш од мене, и добићеш то.

Симона подиже главу, слије јој се суза:

- Нисам новинар; ђубре сам које мирише на новински папир. Јуче ми је уредник дао инструкције како да опљујем *Дневни телеграф*. Некада ме је испуњавало напредовање; имала сам стомак за испарења по којима газим. Сада сам неко ко се смешка похвалама, а сваки тај смешак кези ми се унутар стомака - показује ми зубе стасале за слузокожу. Мени је потребан бег, Светозаре, бег! Хоћу... Хоћу дете, Светозаре, твоје; хоћу дете у мом наручју и твом крилу. Хоћу бег у сигурност!

Светозар нагло устаје са троседа, иде према вратима која воде у ходник, застаје; ставља руке на бокове. Чује се звоно на улазним вратима. Светозар се враћа, седа на тросед. Звоно се понавља неколико пута. Симона устаје, отвара врата која воде у ходник, застане, мирно гледа у Светозара. Поново се чује звоно, Симона излази, полако затвара врата. Светозар ставља лактове на колена, шакама покрива уста. У просторију улазе Мирослав и Мирсад. Мирослав је у изношеном капуту; брада му досеже груди. Мирсад је у краткој кожној јакни и плавом комбинезону; изгубио је косу око темена. Мирослав и Мирсад седају на тросед. Мирослав узима коњак, пуни чашу; погледа у Светозара, овај приљуби средњи прст и кажипрст уз чашу; сипа му за један прст изнад кажипрста; погледа у Мирсада, сипа му вино. Светозар подиже чашу, Мирослав и Мирсад дижу чаше; испијају пића; ћуте.

- Шта ти каже Веско? - упита Мирослав.

- Ништа посебно. Добро је.

- Како му иду послови?

- Не знам.

- Знаш.

- Знам да је добро.

- Овде постаје неподношљиво.

- Полако, Мирославе, није све тако...

- Ускоро ће нас бомбардовати.

- Коначно треба да загриземо шаргарепу. То је све што од нас желе.

- Ако то ураде - готови су!

- Ко? Твоји?

- Играју ти се драме, а све остало ти је остало!

- Сећаш ли се, на пример, Вуковара, Мирославе?

- Немојте људи - умеша се Мирсад - Симона је прилегла...

- И данас су твој војводи уста пуна пене - настави Светозар - позива на рат против Запада. Хоћеш ли се одазвати, Мирославе?

- Узеће нам Косово! Шта нам је друго чинити?

- Они. Не ја, не ти. Они! Нису платили на мосту, мисле да могу бесплатно и на ћуприји.

- Лако је сада окретати леђа!

- Онима који су ти огулили леђа, лепећи их за светосавска крила.

- Хоћеш ли ти да му кажеш? - Мирослав упита Мирсада.

Мирсад слеже раменима:

- Могу.

- Могу и ја... - застане Мирослав.

- Свеједно - узврати Мирсад.

- Да, свеједно је - потврди Мирослав.

- Ама, доста! - викне Светозар. - Гукните, шта?

Мирослав гледа у Мирсада, овај у Мирослава; ћуте. Светозар почиње да се смеје, Мирослав испија коњак наискап:

- Мирсад и ја смо мислили...

- Шта сте мислили? Реците већ једном.

У просторију улази Симона.

- Нешто нисам... - застане Мирсад.

Мирослав сипа себи коњак:

- Можда касније.

Симона сипа себи вино, седе поред стола на ком је компјутер:

- Прекидам вас у нечему?

- Мирославе, шта сте то хтели да ми саопштите? - упита Светозар.

Мирослав се насмеје усиљено, погледа у Симону:

- Ма, нигде не гори. Други пут.

- Не, Мирославе - прасне Мирсада - други је пут! Ми знамо да Веску треба само једна реч...

Светозар се узврпољи:

- Која је то реч?

- *Долазим.*

- Веско ће нам све средити! - узвикне Мирослав. - Ти, Мирсад и ја.

Нови живот! Нови почетак!

Симона окреће главу у страну. Светозар устаје, нервозно корача према вратима која воде у башту, окрене се према Мирославу:

- Ти мрзиш Запад.

- Од тебе зависи, ми смо спремни!

- Да ли си питао Симону, или се она одједном не рачуна?!

Мирослав је у тренутку постиђен:

- Симона...

Симона се окрене према Светозару:

- Светозар ме је укључио, па да му одговорим - хајдемо, и ја сам спремна. Дакле, Светозаре, само од тебе зависи!

- Ама, шта је с вама?! - викне Светозар. - Да ли сам пропустио нешто?

Напети сте због ситуације, разумем, и ја сам; тешко је игнорисати. Али ја чврсто верујем у просветитељски разум Запада, ако га већ овде нема! Па ми делимо исти континент, ми смо у његовом срцу!

Не може то тек тако. Нас треба цивилизовати, Мирославе, то је оно што нама треба! Ако смо направили Вуковар, зашто би виши разум од нас правио то исто?! Цивилизација се не уводи бомбама, а нас ће Вуковар, свеједно, стићи. Шта ће нам катализатор, заслужили смо да нас постепено надјачава бол преко патине безумља. То је казна какву јесмо заслужили и сигуран сам да и Запад тако мисли!

- Бомбардоваће нас због Косова - проговори Мирсад - не због тебе.

- Лудило не станује данас на Западу, њено станиште је овде, на Балкану! Уосталом, свет није само Европа; свет познаје нека друга места где се крв слива у потоцима. Нисмо ми никакав изузетак!

- Сам си то истакао - обазриво се надовезује Мирсад - ми смо у Европи. Хтели то или не, окружени смо другачијим правилима. Наше проклетство, а можда и срећа је управо у томе - окружени смо правилима у која се не уклапамо, а њихова правила су моћнија од наших. Бомбардоваће нас, Светозаре.

- Не! Одбијам! Овде треба призвати цивилизацију, не бомбе!

Светозар за себе:

- Тако бих запалио цигарету. Само једну...

Прене се:

- Колико нас је већ отишло из ове земље, а? Ко остаје? Ко је остао?! Мора неко да остане, Мирсаде, баш овде, сада, у овој каљузи каква јесте. Ја осећам мисију, осећам дужност! Мој допринос је у позоришту. Да ли треба да оставим грбу коју уграђујем у тај допринос?!

Мирсад устаје:

- Треба да кренем. Морам да отпушим сифон.

- Стани, пријатељу! - викне Светозар. - Нисам вам рекао... Прихватили су моју нову драму. Премијера ће бити у марту. Највероватније.

Београд, 2000. године.

Кућа на Сењаку. Испијене лименке пива по поду, пластични тањира са остацима хране. На мермерној плочи неотворене лименке; једна је отворена. Ту је и флаша коњака, кристална чаша, телефон са бројчаницима. На прозорима су спуштени венецијанери, као и на вратима која воде у башту. Врата и прозори су затворени. Назире се дневна светлост. Лустер је извор осветљења у просторији. Врата која воде у ходник, такође су затворена. На троседу седи Светозар, држи неколико хартија у руци; хартије су на троседу, тепиху. Светозар је у гаћама, баде мантилу и распертланим цокулама; необријан; изражени су подочњаци:

- Бомбардовање. У реду. Рестрикције овога, рестрикције онога. У реду. Приоритет је обнова порушених мостова. Јебе ми се, али, у реду. Не ваља текст, мора да се преради. Ево, готов је. Ако ме поново натерају да кажем - у реду - запалићу им позориште!

Пали цигарету, испија пиво из лименке; чешка се по пуштеном стомаку:

- Ипак су нас бомбардовали. И нека су. Кад је овца саму себе ошишала? То је Запад одавно научио... а то што сам ја испео, како оно кажу... колатерала, е, мој Светозаре, у кужном тору не ваде се црне овце.

Подиже слушалицу, окреће бројчанике:

- Добар дан, господине Станковићу. Да ли Симону могу добити? Молим?! Како то разговарате са мном? Да! Ово је десети пут од јутрос, а биће и сто десети, ако ми је одмах не дате на... Господине Станковићу, хало, Станковићу...

Удара слушалицом у бројчанике:

- Пандурска пузавице, опет си ми спустио слушалицу!

Поново окреће бројчанике... испушта слушалицу:

- Симона, да сам те убио, јавила би ми се после оволико покушаја да те добијем!

Покрива шакама лице, јеца. Нагло устаје, подиже слушалицу, ставља је у лежиште; испија пиво, пали цигарету:

- 'Ајде, Светозаре, није смак света, мајку му...

Махнито корача по просторији:

- Уљуди се, можеш ти то... па и кроз ситнија сита си се ти провлачио! Молим? Стариш! Ма нећу таква наклапања ни да слушам; ниси ти, Светозаре, плачипичка, да тек тако дигнем руке од тебе! Среди се, Светозаре, ти си Ти! Ти си играни писац; мораш мало показати и захвалност - не према другима, мани се њих, они и желе да их слади твоја жуч, Светозаре. Усправи се, не дозволи злоторима да мраче, и тиме те спрече да укажеш себи захвалност; па то је најмање што себи дугујеш!

Звони телефон. Нагло се зауставља; стоји као укопан:

- Симона... Мора да је Симона. Ето видиш, Светозаре, чим укажеш себи поштовање, па и други ће. Па и она ће. Маца долази на вратанца тек кад види да се врата полако, али сигурно затварају. Тако је, лагано корачај, лагано подигни слушалицу, твој глас нека буде пример ноншалантног - на њему ће се учити!

Стилизује корак, пући усне док подиже слушалицу:

- Хало... Да...

Губи стрпљење:

- Симона, да ли ти мислиш да ја имам времена да унедоглед ослушкујем твоје покајничко дисање?! Хало... Симона, јави се... У противном, прекинућу везу овога тренутка!

Намерава да спусти слушалицу, зауставља се; заклапа очне капке, стиска их, стиска вилицу; враћа слушалицу на уво:

- Добро, Симона, победила си. Нема те месецима... толерисао сам хир, али сада је стварно... Ма, ко сте ви?...

Одмиче слушалицу:

- Боже, докле ћеш ово да ми радиш?!

Враћа слушалицу на уво:

- Ма, шта ви хоћете?... Ја вас не познајем... Кога занима да ли сам ја Светозар?... Представите се, па ћу вам рећи... а, не, не, господине, не морате се чак ни представити... ја знам - ви мора да сте из позоришта! Ко би лешинарио над мојим текстом, ако не ви?! Обавестите те ваше пијавице да је текст готов! Душмани!

Спушта слушалицу, пење се на тресед; једну руку ставља на бок, другу подиже увис. Удише ваздух дубоко:

- Тријумф!

Спушта се на тросед; пали цигарету, испија пиво; провлачи шаке кроз косу, гребе кожу код темена:

- Знам, Мирсаде, ти би ми послао макар разгледницу... То је Мирослав - његово је то масло. Мисли да ме кажњава тако. У земљу кенгура - бестрага одосте!

Звони телефон. Тупо зури у слушалицу; подиже је муњевито:

- Опет! Шта ће вама Светозар?!

Залупи слушалицу, одмах је подиже, окреће бројчанике:

- Господине Станковићу, молим вас...

Полако спусти слушалицу у лежиште; устаје, седа на мермерну полочу; узима две неотворене лименке; једну лименку наслања на један крај троседа, другу лименку наслања на други крај троседа:

- О, то сте ви - мама и тата! Тата седи десно у односу на мене, мама - лево. Тата, упознај се са мамом, мама - упознај се са татом.

Махне лименкама:

- Светозар, ваш син. Тако... упознали смо се.

Стиска шаку у песницу, удара се у пределу носа; од силине удараца премеће се уназад, пада са мермерне плоче; устаје, из носа му се слива крв:

- Да, баш овако је било, оче, кад си ме први пут ударио. Био сам седми разред и добио сам прву тројку. Сматрао си ту оцену срамном. Мамице, касније те вечери, ушуњала си се у моју собу; брисала ми сузе... шапутала да је тата добар човек - од мене очекује само најбоље. Догодила ми се друга тројка... оче... и био си јако љут. После те тројке почео сам да нижем кечеве, а на њих готово да ниси реаговао. Вратио си се у ону смиреност коју си имао док сам знао само за највишу оцену.

Прилеће лименци, на *мајчиној* страни, удара је песницом... пиво се слива низ лименку:

- А ово ти је супруг урадио када си покушала да га убедиш да пређете овде.

Узима лименку, на *мајчиној* страни; исправља улубљени део, враћа лименку на тросед; прилази комоди, зури кроз стакло:

- Мамице, допао би ти се овај есцајг... И ти имаш есцајг, чуваш га за мене... кад се оженим!

Удара песницом у стакло на комоди... Шака му крвари. Одлази до мермерне плоче, узима флашу коњака, увлачи крупне гутљаје; полива коњак по крвавој шапи, испушта ваздух кроз зубе; гледа у лименку која је на *очевој* страни:

- Оче, мамица је видела у теби тотема!

Пали цигарету, узима лименку са троседа, на *очевој* страни; отвара је, испија пиво до краја; гужва лименку, враћа је *очевој* страни:

- Веско, данас ми је рођендан. До прошле године није ме пропустио твој поклон. Највише сам се обрадовао кад ми је стигло изрезбарено перо и бочица са љубичастим мастилом.

Пада на колена:

- Учиш језик улице и држиш дату реч. Уводиш принцип у вучјим јазбинама. Уписујеш филозофију; газиш кроз прву и другу годину, трећу не желиш да даш у року. Твоје име постаје страх. Напушташ

филозофију. Пријатеље деградираш у познанике. Мене изузимаш - остајем ти пријатељ. Присвајаш ми девојку... Не штедиш детаље - повераваш ми - како је једном изговарала моје име, док си је одводио у оргазам. Позиваш се на Ничеа, тврдећи да само прокрвљене беоњаче могу склизнути низ литицу и сагледати исходиште зането у жени, а да би се, потом, беоњаче вратиле бистре као извори планинских река. Тражиш да те следим. У мени тражиш одмориште. Говориш ми кроз сузе о Аристотелу, Спинози, Кјеркегору. Прозиваш их паћеницима величине. Пљујеш на слободу, неспособну да се осмисли уколико не постоји приземна хијерархија, уколико не постоји моћ која гледа у земљу са *небеса*, чинећи од Бога флоскуле за тлачене. Урлаш на велике идеје, јер робују похлепи, стога, осуђене су на усамљеност. Твоја одметнута моћ је нарастала, а са њом и слутња - почињеш да руинираш принцип. Датој речи укидаш част, постајеш бахат, немаран, незаинтересован. Истанчан укус исмеваш естрадом. Лешинаре окупља трулеж, али и ти си знао да трулиш. Тражиш да те следим. И хтео сам. Веско, хтео сам да кренем за тобом, али...

Устаје, одлази до стола на ком је компјутер; седа на столицу:

- Веско, зар ниједно слово од тог седмог новембра?!

Изува десну цокулу, баца је у страну; ђон леве цокуле полови ивицом стола; ножни палац приљубљује уз екран монитора - прати текст, чита наглас:

Јутро, седми новембар 1998. године.

Настало у апартману луксузног хотела у Амстердаму, после вечери проведене у казину.

Ушао сам у предворје.

Рекли су да ме унутра чека Надслобода.

Рекли су - чекаће те

и мислио сам да ме лажу јер је изгледало као да ја чекам њу.

Наравно - дошла је

јер Надслобода никада не крши своја обећања.

Несебично ме је обасула својим даровима.

Пуштала је маглу, а онда указала одсјајима на прави пут.

Све је било тако бесконачно и слободно.

Пардон! Надслободно.

Мој незасити ум је коначно нашао задовољење

у чудној хармонији лутања и апсолутне смрти.

Моји удови су се сами кретали - независни од моје воље, одушевљени васкрснућем сада усавршеног паганизма.

Опојна магла ми је затворила очи - али - не мари.

Надслобода се спрема да их отвори, показујући безграничну могућност избора коју ми она нуди.

Ушао сам у предворје.

*Желео сам да ми се укаже Надслобода.
 Рекли су да ћу је чекати,
 али она је у ствари чекала мене.
 Знам то, нису ме могли преварити
 тако прозирном замком.
 Кад ме је обасула маглом, затворио сам очи
 да ми их она не би затворила.
 Знам све њене замке
 - толико су очигледне и смешно је веровати
 да ћу помислити да оне то нису.
 Преварио сам је
 - очи су ми се отвориле
 и пред њима се указала
 безгранична могућност избора.
 Преварио сам је!
 Знао сам да то она
 никада не би могла да ми пружи.*

*Унутра ћемо се сусрести - Надслобода и ја.
 Толико сам дуго чекао на овај сусрет.
 Желео сам да је пробам
 јер она је била права;
 у ствари, рекли су ми да је права.
 Сада само желим да је упознам.
 Покушавао сам да зажмури
 јер рекли су ми да ћу је видети ако затворим очи,
 али нисам могао.
 Желео сам да се гледамо - она и ја,
 али њене очи нисам видео.
 Помислих - баш је чудна та Надслобода.
 Изгледа као да је нема,
 а способна је да људима пружи
 безграничну могућност избора.
 Није ми јасно зашто ми је у том тренутку
 пала на памет једна голицљива, апсурдна мисао
 - да од Надслободе затражим ту привилегију
 да себи одузmem живот.*

Вечно В.

Ножним палцем упире у екран, монитор пада са стола; тргне леву ногу, заједно са столицом пада на леђа. Пузи према столу са мермерном плочом; узима са пода лименку, отвара је, окрене се на леђа, испија пиво наискап; пали цигарету:
 - Ти си неко ко је састругао живот са Бога и заронио дубоко у усуд гологузе људскости. Дигао си руку на законе, не да би се уградио у легенду, већ да би сагорео са осмехом предаје. *Надслобода* је за тебе апсурд коме вреди тежити, зато си од ње и затражио ту привилегију. Природа попут твоје мирише на трулеж док у њој врви живот. Веско,

ја сам хтео да те следим, хтео сам да кренем за тобом, али...

Из дворишта допиру гласови... Светозар гаси цигарету у близини пупка; тело му је круто, на лицу нема упута на бол. Спљоштени опушак убацује у лименку, лименку ставља на мермерну плочу. Пали цигарету, другу шаку ставља под потиљак:

- Вида ми је рекла, пре него што ћете напустити Београд, да се љубав између ње и мене храни собом, а што је одлика доброг песништва. У теби је видела витеза с којим ће одјахати у слободу, пардон, *Надслободу*. Дирнула ме је тада сечивом искрености, ипак, нисам имао снаге да јој кажем - срећан пут. Уместо тога, рекао сам јој да је права штета што напушта студије глуме.

Испушта крик који прелази у разуздани смех. Врата која воде у башту се отварају; у просторију улази Човек у сивом оделу, а за њим мушкарац и жена. Жена кашље, очи су јој разрогачене. Мушкарац ставља марамицу преко уста. Човек у сивом оделу делује сталожено. Светозар се придиже.

- Одмах да кренемо - проговори жена.

- Сачекај ме у колима - узврати мушкарац.

Жена журно напушта просторију. Мушкарац се обрати Човеку у сивом оделу:

- Не могу вам описати колико је ово једна неприхватљива ситуација за мене. Ово је требало да буде свадбени поклон за моју жену!

Баца марамицу на под:

- Молим вас, немојте ме више звати.

Мушкарац излази уздигнуте главе из просторије. Човек у сивом оделу одлази до прекидача - светло се повлачи из лустера; ставља актен ташну на мермерну плочу, седа на тресед; подиже чашу према снопу светлости из баште, загледа је, спушта на мермерну плочу, сипа у њу коњак; вади паклицу са цигаретама, нуди Светозара; овај узима цигарету, одлази до места где је оборена столица; подиже је, седа, пали цигарету; покаже на телефон:

- Препознајем ту храпавост у вашем гласу... Ко сте ви?

- Ја сам Весков човек.

Светозар показује према вратима која воде у башту:

- Ко су били?...

- Били су заинтересовани за ову кућу. Потенцијални купци.

- Ово је моја кућа.

- Имао си своје позајмљено време.

- Веско, ти си *Надслободи* ставио седло и зајахао си је!

- Испао је.

- Што даље од мене!

- Веско је средином '92. године извео бриљантну акцију - унео је озбиљну количину кокаина у Холандију. Полиција му је за леђима, а, хируршком тактиком, каскао је на њиховим леђима. Успех ове акције отворио му је врата... Озбиљна врата. Није ушао. Саопштио ми је... Само тренутак...

Човек у сивом оделу вади нотес из унутрашњег џепа сакоа, окреће странице, зауставља се:

- Саопштио ми је да се враћа извесном Николају Александровичу

Берђајеву.

Светозар притиска уши, устаје са столице.

- Преселио се у мало место на северу Холандије и уселио у трошну кућу у власништву удовице протестантског кова. Неко време смо га надзирали; био сам убеђен да припрема нешто што ће нас све, који смо на било који начин повезани с њим, послати право у пакао. Надзиран је нешто више од годину дана; у том периоду ниједном није напустио кућу, није обавио ниједан телефонски разговор. Кад је надзор обустављен, на своју руку сам се враћао у тај забачени кутак и изнова бивао поражен, јер, уистину, нисам га ни покушао разумети.

Светозар се тетурa, удара у околне ствари, обара:

- Покажите се! Лажете... Лажете! Веско је презрео све те Берђајеве, прозreo је њихове виртуозне и залудне покушаје да осликају *Надслободу*, њене грациозне покрете тако блиске одласку у коначну смрт! Веско је томе пркосио, хтео је да зајаше, да је укроти, да је обесмисли! Хтео је да је утера у подземље, у тамошње штале, ту да је зароби, да је нагоји, да јој уништи вољу за кретањем. Хтео је да од *Надслободе* украде покрет!

- Вида је одбила да крене за њим. Спремно је то дочекао, већ ме је припремио за улогу посредника у њиховом растајању. Наиме, требало је да убедим Виду да се Веско одметнуо и да се увелико спрема за нагодбу са органима реда. Веско је исценирао ситуације у којима се њих двоје крију, креирао је утисак заточености, увлачећи се у звер која је навлачи на избор. Ја сам га наводно упуцао у спавћој соби једног хотелског апартамана, док је Вида чекала на разрешење у суседној соби. Пре него што ће напустити Амстердам, Веско ме је обавезао да јој штитим леђа све док поштује правила...

Светозар граби столицу:

- Склањајте ми се... Уђутите!

- Вида се трансформише у ледену прорачунатост... металну прецизност. Ангажује ме да се побринем - како се сама изразила - око вађења стреле што јој пробада пете. Не треба да појашњавам ко је био стрела, Светозаре.

Светозар витла столицом као да се брани од некаквих налета:

- То није могуће... То није...

- Твоје драме нису тек тако доспеле на репертоар...

- Ви сте само... Хоћете да ме...

- У ову кућу није те увео Веско, увела те је...

- Знам где сте! Знам где се кријете!...

Светозар прилази комоди, послушкује.

- Крајем претпрошле године нешто је изломило Виду. Изнутра. Искрено, нисам могао ни претпоставити да у њој чучи способност за тако жилаву тугу. Бивали су тренуци када се одвајала од разума - захтевала је да вратим стрелу њеним петама, сасвим уверена да заборавља да хода. Одбијала је да се среди, те сам је...

Светозар удара столицом у комоду, док му ногара не остане у шапи. Вуче се ка вратима која воде у башту - пресеца светлосни сноп. Човек у сивом оделу отвара актен ташну, узима пиштољ са пригушивачем; упери га у Светозара; овај му окрене леђа:

- Утихнули су. Неуморни.

Човек у сивом оделу спушта пиштољ са пригушивачем на мермерну плочу, узима из актен ташне футролу - из ње мобилни телефон; јагодицом малог прста бира бројеве на телефону:

- Желим да вас обавестим да сте поново у игри за кућу. Па, ви сте ми били фаворит од самог почетка... Да, да, ови су дефинитивно испали... Захвалност ћу радо прихватити, али тек пошто све формалности око купопродајног уговора буду испечатране. Господине, ви сте на потезу... Јавите се што пре, па да уприличимо визиту... Пријатно.

Светозар се полако спушта на колена, зури у правцу баште. Човек у сивом оделу враћа мобилни телефон у футролу - враћа је у актен ташну; такође, пиштољ са пригушивачем враћа у актен ташну - затвара је:

- Веско је, пошто сам му *одузео живот*, слушао како прихватам ангажман везан за тебе. Пре него што ће напустити Амстердам, упитао сам га зашто ми ништа не говори поводом овог ангажмана. Одмахнуо је руком, рекавши да и он и ја знамо да ће сазрети тренутак када ћу морати да вас укинем.

- Утихнули су. Глођу. Неуморни.

Човек у сивом оделу устаје, узима актен ташну, иде ка вратима која воде у ходник:

- Нестаћеш онако како умеш.

Човек у сивом оделу напушта просторију. Светозар уочава на поду парче оштрог стакла; подиже га навише - светлост се прелама...

*

У једном од амстердамских сквотова. Зидови просторије прошарани су графитима; прозорска крила увезана су канапом - лупају под налетима олујног ветра; по ћошковима су нагомилане празне конзерве, пластичне кесе, остаци новина... На офуцаном канабету прибијају се два младића и девојка; трљају једни другима прсте. У просторију улази Вида - у расцепаној хаљини боје жада, са црним рукавицама од свиле, набраним код зглобова. Хола боса по бетону. Плени пажњу клошарима; гледају је задивљени њеним балетским покретима који прате ритам мелодије - једва чујно излази из напуклих усана. На њеном лицу осмех се не повлачи. Прилази девојци, помази је по обрзима; девојка узмиче ка наслону.

- Теби је тако хладно, слатка - проговори Вида. - А мени је топло... ја горим.

Вида скида рукавице, пружа их девојци; ова гестикулира рукама, одрично клима главом, шакама покрива лице. Вида повлачи осмех, баци јој рукавице у крило:

- Мени је потребан свеж ваздух, разумете ли ви мене?!

Девојка бојажљиво навлачи рукавице - до лаката. Види се враћа осмех... развезује канап - прозорска крила се разјапе од силине ветра. Остаци новина и пластичне кесе лете свуд наоколо... Девојка виче на енглеском језику - захтева од Виде да веже прозорска крила канапом. Олујна киша продире у простор. Вида умива лице, тело јој се гiba - као да је ветар милује; шири руке, труп јој нагиње напред...

Александра ПЕТРОВИЋ

НОЋ

Одједном се смрачило. Затворио је очи, чврсто, протресао главом и поново их отворио. Све је остало исто, као и пре тог очајничког покушаја. Није био сан. Ово је била јава, болна, тешка и мучна, коју више није могао да поднесе. Осетио је да је прешао границе сопствене издржљивости. Све се одједном сакупило, сабрало у густу, тешку, лепљиву материју која му је мучки села на рамена: дани ране младости и прве заљубљености, жеље, снови, надања и њихова остварења, онда болест која је све неумољиво рушила, фамилија и околина која је, препуна предрасуда, препричавала, осуђивала или сажалењавала, борба, дугогодишња борба да из свега изађе неокрњен, страхови, бројни и тешки, паралишући страхови, одговорност која га је гурала напред када је све друго губило снагу и нестајало, све што је могло да се у тренутку нађе на једном месту, завртложило се у његовој души и сабрало у једну тачку, попут црне рупе која је претила читавом космосу, језиво се церећи, невидљива и неуочљива, али немилосрдно присутна.

Уздахнуо је дубоко, покушавајући да се смири, а онда је обукао јакну и рукама протресао џепове. Зазвектали су лекови и нешто металних новчића. Обуо је ципеле не везујући пертле, још једанпут се осврнуо ка собним вратима кроз која је видео само њену ногу како се нервозно клати, и изашао из стана. Док је силазио низ степенице, за собом је чуо јасан звук окретања кључа у брави, једанпут, други пут, трећи пут. Није ни знао да се кључ толико може вртети у брави. Сада је било свеједно. На последњем међуспрату је застао, извадио марамицу из џепа и обрисао чело. Ваздух је одједном покуљао у његова плућа. Осетио је како му се поглед бистри. Удахнуо је, и сишао низ последњи, најдужи низ степеника у згради. Знао је да су комшије заједно са њим провеле још једну бесану ноћ, да су чуле све, па и ове његове кораке који су га извели одатле, попут кривца за туђе несанице и немире.

Можда је овако боље, помислио је. Можда ће се овако сви одморити, и она, разјарена у својој болести, комшилук који их ћутке трпи, и он сам, исцрпљен до последњег атома снаге.

На пустој улици запахнуо га је хладан ветар. Мрак, тишина и мир били су свуда око њега. Погледао је прозоре околних зграда; сви су били замрачени, ни у једном стану није горело светло. Људи су спавали или су само мировали у својим несаницама, чекајући будући дан, али ниједан покрет нити звук нису одавали да је још неко будан, попут њега.

Куда, уследило је немилосрдно питање. Куда да оде, у ово доба ноћи, где и коме да врисне да је оставио све, дигао руке, одустао, напустио? Кога да протресе за рамена, да му каже, хеј, израсла су ми крила, види, слободан сам, слободан!? С ким да подели своју мисао, сумњу, страх, коме да се повери, од кога да тражи савет? Кога има, сем себе, на овом свету? На кога да се ослони, он, сам усред ноћи, усред свемира, ко има снаге и воље да му подметне своје раме, да се исплаче, да се подупре док не сабере снагу да устане и настави? Родитељи су давно поумирали, брат има своју породицу и своје муке, пријатељи своју свакодневицу и сопствене бриге, коме је он, сад, овако измучен и страдалан, потребан? Бар кћерка није била ту да све ово види и да чује, да види њега како је издаје и напушта, сломљен, растрзан, разапет између родитељске љубави и неостварене жеље за миром, за мирним домом, даном, часом, празником...

Закопчао је јакну и гурнуо руке дубоко у џепове. У длан му се угнездио свежањ кључева, подсетивши га да у новоизграђеној, незавршеној кући, може да се одмори и загреје у једној соби, опремљеној за повремен боравак. Пресече га мисао како је градио радујући се будућем заједничком благостању, али је он одагна одмахнувши руком. Ако је већ решио да буде слободан, онда ће ту слободу искористити и да сам бира о чему ће мислити. Овог тренутка није желео да мисли ни о томе што је било досад, ни о томе како ће бити сутра. Био му је потребан једино мир, мир од свега, од људи, од обавеза, од осећања и од мисли, чак су му и оне сада биле тешке и непожељне. Па ипак, било би лепо да може да загрли кћерку, своју кћер јединицу, мило дете, да је види бар на тренутак, чини му се да би сав терет спао...

Ватра је пуцкетала у бубњари и ширила топлину која му је грејала прсте и лице. Време у бесаним ноћима пролази мучетиљски споро, а мисли су незвани гости који дрско и безобразно опседају нашу самоћу. Ујутру се мора вратити међу људе, мора изаћи из овог брлога у који се увукао као у мишју рупу, не може овде вечито остати. Отићи ће на посао, тамо бар једно време нико неће знати шта се догодило, неће му постављати питања, посматрати га испод ока. Купиће новине да прелиста огласе за посао, далеко одавде, што даље, размислиће уз кафу коме све може да се обрати за друго запослење. Знао је да му неће бити проблем, многи би радо примили на посао. Жеља за растерећењем и слободом била је велика и снажна. Али мора да се јави кћерки, мисао о њој му се поново вратила, овог пута болна као да му срце чупају, а шта да јој каже? Ако јој сам не буде рекао, пре или касније рећи ће јој неко други. Да ли је то заслужила? Она ништа није крива, рођена је из љубави у нади да ће њен долазак на свет као у бајковитим завршецима победити болест и сво зло које ју је

пратило. И сама је постала жртва нечега против чега ни он сам више није знао како да се бори. Оног дана када су му јавили да је пресекла вене, сама са мајком у стану, мислио је да ће пресвиснути. Јурио је да стигне кући упркос гласу разума који га је непрестано опомињао да вози спорије. Узалуд, пут се пред њим теглио као жвакаћа гума, као да је сваком секундом бивао све дужи и све више га раздвајао од рођеног детета. Када је коначно стигао, задихан и престаошан оним што га може сачекати, већ је била у кревету, ушущкана у јорган. Правила се да спава, видео је како јој плешу очне јабучице док немирно и испрекидано дише. Само ју је миловао по коси, није је звао, није хтео да је буди, да је враћа из њене глуме у стварност која јој није пријала, пустио ју је да иза склопљених капака сања шта она жели, и да се што пре опорави и ојача. Плакао је поред њеног кревета, усамљен, упркос свој родбини и пријатељима који су се сјатили у њихов мали стан, свестан да је доживео највећи пораз који родитељ може доживети. Шта се десило тог дана, никада није могао снаге да је пита и да чује, чак ни када је сама пожелела да му исприча. Кривица је била тешка попут робије и није могао, а није ни желео, да је се ослободи. Зар поново да је остави, саму са мајком, психичким болесником, за коју чак ни доктори нису могли да му гарантују да никог неће повредити? Мало ли је то што је до сада доживела са њом, и што је знао и што није, мало ли оно што ће је свакако дочекати кад њега више не буде било на овом свету? Никога другога, сем њега, није имала, он се никада није усудио да дозволи да се роди још једно дете. Изабрао је свесно да је остави саму на свету, обећавајући себи и Богу да ће је чувати и штитити док год буде жив. И где би он сад, којој слободи у сусрет?

Напољу је рудила зора, тргао се схвативши да ће ускоро време за посао. Устао је и загњурио лице у дланове. Кад је склонио руке са очију, уздахнуо је и подигао главу. Отићи ће најпре на посао, да се јави. Потом ће докторима, да потражи помоћ. Касније ће се чути и са кћерком, има времена, да заврши најпре оно што мора.

ОДНЕКУД, ИЗ ДУШЕ

У престоници је трајао грађански протест, али њему је било битно само то да су улице којима су морали проћи проходне, да могу да стигну тамо куд су намерили и да се безбедно врате назад. Дан је био ружан, сив и тмуран, падала је нека чудна ситна киша. Возио је ћутке белог фићу, посматрајући сив, мокар асфалт и оловно небо које се, у даљини, стопило са земљом. Брисачи су ритмички уклањали капи кише са ветробрана. Повремено би погледао кћер која је седела поред њега. И она се увила у неку своју тишину и посматрала мокру равницу кроз коју су пролазили. Већ пету недељу њих двоје овако путују у Падинску скелу, у посету болесној супрузи, њеној мајци. Кад стигну, натовариће кћер торбама које су спаковали и остати у колима да је сачека. Откако је, онако разјарена у својој болести, за њим залупила и закључала врата, жена нити пита за њега нити ишта о

њему жели да чује. Прихвата једино да јој у посету дође кћерка.

Поново је, испод ока, осмотрио девојку крај себе. Она ћути и гледа у страну, кроз прозор, сивило које их окружује. Прихватила је терет који јој је додељен без речи. Нема снаге да је пита како јој је, нити шта мисли. Од оног дана када је изашао из стана, живи у једној соби у незавршеној помоћној згради. То му је сада привремено и преко потребно уточиште, једино мирно место где ником, осим Богу и себи самом, не мора да полаже рачуне. Није се вратио кући ни када су жену коначно извели из стана у који се закључала и одвели у болницу. Нешто је у њему препукло тог дана када је пред њега изашла ошишана до главе. Прамичци косе пламено црвене боје које није успела да ухвати маказама ружно су штрчали на све стране. Болест јој је изобличила лице док је викала на њега, претворила је у странца, у непријатеља, у аждају која је према њему бљувала само мржњу, невероватну, огромну мржњу. Жена коју је волео опет је негде нестала.

Киша је непрестано квасила стакло пред његовим очима, брисачи су ритмички, марљиво, уклањали распрсле капи. За овакву животну борбу нико га није спремао. Нико није знао да му каже шта да ради, како да се понаша. Људи су се склањали, као и увек, од туђе несреће, али је већина, са сигурне удаљености, увек све брижљиво пратила. Од свега, најтеже му је чекање. Већ недељама чека да њој буде боље. Тек када се она поврати, када коначно изађе из болнице, он ће моћи да одлучи шта ће и како ће даље са својим животом. Сада, још увек не треба да кћерку оптерећује својим размишљањима. Уздахнуо је и исправио рамена. Болела су га, као да је све време на њима носио огроман цак.

У тренутку му се учини да је девојка нешто рекла. Погледа према њој, али она је и даље гледала у страну, кроз прозор. Звук је ипак поново стигао до њега, тих, дрхтав, шкрипутав. Намрштио се и благо нагнуо према њој. Онда је звук постао гласнији и он је чуо: девојка је певала. Препознао је песму и придружио јој се. Када је чула очев глас, запевала је гласније. Онекуд, из душе, њих двоје су успели да изнедре песму. Уместо разговора, уместо загрљаја, држања за руку, погледа разумевања, њих двоје су заједно певали и плакали истовремено. Кроз ту песму и сузе, које су једно од другог крили, разумели су се међусобно више но да су ишта једно другом рекли.

Када су стигли, киша је престала да пада. Небо је и даље било оловно сиво и недружељубиво. Помогао јој је да упрти ранац, додао јој преостале торбе и отпратио је погледом. Сад је могао једино да седне у ауто и одмори док се она не врати. Гледао је људе који су пролазили крај њега и улазили у болнички круг. Свако са неком и некаквом муком, ишли су неком своме у посету. Из болничких зграда излазили су у шетњу и до продавнице болесници којима је дозвољен излазак. Пролазили су медицинари у белим мантилима. Ветар је у висинама ваљао облаке, премештао их са једне на другу страну неба, као да се игра бесконачном траком, али је дан и даље био тмуран и сив. Лупкао је прстима о волан у ритму песме коју су певали и посматрао. Поново је чекао, овог пута да се кћерка врати и исприча

му шта је видела, чула, како јој је мајка. Престао је да се ичему нада и та равнодушност му је, после свих узбуђења, страхова и стрепњи, пријала. Као мелем на рану, помислио је и зажмурио. Ноћима већ не спава, чак и ако заспи, муче га непријатни, ружни снови, из којих се буди ознојен и престрављен, хватајући се руком за груди у којима срце лупа као да ће да искочи. Значило би му да бар мало одрема, макар и да само оджмури и одмирује док се кћерка не врати. Сада може да се бар мало опусти, као да је ушао у неку необичну паузу, зна где су обе душе до којих му је стало, па како год им било, бар су заједно. После ће опет наставити тамо где је стао, са животом у раскораку, ни овде ни тамо, нит у јуче нити у сутра. Док њој не буде боље.

Тргло га је куцање по прозору. Отворио је врата.

„Готово?“, упитао је и изашао из аута да прихвати торбе из њених руку.

„Хајде“, рекла је девојка, „иди“.

Збуњено ју је погледао.

„Где да идем?“, упитао је.

„Иди, хоће да те види“, полако је изговорила показавши руком према болничким зградама.

Колено му је клецнуло, па се ослонио на ауто. Без речи је посматрао кћер. Шали ли се то она са њим?

„Иди“, поновила је и климнула му главом да га охрабри.

Погледао је у торбе које је држала у руци.

„Ја ћу то сама“, рекла је, „не брини. Иди сад“.

Послушно се окренуо и пошао. Ноге су му биле несигурне, па је корачао полако и пажљиво, као да хода по танком леду. Онда је осетио олакшање. Мало је убрзао корак. Онај цак који је носио на раменима одједном је спао и бол је престао. Закорачао је још брже. И још брже. Корак се, полако, претворио у благ, несигуран трк. Онда је, као да се ослободио, потрчао ка згради у којој га је она чекала. Трчао је, не осећајући замор. Сустизао је и заобилазио људе на које је наилазио, и дотрчао до врата на која је закуцао, добивши неку чудну снагу. Однекуд, из душе.

Зоран ШКИЉЕВИЋ

ТРАМВАЈ ЗВАНИ ЖЕЉА

Прича, прича – е па шта је, ако је прича није лав!

Пошто смо се у пријатној хладовини Ташмајданског парка лепо наживали - напослетку, после безмало свих шездесет минута пржења на ужарених београдских тридесет три Целзијуса, на станици код Правног факултета уђосмо у трамвај Милица и ја. Ја двометраш и Милица од педесет девет сантима. И ево нас, безуспешно покушавајући да се пробијемо даље, висимо тик до полуотворених полузатворених предњих врата, ја стојећи на једној нози као рода а она скупљајући се у мојим рукама. Не можемо даље од господе што забављена собом зури кроз нас као да смо прозирни, као да нисмо од крви и мяса него рецимо од плексигласа или од сапунице; и мешкољи се, сврби је нешто, биће да је на незгодном месту, вероватно негде у пределу бутина.

Нисам размажен а нисам ни зановетало, од других не тражим и не очекујем превише - нисам шашав, добро знам у каквом свету живим; можда једино учтивост, зар је то много? Па и у овако чупавој ситуацији, тек толико да се неко удостоји да помери своју цењену гузицу, колико да Милица и ја можемо људски да крочимо у трамвај, а не овако, Боже сачувај, да висимо као над провалијом. Или бар да нам се од срца осмехне, и то је нешто. Али, за невољу, осмех очито не станује тамо где се нама хоће, нарочито не тамо где индолентна умишљена господа врпољи своје гузице.

Но - док је трамвај грабио својом путањом, а ја и даље вапио помоћ која је изостала - погледујући и даље у њиховом правцу, примећујем онда битну промену: види чуда, господа се ипак удостојила да нас констатује! На менију су сад ароганција и чуђење. Погледом хватам свеједног како се снебива, како се устручава да ми каже а стоји му на врх језика: „Зашто ломатам бебу по овој стисци? Јесам ли пошандрцао?” Нисам им остајао дужан. „Да, јесам! Али шта вас се тиче?!” Стрељао сам их својим умилним погледом, режећи као бултеријер - а требало је по сваку цену јел’ те сачувати присебност, бити на висини задатка барем до следеће станице. Пошто већ нисам имао довољно куражи, а и памети, да их дотучем хладнокрвно им

рекавши: „У реду је, господо, попишам вам се на образ!” Али, шта сад вреде јадиковке, требало је имати петљу. А и шта ја то булазим: каква господа бре - волине најобичније!

На следећој станици, код Вуковог споменика, зауставио се трамвај.

На сав ужас, дочекује га стотинак запетих пушака у наострешеном људском облику. Искочивши из заседе, појурише ка нама уз бојне покличе и са псовкама на истакнутом месту. Навалили да уђу по сваку цену - и кроз затворен прозор, богме и преко крова ако буде требало. Удруживши снаге с ништа мање наострешеним бештијама што су такође уз вриску и дреку пак похитале напоље, да случајно не промаше своју станицу - кршили су двери на дотрајалој шклопоцији повлачећи их као да тестерају, час на једну час на другу страну. Повуци-потегни, повуци-потегни...

О, ужаса! Нисам имао куд - изложен њиховом дивљању, заглављен у самом ћошку између врата и првог степеника, тамо где су се случај и судбина сложили да ми је место, у неком чудном стању инхибираности и неодлучности немо сам проматрао сопствену невољу, сво време пазећи на злато које сам држао у наручју.

На крају, ипак попустише двери, као што знамо да увек попушта паметнији. Па иако никоме ни најмање нисам био на сметњи, газили су ме, вукли, штипали, прескакли, псовали, лактали, ударали... Ударали без имало милости, без имало пардона, у својој суманутости не хајући ни за ово јагњешце Божје у мојим рукама.

Као уклет, и распети, стешњени са свих страна, не могавши да се помакнемо ни горе ни доле, ни лево ни десно, Милица и ја држали смо једно друго, чврсто, што чвршће, беспомоћно чекајући да протутњи стампедо. Страхујући од тих аветиња, да нас у свом махнитању начисто не спљескају, да се не пружимо по поду, или по ужареном београдском асфалту. И гледали се невесело. *Да ли је то нечастиви сишао међу нас?*, упитала ме је својим преплашеним колико и радозналим погледом. *Може бити да јесте, мила, али ко зна кад, па неће да оде*, одговорио сам такође погледом, нашим уобичајеним начином комуникације. Замишљајући ту несрећу луциферску како се смејуљи из неког прикрајка, посматрајући ову, мало је рећи, жалосну сцену.

На сву срећу, звонило је за полазак и покренуо се трамвај. Ко је ушао - ушао је, ко је изишао - изишао је. И даље нам је било тесно, претесно, али колико-толико могло је да се дише. Онда је Милица почела да јеца. *Смири се, малена моја*, шаптао сам јој покушавајући да је одобровољим. *Немој плакати, смилостивиће се ваљда нечија гузица, направиће нам мало места...*

Хоће, цврц!

Десетак мангупчића предвођених алфа мужјаком ошишаним на ћелаво, потореском инкарнацијом клошара неопростиво завађеног са здравим разумом, суочивши се са поражавајућом чињеницом да су извисили за место у трамвају - претећи се упутило ка нама. Нишане нас закрвављених очију. Претпостављам да смо заузели места која по њиховом реду вожње, као и њиховом схватању космичког поретка,

њима припадају. Пошто нема места за њих, неће га бити ни за нас, чујем како се довикују. И не чекајући да трамвај ухвати залет, напиздише се право испред нас, одмеравајући нам средњим прстом, другом руком држе се за мошнице и смејуље тобоже шеретски гледајући у правцу трамвајдије. У трамвају збуњеност и неверица. Шта ћемо сад? – гледају се наши сапатници међу се. Како шта ћемо, мислим се – нема нам ни макац даље док се ови мајмуни блесаве по шинама као нездрави. Не губећи, при том, време. Сложно као један бацише се на оближњи саобраћајни знак који је личио на бандеру, искривише га а онда и оборише преко шина, а, потом, не штедећи свој блистави осмех и још блиставији ум, ухватише се за руке па заплесаше нешто налик на пипиревку, или какву другу већ плесну зајебанцију; свеушеснаест пркосећи нама ужаснутим и пониженим у посусталом трамвају. Негде сам видео да индијанци тако призивају кишу, а ови су очито жељни нечег другог, помислим, па зато призивају невољу. Подврискују; кревелеље се; изазивају. Ратници безумља изводе свој шенлучки пир испред посрнулог трамваја; славећи великог Манитуа очито траже ђавола...

Крајичком ока ухватим оне на станици, да кажем прекобројне, ликују ли ликују, очито им је сад срце на месту. Неки богме и цепајући се попут хијена. Ако, кажем, добрано имају и чему; гледајући како цвили намргођени трамвај беспомоћан као брод пун путника насукан на хрид негде на сред океана, и без иједног чамца за спасавање.

Уплашена и узнемирена, Милица је дрхтала као птић тражећи спас у мојим очима. За њу, малецку, ово кратко путовање већ се било претворило у праву мору. Заправо у хорор. Миловао сам је погледом покушавајући да је охрабрим, да издржи још мало, имамо да се возамо само још четири станице и онда силазимо. Наравно, ако нас ови лудаци оставе на миру, и ако се трамвај покрене, и ако врата буду одглављена...

Немајући куд, и даље балансирам на једној нози као рода, и даље заглављен у оном отужном простору између степеника и разваљених предњих врата, озлојеђен и усамљен у својој апсурдној позицији, попут бродоломника који се чврсто држи за весло на узбурканој пучини. Питајући се шта ће даље бити, где су сад трезвени, разборити и одважни? У коју мишју рупу су заглавили? Своју сопствену. Наиме, око себе видим само малодушне, обешене фаци, како понизно мумлају себи у браду као какве бабускаре, ваљда чекајући да нам они индијанци на крају баладе поскидају скалпове. И даље смо у трамвају. Чекамо да небеске силе реше наш проблем, заробљени свако у свом свемиру, али у различитим галаксијама. Нечија рука отворила је врата од кабине и пред мојим збланутим лицем из кога је зјакала неверица, указао се леп приказ, очаравајући. Појавило се младо светло лице с крупним црним очима, бистрим као суза тинејџерке, и трепавицама као из бајке, дуга црна коса затегнута у реп. Гипко танковијасто биће појавило се и убрзо нестало из мог видокруга. Не знам шта су други видели али мени је блинкало пред очима гледајући час у Лару Крофт час у Анђелину Џоли у тесно скројеној униформи трамвајдије! Искрено, било ми је свеједно која

је од њих две – но већ у следећем трену, ево ти ње поново, заправо већ је била у акцији. Прострелила нас је погледом који оказује чврсту решеност; био је то тренутак нашег суочавања са истином. Док напетост расте, с неверицом гледамо како се спрема за обрачун са оном шачицом лакрдијаша. Већ је зграбила пајсер и устремила се ка њима, муњевито и неустрашиво попут вучице. Јуришала је витлајући с батином у руци, док су се нама шириле зенице. Једног по носу, другог по леђима... - дохватила је како је кога стигла. Пуцало је све у славу великог Манитуа и очас посла ствар је била свршена.

“Брависимо! Брависимо!“, повикао сам, али није ме чула. Ако. Нисам био једини чије речи хвале су остале да висе у ваздуху, до њих јој очито није било стало. Као што је и с нескривеним презиром и одбојношћу гледала и на гњаваторе док су, затечени призором достојним холивудске продукције, с готово побожним дивљењем прилазили да јој честитају. Претпостављам да је имала јак разлог за своју ледену неприступачност која је помало мирисала на ароганцију. Можда је све ово што се дешава за њу само бизарна тричарија, помислио сам. Или је само забринута мислећи на муке које је тек чекају, или је пак нешто треће по среди? Ко ће знати. Било како било, и даље сви погледи беху уперени у њу, тражећи одговор у њеним разиграним зеницама, ишчекујући шта ће бити даље, који је њен следећи корак. Корак у славу, или корак у невољу?

А она, заденувши батину за појас попут право мегданције, не часећи ни час, заврнула је рукаве на свој радној униформи боје индига и запутила се ка бандери. Сад ће бити баба за деду, деда за репу, помислио сам, сметнувши с ума да ни солидарност више не станује овде, да се сви разбеже кад те допадне муке и невоље. Упркос томе што је бандера сметала њој једнако као и свима нама, попут неуморног Сизифа мучила се и напрезала она сама, трудећи се свим силама да је исправи, да учини немогуће. Као у инат свима. Одустајала је, брисала зној са чела, па изнова покушавала, док је читав легион војера блесио у њу и куражио је, таман као да гледа циркуску јахачицу у акцији. Било је, међутим, и оних који су, понети навијачком страшћу, здушно навијали мало за њу, мало за бандеру. А, колико сам са свог тужног места могао да чујем, негде у дубини трамваја пале су и прве опкладе, неко је типовао на Лару, неко на Анцелину.

Али, ево нове невоље!

Право ниоткуда створише се тројица балаваца. Сад су они у центру пажње. Један гледа у Лару, други у Анцелину; нуде помоћ, показују бицепсе, сад ће они то к’о од шале. Већ су плунули у шаке и ухватили се за бандеру. А трећи, љуби га мајка паметног, пошто је нађушио сласт и добро нанишанио - мазнуо је за дупенце и Лару и Анцелину! Севнуо је пајсер да би докачио клињу, али брз је клиња, шмугнуо је у бежанију. Не, забога, не преко улице!... Шкрипа кочница. Уздаси. Туп ударац и ево ти очаја: одлетео је клиња у неповрат, право под точкове шкрипавог „Опела“. На часак следисмо се сви. Маса са станице сјати се ка њему, да види шта му је, има ли му помоћи. Лежао је наред улице блед и непомичан, као да су за њега све наде изгубљене. Међу првима прискаче и Лара, пардон Анцелина, љуби

му руке, притиска груди, масира образе...

На другој страни улице, она двојица голобрадих, изобличени у љуштуре настале неуспелим укрштањем октапода и фурије, са хиљаду руку сустижу малерозног возача, добричину средњих година очито склоног мамурлуку. Срећом огласила се мурја, па ови октоподи утекоше као фурије, иначе, како су били навалили да га пеглају, ни флека не би остала од добричине.

У међувремену, рашчистила се гужва око клиње. Само се још наша вучица надвија над њим, покушава да га врати у живот, пожртвовано, предано, као да јој је све на овом свету: ако заувек склопи очи, као да ће се небо угасити. Мада је била добрих двадесетак корака удаљена од нас и у клечећем положају, лепо се видело да су јој очи навашене сузама а са усана јој вргају речи молитве.

Милица се, међутим, поново огласила плачем. Не знајући шта да јој кажем, промуцао сам само: *Ово је, мила, збиља дан ужаса, Бог жмури а нечастиви пирује*. Пирује ли пирује.

Дакако, шта може бити прече него утврдити ко је крив, односно ко је највећи кривац што је клиња заглавио под точкове! Свеједно шта ће бити с њим, свеједно што трамвај не може даље, свеједно што смо нас двоје заглављени...

Шта рећи? Од кад се десила несрећа, паралисан је саобраћај у обе коловозне траке на Булевару. Из оба смера, као и из Рузвелтове и Синђелићеве, а богме и свих околних сокака, само пристижу колоне знатижељника који хитају да случајно нешто не пропусте. А ја и даље свим силама покушавам да хладне главе, с извесном дистанцом гледам на невољу у коју сам заглавио, разуме се и даље једнако пазећи на Милицу. Тако сам и дошао до закључка да се још једном показало да је наша ендемска склоност ка блесавлуку и другим ирационалним обрасцима понашања напосто задивљујућа.

Наиме, у паничну потеру за кривцем једнако се дадоше и ови поред нас, згужвани у трамвају, и они доле, раштркани по улици. Као главни фаворит за ту неславну титулу за једне је словио несмотрени драјвер, за друге дрски балавац, а трећи су пак типовали на ово љупко створење налик на вучицу, а помињани су још и фатум и враџбине и још којешта. Зајапурени као певци, кошкали су се размењујући псовке и ћушке. Као да чекају да дође неко са стране, неко са несумњивим ауторитетом, можда неки страшан баја, или нека виша сила, и да између истакнутих кандидата прогласи „победника“. Међутим, стварност ме је демантовала. Нико није био рад да одступи, да изда своју узданицу - не! ни по коју цену. Свеједан би радије неке ископао око него што би пристао да му не противречи. Дакле, као да је сам себи доделио улогу врховног судије, сваки би сад да узме ствар у своје руке и да управо његова буде последња - да он буде тај који ће да пресуди. И, у то име, пошто су се већ поштено напичкарали, полетеше једни на друге па почеше да се шоркају као да су само на ову прилику чекали да полуде. За тили час и трамвајска станица и простор око ње, претворени су у бојиште. Све једно није пуштало друго, није пуштало док му мајку мајчину право међу рогове...

Срећом, у трамвају беше претесно за макљажу, ту и тамо пао

је тек који шамар, уз подразумевајућу салву псовки и одговарајуће увреде. Углавном се жустро навијало, што за Лару, што за Анделину, сочно помињући припадајуће им атрибуте и остале квалитете.

„Жив је клиња! Жив је клиња!“ чуло се, међутим, однекуд. Одјекнуше и аплаузи. Одахнуо сам онда угледавши болничаре. Видео сам како га подижу и уносе у амбулантно возило. Пре него што су затворена врата санитета, забринuto лице у белом мантилу саопштило је: „Биће добро!“. Лара Крофт се насмешила стиснутих песница, гледајући у правцу реског одлазећег звука сирене. Анделина такође. Заискриле су поново њене сузама окупане зенице. Онда, погледавши околу, пут бојишта, уочавам да је, неким чудом, престало „убеђивање“. Испрепучани бојовници броје огреботине, контузије и модрице. И - као да се све одвија по неком већ уиграном сценарију - поново су у истом строју. Ево их где буљаче у нашу хероину, кураже је опет, подстрекују. Шта хоће?, питам се. Шта очекују? Можда сензацију?!

Дакле, наша одважна хероина поново је у центру пажње. И ево је где поново, не часећи ни часа, прилази бандери намеравајући да је подигне. Давид нам се указао у виду мистериозне девојке, одважне као Лара, заносне као Анделина, Голијат је стајао пред нама искривљен и зао, у виду бандере, као непремостива препрека. Гледао сам ту нестварну сцену надајући се немогућем: да ће Давид укњижити још једну победу. „Сад нек јој је Бог у помоћ!“, добацио је неко. „Ако га има, и ако је ту“, додао сам ја, убацивши доскочицу из филма који смо Милица, њена мама и ја претходно вече са задовољством били одгледали. Међутим, уз Његову помоћ или без ње - на опште изненађење и још веће запрепашћење – успела је! Померила је бандеру! Искренула је у страну, довољно да буде ослобођен пут трамвају! Поново је свет застао у једној микросекунди, али овај пут блиставој као Лара, сјајној као Анделина. „Брависимо! Брависимо, тето!“, повикао сам онда. Али опет улудо. Од громовитог уздаха испуштеног из масе ни бомбу не би чула. „Напред тето!“, учини ми се као да чијем Милицу, и насмејак се од срца и од муке истовремено.

Али, ево тете! Блистајући као драгуљ у нашем суженом видокругу - брзала је она. Не хајући за одушевљење у трамвају, ни за комично забегнуте погледе оних ништарија напољу, као и за зујање у међувремену пристиглих фото-апарата и тв-камера немилосрдно уперених у њено младо одважно лице и вижљасто згодњикаво тело, закопчано у индиго плаво униформу тесно скројену. Победоносном слаломом, хитро попут тигрице - није шала вучица је то! - домогла се трамваја. Оставивши за собом сијасет разлога да сведоци њеног величанственог тријумфа над ништавилом посумњају у сопствену моћ расуђивања.

Ускачући коначно у трамвај, учила нас је - учила је Милицу и мене и осмехнула нам се. Хеј! Осмехнула нам се у знак поздрава. Осмехнусмо се наравно и ми њој, висећи и даље тик до полуотвореног полузатвореног остатка предњих врата. „Опрости им, Боже, не знају шта раде! Опрости им, Боже, не знају шта раде!“, било је све што се могло прочитати са њених усана.

И коначно - зањиштао је трамвај и полетео попут Пегаза. Ко је био хитар ушао је, возиће се исто као и ми, макар до следеће станице. А осталима зна се шта следује: да скапавају чекајући следећи, ако већ неће да липшу кланцајући пешице.

А ја? Ја сам, наравно, и даље грлио Милицу. Прибијао је уз себе, загледајући се у њену устрепталу радозналу душицу. И покушавао да је утешим, говорећи јој: *Тихуј малена. Тихуј, малена моја, и не брини - вози тета, тета-вучица...* Још недораслој да чује горку истину: да нам - непозване - у сусрет хитају разјапљене чељусти нечастивог. Чељусти смутног, буком и бесом испуњеног времена!

Новица НИКОЛИЋ

ЊИВА

Пробудио се у свитање, попио чашу комовице, по навици прекорио Полексију што касни са мешењем погаче, на крају сажвакао кору синоћњег хлеба, па кренуо: пут га је водио уским сокацима копривничким, са димом првих јутарњих ватри, са мукањем гладних крава, шкрипом бунара и вабљењем живине, све тако – уз криве плотове, уз живице, од школе до цркве, од задружних кошева до првих њива, до њива, до ораница. Ту је застао, уздрхтао остарели Анђелко.

Мутно небо заплускивало је погурену прилику малаксалим зрацима, терало језу у кости дахом прохладног сванућа. Од скоро отопљеног снега влажна, земља је жмрктала под гуменим опанцима, бубрила и гушила се попут теста од црна брашна, глибавим оковима кратила и тако већ кратак корак, мргодила се, шушкетала немуштим језиком: куд си се запутио такав-никакав? Ништа ти немаш овде, ни било ко твој. Све што видиш и чиме се поносиш, све је моје. И ове нејакне стабљике пшеничне што тек пробише мрзлу покорицу предајући се сунцу и ветру, и то освештено дрво што од памтивека стоји на складу – све је моје! Ја сам им и мајка и маћеха, могу с њима да чиним шта ми је воља. И са тобом исто могу, стара олупино!

Анђелко искриви безуба уста, шмркну кроз нос као гусан, па се завали на склад до записа. У знак добродошлице високи горун размах се кочоперним, још увек голим гранама и гранчицама.

- Нећемо тако, њиво, добро се знамо. Да није мене и ових испуцалих шака, била би парлог, утрина, у најбољем случају ледина по којој бунике расту, где се шарке легу и гуштери репани. Не би се онда бусала и од сабајле кокодакала, као она моја баба код куће.

- Причај шта год хоћеш, али мене не можеш преварити и лепом речју омађијати. Није то успело ни Светолику, оцу твом, ни деди Русиму, па ни множини оних што су пре њих били, а чијих се имена више не сећам. И њима је, као и теби, зној овде плуштао и кожа пуцала, па где су сад? Грдно се вараш ако мислиш да би без тебе друкчије било. Безначајан си колико и сви живи, јер живот људски је пролазан као и овај снег што копни и још се само понегде у осоју задржава. Сутра већ га ни тамо неће бити. Једино ја сам вечита, а

таквих као ти, да с кравицама бразду одору, да шачицу семена баце – има на претек. Увек се роди будала земљу да преврће.

Анђелко припали лулу и широко нацери у осмех чекињаво лице са тамним жутим пегам, што се последњих година све више рађају и све брже тамне. Зачуди га и изненади шапат који само он чује, само он - јер никог другог нема близу. Узнемири се због тога, те лупну штапом по земљи:

- Још ћемо и да се вређамо, а, њиво? Од јесенас се не видесмо, па уместо да се обрадујеш као сваки поштен и честит домаћин кад госта прими, ти си се узјогунила и нарогушила па сваку моју реч на нож дочекујеш.

- Какав гост, такав и дочек – вавоље сипкаве поравнате бразде.

- А и ти си ми нека... њива у Стругаревцу. Чудна ми чуда, име казује све. Па и ове до тебе: те Трња, те Гладешевац, Глоговац, Муклица, доле лево Празноврећа...

- Турци нас нису тако звали. А каква смо само звучна и умилна имена под Латинима имале! То сте ви Срби нешто закували, увек ви нешто мрсите и измишљате.

- Па да, Срби су стално криви за све.

- Ви, ви!

- Е, баш нисмо – и одмери јој шаком до лакта. – Памтим ја!

- Шта памтиш?

- Памтим, памтим...

Анђелко заиста памти кад је њива у Стругаревцу била упола мања, када су је отац Светолик и деда Русим секирама, трнокопима и ћускијама ширили и крвавим жуљевима отимали од испреплетених купинара, од јежева глоговог трња, ижчикљалог граба и остале бујади на северној страни падине. Памти њихове муке и псовке, јер сам није био дорастао да помогне при крчењу, већ се играо у хладу горуна и од земље месио разнолике фигуре, па им после, кад му досаде, ломио носеве и кидао руке.

Нарочите муке при чишћењу имао је деда, што се онда до неба чуло. Без леве ноге још од деветсто дванаесте, од времена кад је српска војска помагала савезничку војску Бугарске, навикнут раније на свакодневна диринчења, а од те године више ослоњен на шљивин препек него на дрвену поштапалицу, старац се непотребно уплитао у разне кућевне и пољске послове и непрекидном активношћу покушавао да умањи своју фалинку. Али труд и упорност не беху довољни за такве послове: купинове вреже ометале су га у томе и отимале му алатке; тесана леваја губила је ослонац на строј подлози, а он се, онако тежак и незграпан, грудачки испружао по раскопаној крчевини. Споминчао је тада и Бога и Богородицу и са облака скидао све апостоле чијих се имена у тренуцима беса сећао. После је из дланова требио бодље, ракијом испирајући ожиљке и многобројним псовкама одрану гушу са поцрвенелим ресицама.

Мада је много времена од тада протекло и стабло записа се итекако узвисило и раскрупњало, Анђелко још у даљини назире Русимов лик и кроз завијање источних ветрова разабире његов повик: "Анђеле... Анђелкооо!... Врати деди ћопавицу! Јер чујеш ти, герго

жгољава? Одраћу ти кожу, славу ти детињу, само да те ја дохватим...”

Избледела су сећања, оредила се и спласнула попут свињског мехура пробушеног давно иструлелом дедином дрвенајком. Па ипак се Анђелко сећа и оног кишовитог октобра када је, са запрепашћењем и неком трновитом језом по врату и леђима, посматрао ту ногу у брестовом сандуку, уредно причвршћену чврстим кожним каишићима уз згугавелу надколеницу, када му се чинило да није дрвена, већ она права, она што је пре толико година остала у неком шанцу близу Једрена. Заплакао је тек на гробљу, кад су расквашене грудве почеле да дамбарају по офарбаном сандуку, а поп Јанићије с дугачком брадом стао да мрси: вјечнаја памјат!

- Ни кошчица више није остала – шуморењем зелених пшеничних изданака огласи се њива. – Немој да се узалуд трошиш и замајаваш: каква нога?! Ни ексера од ње нема.

- Баш и да нема, шта онда? – старац љутито истресе лулу на длан.

- Ништа. Земља јеси, у земљу отидеш.

- Големе ли мудрости! Зна се одувек да свако умире кад му дође време.

- Али Русиму онда није било време. Могоа је он још да бурличе и кривуда по свадбама и туђим сахранама, да га не ошину шљивова грана.

Анђелко викну:

- Њему је турска граната офикарила цеваницу, као брадва. То га наче.

- Доживео би твоју старост, да му се првинац не услади. Његови исписници су знали то, али сад је касно – немаш ког да питаш.

- Лажеш, њиво... лажеш! Озебле ти слабине од сувомразице, учамила си и угњилила током дуге зиме, па измишљаш разне смицалице и на мени искаљујеш срцбу. Другом причај такве приче.

- Говорило се да је и Светолика сколечила очева бољка – истим гласом и са истом упорношћу настави чангризава ораница да цара усијаним машицама по рањавој души. – И да је скончао у Лукановој казаници, говорило се...

- Светолик се сатро на твојој крчевини. И по сеоским бунарима, ријући вагоне земље и каменчине зидајући. Причали су неки да дубинска вода зрачи, да утиче на здравље. Као јак магнет, струја, тако нешто... За њега поуздано знам да се по бунарима упропастио, водио ме да окрећем вратило. Од тога ми мошнице до колена...

- Пропале су оне од комшијских женетина, не због вратила. Начула је то и Полексија, али што да се секира – доцкан је сад. А Светолик од рада није умро, да знаш. Ништа му нису могле ни шпанска грозница, ни јектика. Имао је срце као у вола, и ко зна колико би још поживео да се не суноврати у пијанчење.

- Све ти знаш – подсмехну се Анђелко.

- Знаш и за тебе да се налеваш комовицом, а онда кориш жену.

- Корим је кад је крива.

- Сад засебно спавате, па ти је крива. А некад?

- Некад. Ех, некад!...

Ни пешачења до удаљеног Салаша за момачке ноге некад нису представљала проблем. Да види Полексију, која је тамо рођена и где је живела уз три старије, још неудате сестре, Анђелко је толике ноћи провео гацајући излоканим макадамом, ломатао се стазама којима само хајдуци, шверцери и жандарми пролазе, кратио пречице кроз чуване винограде и бостаништа, стрепећи попут лопова и дивљачи, а све да би на љуштевини кукуруза, прелу или весељу непознатих људи сат-два провео у близини Поле, онда најлепше девојке у околини. Какви су то дани и ноћи биле! Сунце беше топлије и веће, а месечина жута као зрела распукла диња...

Четврте године по Русимовој смрти удари незапамћена суша по земљи и народу. Род отањи, глад запрети. Лето мину, па и добар део јесени, а на једну земљу ни кап не кану. Људи се усукаше и прозлише, а стока крену у бесцење. Кукурузи као кокошиње главе: зрневље ретко, без срца, спарушено... Једне вечери, приликом сиротињског комишања салашких "кокошињих глава", док су се момци и девојке шибали раздраганим погледима и иза ува голици сувом кукурузном свилом, у домаћиново двориште неочекивано бану Полексијин отац, некако црн и поднадуо, као вампир.

- Камо га онај бунарцијин син, онај што луња туђим сокацима као по сопственој дедовини? А? Куд се деде?

Анђелка као да неко тресну врљиком по глави: скамени се у сенци трема, ту – где се са друштвом до малочас шалио и надмудривао, где су штипали девојке и затрпавали их котарицама пуним белог шушкетавог лишћа. Ућуташе и другари; само у даљини, у мраку негде, гласније залажаше накомстрешена псета. Он погледа Полексију и у њеним очима спази искрице страха и зебње. Наравно, зна му нарав, мора да је велики гад! Ноге му утрнуше и одузеше се од изненадне немоћи: где да бежи, преко чијих плотова, градина и вратолома?

А онда, схвативши да нема куд, да му нико неће нити може помоћи, осмели се и стидљиво промуца:

- Ево ме. Ту сам, чика Момире.

- Па што се не јавиш, свеца ти пољубим? Пресипнух дозивајући и тражећи те по помрчини. Шта си се завукао у перут, па ћутиш као миш? Ходи овамо да те нешто питам.

Анђелко изађе из трема, али се за сваки случај заустави на безбедној удаљености од задиханог грмаља, што је непрекидно и на све стране шиштао попут парне вршалице.

- Па ево ме, ту сам – понови.

- Синко, слушај ме добро: да кажеш оцу, чим узмогне, да допре до мене. Велика ме мука снашла и само он ми може помоћи.

- Каква мука?

- Како каква мука?! Видиш да све изгоре од жеге, земља испуца и вода отече кроз пукотине. Мој бунар се расушио као празно буре.

- А, тооо...

- Сатрех и стоку и себе сваки дан довлачећи чаброве са Крушковча. Сам бог зна како ми се краве досад не изјаловише.

- Ништа се не секирај, све ћу да му пренесем – расприча се Анђелко, поносан наједном на Светолика што се бави тако опасним

и свима потребним послом, што у овако тешким временима једино он може помоћи људима у околини, нарочито што може помоћи овом црном и поднадулом Полексијином оцу.

- И нека понесе врбово пруће – терао је Момир за својом муком. – Оне ракље, рачке... како ли их само зову?!

- Ништа не брини, све ћу да му кажем.

Тако рече Анђелко и – не порече. Већ сутрадан се у Салашу појави Светолик са ракљама од врбина прућа, „направама што миришу воду”, стиже и осокољени Анђелко, па у пространој авлији започе потрага за скривеним и тако неопходним дубинским токовима. Напред је ишао бунарџија са зеленим гранчицама, за њим његов раздрагани син, па укућани редом по старешинству, па још неколико знатижељних комшија и рођака на зачељу. Кад год би Светолик застао, намргодио се и кашљуцнуо, или кад би се гранчице због несигурног корака или нечег другог помериле, устрептели домаћин укопао би се моментално у месту, као да прелази замрзлу реку па ослушкује крцкање леда негде испред, начуљео би длакаве уши и бојажљиво упитао:

- Јер мрда?

Бунарџија најчешће није одговарао. Настављао је експеримент као да никог нема близу и чим би постао сигуран да се гране преклапају због тајанственог магнетизма дубинских вода, преко рамена довикнуо би сину:

- Ту стави каменче.

А то „каменче” представљало је појам нечег ситног и лаког само у Светоликовом говору. Биле су то, заправо, плавичасте плоче из реке Скочице, које је Анђелко морао од куће доносити да би се разликовале од овдашњег кречњака. И то не једну плочу, већ пола торбе. Али сада, кад је камен постављен на означено место, кад домаћин и пратиоци страхују да га не нагазе или помере, док га заобилазе као туђ гроб, уклето место и обележје какве мрачне силе, он заборавља терет, зној и непрекидна гунђања. Исплатио се сав труд, сад се види да и он учествује у неком важном и корисном послу.

Напокон, негде испред поднева, претрага би завршена а место за ископ бунара одређено. Да какав шаљивџија или злобник преко ноћи не би померио плочу, Светолик одмах у дубину откопа два ашова. Потом, уз ракију и мезе, за столом постављеним испред куће, испод старих вињага окружених шимшировим бусенима, између мајстора и домаћина потече разговор о даљим радовима. Анђелко их није слушао, већ је нетремице зурio у кућна врата кроз која су Момирове кћери износиле посуде са понудама. И увек кад би се Пола појавила, њему би срце јаче узлупало а осмех озарио зајапурено лице.

- Не зверај наоколо, него једи! – пренуо га очев глас, по чему је закључио да је договор постигнут. По очевом смешку на крајевима усана наслутио је да отац одавно зна због чега се он сваке вечери искрада из куће и тумара помрчином. Поцрвенео је још више и са муком наставио да жваће.

Радови су отпочели већ идућег дана. Док су они копали и избацивали тврду земљу, Момир је са рођацима из каменолома

довлачио материјал за зидање... А петнаестог дана бунар одјекну радосном виком:

- Људи, ево је жила! Чујете како шикља?... Још само мало гнездо да прочистим, па дајте камен!

Кад све би готово, кад се испод оних старих вињага од задовољства напише и Момир и Светолик, између њих се неочекивано распламса жучан разговор. Почеше ценкања, убеђивања, лукава и подмукла надмудривања. Момир је шкртарио, а Светолик из петних жила запињао да извуче који динар више. Једног тренутка бунарџија тресну песницом о астал, исколачи очима на расрђеног домаћина:

- Ако је тако, онда не тражим ништа.

- Како ништа? – на моменат се поколеба Момир, не верујући сопственим ушима, бојећи се подвале. Онда се примири, схватајући да ће изгубити парницу ако ствар доспе до суда.

- Тако лепо. Нећу од тебе ни марјаш, само под једним условом.

- Каквим условом? Ма шта ти, човече, уопште хоћеш од мене?

- Хоћу да се ородимо, да постанемо пријатељи. Кућа ти је, колико видим, пуна женскадије, а овом мом изгледа гори око пупка. Видим да си добар човек, честит и угледан, па велим: што се не би ородили?

- А тооо... – насмеја се Момир и искапи чашу. – Па што не кажеш одмах?

- То, брате. А што си шкртац, не замерам; да си другачији, у домаћинству не би оволико постигао.

Момиру лакну од ових речи: лице му се рашири и заблиста, а она мрка ђаволска фарба ишчезе са њега.

- Видиш, то си у праву. Тражио сам сина, трудио се, стезао и напрезао, али не вреди... како које испадне, свако женско. Сад, шта је – ту је, нема се куд. Ево, три су ми за удадбу, бирајте коју хоћете!

- Ми хоћемо... мој син хоће ону четврту, ону црну, најмлађу.

А Момир, као да га наткриљују градобитни облаци: смањено се, очи му засузиле:

- Полексију... моју Полу тражите!

- Њу! – пресече Светолик.

- Па она је дете, она још није... Шта фали осталим девојкама?

Све су вредне, све лепе...

- Не споримо, али Анђелко воли Полексију.

У неверици и чуђењу Момир крену руком да се прекрсти, застаде у пола пута и грубо почеша браду, онда јурну ка цепу и новчанику са парама за бунар те и цеп поглади, најзад схвати да је Анђелко ту негде и да је баш он тај што иште његову девојчицу, његову најмилију кћер, окрену се ка њему и кад га спази за истим столом, у очима му свитнуше муње:

- Њу хоћеш? Баш њу?

Момак кратко климну главом и обори поглед.

Кратко је трајала и Момирова недоумица. Он се напречац преломи у души, подвикну жени да зовне цуре, па нареди да се поново изнесу јело и пиће. До сумрака сви су били трештени.

Те зиме, кад је свадба била, снег удари доста рано. Младенце

на повратку из Салаша на пола пута сустиже ледена киша, пртина се зацакли, те су коњи сваки час клецали и фрктали, избацујући кроз ноздрве немирне беле облачке. Код првих кућа преврнуше се саонице са плех музиком, музиканти се добро угруваше и ољуштише на мрзлој покорици, али мука настаде тек кад приметише да су се неки инструменти улубили приликом тумбања. А где је и кад било весеља без музике?

- Нећу ништа да чујем – грмео је Светолик на Цигане. – Капару сте узели унапред и требало је да пазите. До пола четири да сте сви на окупу!

Нити је свадбе икад без музике било, нити ће бити. А није ни тада... Цигани се, онако крвави и преплашени, растрчаше селом и на брзину пронађоше неког Величка, старог мајстора што је све своје занате на робији изучио. Он се досети: дрвеним чекићем пажљиво и колико-толико исправи оне цевке и кривине на трубама и саксофону, напуни их ситним пасуљем и нали врелом водом, па отворе затисну кучином. Чим зрна почеше да бубре, да се надимају и пуцају, почеше и она улубљена места да се исправљају. И све дође на своје место: Величку припаде слава за овакво умеће и добар део капаре, Цигани изврдаше батине и до сванућа зарадише још коју цркавицу, а Светолик се не обрука пред народом.

Тако протече година, четврта по Русимовој смрти, која у Анђелку траје без шупљина и измаглица, упамћена по сопственој женидби, по несносној летњој суши и сметовима што рано завејаше. А идућег пролећа, као божји дар за Полексијину удају, у Момировом старом бунару поново заклокота вода од отопљеног снега. Тако је некад било, кад се сунце чинило топлије и веће, кад је месечина била жута попут зреле распукле диње.

Трају сећања, смењују се са разнобојним облацима врх Дели Јована, греју и теташе малаксало срце старчево, а са њима, са сенкама и неразговетним шумовима у даљини, лагано краћа дан.

- Анђелее!... Анђелкооо! – дединим гласом одзвања зов.

- Ти си, њиво – обрецну се, бесан због кидања танушне везе с прошлости. – Канда ти није доста разговора?

- Дојадиле ми тишина и зимски спокој. А ти си права особа за разбистригу. И једина.

- Је л?

- Нико други не свраћа; ни ловци, ни шумари. Све ми се чини да се народ нешто оредио.

- Да видиш, у селу и јесте. Здравно и младо отрчало за бољим животом, а од стараца и бог дигао руке.

- Некад друкчије беше... Памтиш оне спасовданске светковине, ону живост и весеље под овим дрветом? Брујало је као у кошници, а људи и стоке беше као на вашару.

- Било, па прошло.

- Прошло јесте, али ће доћи време да буде опет.

- Кад прдне кукавица.

- Хоће, хоће, не секирај се за то. Глад и ратовање увек постављају ствари на своје место. За кору хлеба вратиће се сви из

фабрика и вароши. На асфалту погаче не расту.

- Не расту, али се купују. А ратова више неће бити.

- Шипак, Анђелко. Ратови постоје откад је света и овог поганог народа. А ја им крај још не видим. Ти, вероватно, то нећеш дочекати, али твој Милутин хоће. Унуци сигурно.

Старац одмахну руком – шта он ту може? А њива се поново накостреша:

- Ћутиш, не допада ти се спомињање Милутина? Чујем да одавно није долазио. Најгоре је што ни деци не дозвољава. То ти је хвала за чување и школовање, за бригу и мукотрпна рмбања. Ако, сам си крив, тако ти и треба.

Анђелко оћута, не вреди се око тога спорити. То је она мука што највише боли, што ће му очи пре времена склопити и у гроб га отерати. То пече, то му срце цепа и образе влажи. О томе се не разговара, то се ћути и само ноћу, у тишини, болује... Загледа се у горун, у поветарцем зањихане гране што му главу наткриљују: хуче, голе и лепезасте, шапућу, пате и саме.

На Спасовдан, црквену славу, сваке године ношене су литије око записа. Свита, са попом Јанићијем на челу, са свиленим барјацима и потамнелим иконама из храма светих апостола Петра и Павла, кретала се свечано и гордо, шум корака и дисања надјачавало је громко појање попа Јанићија. Школска деца држала су се за руке и ћутала, зазирући од бритког погледа учитеља Јеше. Сви скупа су призивали кишу и берићет, молили се за здравље људи и стоке, уздизали и љубили Господа. После је строги и од сељана врло поштовани учитељ држао слово о значају оваквих окупљања, очувању традиције, подсећао на мисију и каноне православља, хвалио вредне и марљиве, прекоравао грешне и неверне... На крају обреда је отпочињало славље. Распуштена деца трчала су наоколо по ливадама и утринама у потрази за пољским цвећем, за попцима и скакавцима, а одрасли, не раздвајајући се, прелазили у хладовину оближњих багрењара. Жене су из двоколица, из кола и чеза вадиле корпе с храном и балоне са пићем, журно и весело простирале вежене чаршаве и постављале јестиво. А мушкарци, ти горди домаћини и готовани, надзиравали су надменим погледима, пазећи да се шта не заборави. Чим би поп прочитао оченаш, почињао је заједнички ручак, кретало се у масовно опијање.

Једне године, присети се Анђелко, због безазлене упадице са стране, поткачише се, посвађаше, на крају почерупаше Лукан и поткивач Столе, први комшије и браћа од стричева. Узалуд су жене врискале а мушкарци их раздвајали - као ошамућени петлићи скакутали су и посртали преко изгажене трпезе. Тек се на учитељев глас, оштар и гороломан, зауставише, падоше у траву.

- Стојте! Како вас није срамота? – подвикну им Јеша, на шта они обесише носеве. Учитељ се прекрсти и издекламова: - Сачувај ме, боже, самртнога трена, пијаних мушкараца и речитих жена!

Звиждуком дозвола дечурлију са утрине, па без речи кренуше ка школи.

Лукан и Столе се до краја дана отрезнише, измирише и братски изљубише, а онда се још више опише и заспаше један уз

другог. Њихове жене их с муком натоварише у исту двоколицу, а на заједљиво подсмехивање присутних одговори дебела Лукановица:

- Будибогснама, људи, како да их не товаримо?! А ко ће плуг да држи, да копа и коси, ко ће дрва да цепа и краве музе, а? Ваљаће они сутра, кад се отрезне.

За групама људи што су низбрдицом одмицале ка селу, занемелом у сутону, остале су хартије, оглодане кости и срча разбијених флаша. Ветар и псета данима су развлачили те остатке, бришући трагове људског боравка, њихове бахатости и немара. А наредне године ствар се понављала.

- Нема тога више – мрмља старац себи у браду. – Изменили се људи. И нарав им се изменила. Обичаје не поштују, а међусобно очима не могу да се гледају.

- То те боли?

- Боли ме што сам остарио, што реч-две немам са ким поштено да прозорим.

- Како немаш? – нарогуши се њива и изазивачки намигну. – Ето, имаш мене.

Старац одмахну руком; доста му је овог надметања, ове непотребне и некорисне занимације. Привуче штап не би ли се придигао, али му колена клецнуше. Осети бол у крстима и истовремено још јачи горе, у грудима. Цибну се, риба на сувом.

- Шта је, стара олупино, шта то би? Дошло време да се плаћа, а?

- Шта да се плаћа?

- Како шта! Зар си мало зла у свом веку починио?... Колико пута си само руком у забрањено посегнуо, за трешњом ранком и првим гроздом у туђем лојзу; па си комшијске жене гањао и складове подоравао; рођеног сина си у варош испратио и од њиве одбио; има да платиш што си на суду лажно сведочио и невиног човека у апс отерао; што си мене стављао под хипотеку и, на крају, што си помишљао да ме Гаврилу Кадивкином продаш за триста кила жита и канту масти у време обавезног откупа... Крив си, Анђелко, као криво дрво. Нема недужних и правих. А то мора да се плаћа!

- У мајчину и ти и плаћање – опсова кроз стиснуте зубе. А кад му се душа поврати и болови уминуше, на једвите јаде подвуче ноге под себе, напреже снагу за још један покушај. Утрнуло тело се пови, зашкрипа и застења, али се ни педаљ не помаче. Широм отворена уста пожелеше још мало ваздуха, руке похиташе грлу, испалој јабучици, све тешњем душику.

- Изгледа да ће Полексија вечерати сама – заслути последњим искрицама свести. Та мисао потраја колико и бљесак у његовим очима. Па се све смири у гранама записа.

Ућута и њива, плодна, бременита. Само струкови пшенични завијорише на ветру, немирни – као савест, ретки – као срећа.

Копривница, март 2002. год.

Александра ЂУРИЧИЋ

О ХРАБРОСТИ И ПРИВАТНОСТИ
(„Лагум” Светлане Велмар Јанковић)

Сама помисао да се неколико пасуса дода свему што је до сада речено и написано о роману Лагум представља својеврсну одважност. Хваљен од самог почетка, награђиван, превођен, за ових двадесет година од када је написан стекао је, модерним језиком речено, статус култног. Изгледа да је о њему све већ речено, као и о његовој ауторки која је после Лагума почела да објављује дело за делом, од којих је роман Бездно освојио и НИН-ову награду 1995. године.

Роман се може посматрати као опис неколико микрокосмоса који су чинили живот једне образоване, богате Београђанке између два рата, а на то нас упућују и наслови поглавља. Омеђени, повлашћени, донекле спутавајући свет у коме је живела Милица Павловић представља својеврсни женски универзум и обухвата станове које је уређивала и у којима је живела, намештај који је обележио протицање времена, слике које су то време заустављале, овековечиле, као и непосредно окружење, бакалницу у суседству и улице центра Београда које су се мењале као и њихови становници.

Ово је и прича о три жене, сасвим различите, чији су се животи укрестили у тешким историјским околностима. Посматрано из тог угла, пратимо развојну линију сазревања Милице Павловић од младе супруге угледног научног радника, мајке која лако рађа своје двоје деце, да би их затим у ратној немаштини веома тешко подизала, затим емотивно напуштене супруге која тражи начин да се ослободи стега које јој друштво намеће, мајке која улази у болан сукоб са својом ћерком различитих идеолошких схватања, до жене која може и сме сама да иде даље кроз живот, ослобођена (мало) грађанских стега колико и стрепње од будућности. Узлазна линија храбрости, одлука да се супротстави истовремено и мужу и новим властима које су га стрељале као народног непријатеља, храброст да издржи ћеркин бојкот, а потом и синовљев одлазак у Америку, све су то елементи који су од несигурне младе жене осетљивих живаца (узбуђење на изложби слика Саве Шумановића) створиле јаку, храбру Милицу. Усред ратног Београда она одлази на састанак у Топчидер са бившом познаницом

чије партијске везе могу спасти њену породицу. Храбро, са марамом уместо шешира и у изношеном капуту она излази први пут после скоро годину дана проведених у стану, свесна да њена деца зависе само од ње, јер мушкарци спасавају нацију, сву другу децу, а мајка мора своју. Тако Милица сазрева и као родитељ и као жена, долазећи до болног, али катарзичног сазнања да ће бити вредна и комплетна личност и без подршке и ауре која прати њеног мужа, У часу када покушава да спасе његов живот, она је далеко супериорнија, способна да погледа поразу у очи, у извесној мери и осветнички настројена у односу на предратне дане када је морала бити само лепа, негована, витка и осмехнута.

Супротно идеолошким фразама новог доба, њена свест није расла под утицајем императива, литературе или митингашких фраза, њену свест хранио је бол. Градација тог бола јасно је наглашена током нарације, иако се временски планови често преплићу, са назнакама писца о којој се години ради, све до тренутка када се сви актери окупљају на Милициној сахрани. Излагање у првом лицу једине доживљавамо као једино могуће у овом исповедно-дневничком тону који за неколико реченица надраста и смрт саму када Милица коментарише сцену на сопственој сахрани. Знатно пре тога, у безбрижним данима уочи рата, Милицин бол почео је као сазнање да мора увек и на сваком месту бити савршена пратња уваженог професора Павловића. Иако се њена свест буну, тело пристаје на све облике агресије, дијете, модискиње, обућаре који израђују по мери, козметичке третмане и масерке које долазе да године не би додавале килограме њеној беспрекорној фигури. Васпитавана да верује како живи у најбољем од свих светова, Милица се покоравала, осећајући да губи себе. Тек ће је рат и озбиљни потреси који ће разјединити породицу натерати да испољи своју праву природу, инстинкт мајке у пуној мери, без мешања дадиља и гувернанти, храброст да се супротстави, на сопствено запрепашћење, пре окупаторима и новој немилосрдној власти него ауторитативном мужу.

У том судару светова који је уследио, наићи ће на суровост и борбу за опстанак у најсировијем смислу речи, трпећи од своје штићенице Зоре, сељачета спасеног од усташког ножа, која врло брзо постаје осветољубива другарица Зора. И не само убеђени комуниста, већ и среброљубац, опортуниста и шта све не у борби за опстанак и добре позиције у новом поретку. Милицина снага је да јој се у том тренутку не супротставља, да стоички поднесе подстанарство у сопственом стану, да претрпи све зарад деце, Владе и Марије који су испали добри примерци људског рода, како на једном месту каже о њима. У њој се искристалисало осећање да је на првом месту мајка, без обзира на ударце које јој задаје незадовољна и дезоријентисана Марија која жели све и одмах, а на том путу као прву препреку види своју мајку. Милица је научила да опрашта, одавно, а тананост њеног доживљаја правде оличен је у једном детаљу – наводи се да је у једној од последњих година пред рат значајна књижевна награда додељена Милошу Црњанском за дело Ирис Берлина. Један од чланова уважене комисије била је и Аница Савић Ребац, некадашња млада песникиња

чије је објављивање прве збирке Црњански покушавао да осујети. Слично томе, Милица привидно опрашта Павлу Зецу сву нелојалност и издају њеног супруга и спасава му живот кријући га у девојачкој собици њиховог великог салонског стана. Наравно, она је на то великим делом и приморана, али у њиховим кратким, испрекиданим дијалозима видимо начин на који Милица опрашта, и Павлу Зецу и себи.

Праштање је друга велика тема овог романа, давање и тражење опроштаја које глас аутора (а јасно је да је то заправо ћерка Марија, иако се нарација одвија у Миличином првом лицу једнине) тражи и за себе.

Опредељујући се за делање током окупације, професор Павловић у великој мери таквом одлуком жртвује своју породицу. Непосредно пре него што ће га ухапсити, тражи опроштај од Милице. Она не стиже да затражи опроштај од њега, за то што је повремено била хладна, себична и уздржана у својој гордости, што је један танани струј осећања некада давно отпрхнуо према Павлу Зецу, пре као израз женске сујете, него истинска намера да увреди супруга. И остаје читава река времена у коме ће се Милица стално враћати своме мужу и разговорима које нису стигли да обаве, речима запретеним између друштвених, научних и породичних обавеза, изгубљеним заувек за обоје.

Некадашњи бакалин, потом мајор у новој, партизанској војсци, јавља се као повремени контрапунктски глас у роману и тражи опроштај од госпође Милице којој се одувек дивио, можда био помало и заљубљен у њу. Комунистички идеалиста, брзо је разбио илузије да ће нови поредак заиста бити бољи и праведнији, али више се није имало куд, осим да неким дискретним интервенцијама помогне Милици и њеној деци да преживе најгоре послератне године. Жал за временом када је био само бакалин, у свом спокојном малом свету трговине и муштерија, мирисима неког ишчезлог света, провлачи се кроз његове реченице све до краја. Он је представник брзо изгубљене и угушене струје комуниста-идеалиста који су привлачили младе својом борбом за социјалну правду и једнакост, а чији су идеали нестајали под притиском свих компромиса које је новоустављена власт морала да прави. На том лому настала је и Маријина грижа савести, на раселини између младалачких илузија и реалног живота који је изневеравао на сваком кораку, деформишући се у једноумље, уметничке неслободе и униформност свега. У току једног људског живота није било простора за толико заокрета и све жртве нереалних очекивања од комунизма касније су изналазиле начине за тражење опроштаја, највише од својих ближњих, али и од друштва које им се подсмевало.

У завршној, сцени сахране Милице Павловић опроштај од ње (коначно) тражи другарица Зора, понесена примитивним, сујеверним кајањем и страхом од казне. Њеном нарицању не верује нико, али она ипак покушава да у тренутку коначног расанка још једном добије нешто – за себе.

Маријина молба за опроштај је роман у целини, накнадна

грижа савести у односу на мајку коју је најпре осуђивала, затим презирала као идејног неистомишљеника, коначно просуђивала о квалитету односа родитеља, правди и неправди коју су једно другом нанели. Милица је мајка која опрашта, чак и када деца одлазе од ње, да би побегла одавде као Влада или заборавила, као Марија. Али, слике се враћају, прошлост се не може избрисати, нити су бурни и страшни историјски догађаји универзално оправдање за зло које наносимо ближњима, за бес који осећамо услед сопствене немоћи.

Живот Милице Павловић одвија се у неколико женских микрокосмоса. Бакалница, пре рата постављена као сценографија изобиља и грађанског благостања једног Београда који није био Србија, али се трудио да постане свет, за време ратне немаштине постаје ледено гротло које зјапи празнином, глађу, прљавштином, безнађем, када на њеним полицама више нема ничега за јело. Искушења немаштине Милица подноси стоички, чак са неком аристократском упорношћу. Постаје домаћица, припрема оброке од минималне количине намирница које може да набави, чека у редовима... Трансформација малобројног грађанског слоја коју је условила ратна немаштина једна је од снажних одредница развоја српског друштва средином двадесетог века, а тињајући бес, немоћ, осиромашеност и осујећеност остали су испод површине лојалности новој власти и снажно обележиле све будуће отпоре, као и сећања генерација. Мотив понижености интелектуалца у борби за голо преживљавање, продаја слика, клавира, крзна, књига и накита за мало хране остала је метафора пропасти српског грађанства све до данас и у тим деловима и описима роман Лагум испољава своју највећу снагу, постајући сведочанство једног трајно уништеног друштвеног слоја. Символично, то је описано кроз промрзLINE које Милица добија седећи у салону, још једном микрокосмосу њеног битисања. Иако се стан не греје од почетка рата, она је у свиленим чарапама и лакованим ципелама, а када добије промрзLINE на петама, лечи их ланеним уљем и облогама, преко којих обува дебеле вунене чарапе и војничке цокуле. Али, и у њима остаје нежно стопало које памти ципеле израђене по мери.

Симбол кућног микрокосмоса и те упорне борбе да се сачувају делићи претходног живота је свакако стилски, чипндејл сточић, јунак сам за себе, који Милица успева некако да сачува кроз окупацију. То је предмет који је прати кроз читав живот, неми сведок њене среће и страдања, потврда друштвеног стауса који јој суштински, нико није могао одузети. Као ни слике Саве Шумановића, предмет лепоте грађанског Београда које ће пола века касније постати статусни симбол нових богаташа, копиране и фалсификоване до бесмисла. Али, само су одабрани имали слику са посветом, као Милица. И она је тога остала свесна до краја.

Храброст је једним уметничким делом тражити опроштај, и при том у разоткривању приватности наћи меру, тачно колико је писац спреман да исприча, а читалац да прихвати. Светлана Велмар Јанковић пронашла је ту равнотежу у камерном амбијенту свог романа који је сав у светлости. Варијетети интензитета светлости одраз су

душевних стања Милице Павловић, као светлост над Дунавом који се види са терасе, светлост на сликама Саве Шумановића, вртешка светлости или пригушена, сординирана зимска светлост која продире кроз прозоре тзв. зимске баште, незагрејаног простора у коме она седи и пази да неко не уђе у девојачку собицу у којој је сакривен рањени Павле Зеџ.

Мотив светлости присутан је и у другим делима ове књижевнице, али у Лагуму је то фини лакмус стања једне женске душе, огољене можда и више него што је ауторка желела. У каснијим својим делима која су се фокусирали на националну историју и њене рефлексије, наратив Светлане Велмар Јанковић изашао је из оквира женских микрокосмоса, постајао пријемчивији за интерполацију у масивно здање националне књижевности, али прибегавање својеврсној родној мимикрији осујетило је једну могућу поетику која би се бавила трансформацијом женског бића током последња два века српске историје. Можда је у српској књижевности такав избор још увек услов за успех.

Иако је у праћењу наратива и тумачењу поетике једног књижевног дела најмање важно препознавање чињеница из стварних живота, ипак се као пишчева грађанска храброст мора истаћи упадљива сличност главног јунака романа, професора Павловића, са стварним животом значајног међуратног српског сликара Бранка Поповића, студента минхенске уметничке Академије и професора Техничког факултета у Београду чији је асистент био касније знаменити партизански сликар Ђорђе Андрејевић Кун (Павле Зеџ). Указом од 27. новембра 1944. о стрељању народних непријатеља и сарадника окупатора објављеном у дневном листу Политика, обзнањена је казна за сликара Бранка Поповића, односно професора Павловића из романа. Време када је *Лагум* објављен је доба надоласеће несреће нових грађанских ратова и распада социјалистичке Југославије, али истовремено и доба првих значајнијих, гласних иступања у име свих који су страдали непосредно након Другог светског рата, успостављањем новог, комунистичког поретка. Преплитање две струје, грађанске која јесте уништена, али је поново дигла свој глас против почињене неправде и развлашћених, али и рехабилитованих комуниста који под другим именима настављају да владају, можда је најбитније обележје последње две деценије српске историје, неразрешени сукоб који још чека на расплет. У том смислу тема праштања у роману добија шири, катарзични смисао.

Разоткривање пишчеве приватности сведено је на најмању меру, више је то унутрашњи дијалог са родитељима чији је брак уништен нестанком једног мирног, грађанског окружења у коме је једино и могао да функционише. На размеђи две епохе, међусобно оштро супротстављене, роман *Лагум* проналази начин да личне судбине представи на позадини општег, националног и трагичног, нераздвојиве од времена, околности али и вечитих мотива о људској судбини која, ма колико тешка и трагична, проналази мало неопходне светлости, свакодневног мира и смисла живљења који нас спасавају од коначног заборавља.

Милан СУБОТИЋ

ДРАМА „МАСКА” МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Драма „Маска“ Милоша Црњанског представља позоришни првенац чувеног писца. Као и у случају осталих дела Милоша Црњанског, наслов скрива више него што открива, јер је веома загонетан. Неуобичајано за Црњанског, наслов чини само једну реч. Међутим, ова комедија има жанровски поднаслов¹. Зашто је комедија поетична и шта је уопште поетично? Поетично може значити уметнички, са уметничке тачке гледишта, односно, песнички и/или идеализовано.

Пошто ова драма у великој мери зависи од писца, морамо објаснити како Црњански доживљава систем жанрова. Авангарда је време када се сталност жанра разбија, Црњански смело користи ове могућности. И дан-данас, ова драма делује неразумљиво због поигравања са трагично-комичним ефектом.

Наслов драме је јако значајан, јер крије велику симболику. Маска је метонимија за позориште, али и за лице. Шта се крије испод маске? Шта је суштина свега тога? Који је смисао. То значи да драма носи и један филозофски смисао, жеља за спознајом тајне која се зове живот.

Карневал је један од могућих одговора на то питање. За разумевање ове драме је веома битна симболика карневалског доживљаја света. Истовремено, то се може повезати са митом преко трагичности и објаснити случајем античких трагедија. Може се уочити да ова драма представља драму у драми, јер већина ликова глуми свој живот у складу са постулатима високог друштва.

Писац ликове зове комедијантима. Међутим, Црњански живот чита као трагикомичну драму. Живот је, само, по заплету комедија. Без срећног краја /разрешења/, та комедија је много ближа трагедији, а чак и типични комични ефекти повећавају тај утисак.

¹Мирјана Миочиновић се бавила тумачењем наслова и поднаслова ове драме у раду „Маска Милоша Црњанског“ (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 72-73)

На самом почетку, у списку ликова, свет бива дат у бинарном поступку (лирски гледано: елегично; драмски гледано: минус поступак). Оно што један лик поседује, то други лик жели. Такав однос је најбоље изражен кроз ликове Генералице² и Глумице. Генералица поседује искуство, друштвени положај. Насупрот томе, Генералица жуди за осећајем страсти, њој недостаје³ младост. Генералица стари телом, али не и духом, то доводи до сукоба међу њима. Њих две изгледају потпуно исто, то доводи до неспоразума, а због страшног тог сукоба, ова „комедија“ се завршава трагично.

Занимљиво би било посматрати њих две као двојнике, па чак и претпоставити неке родбинске везе које би генетском везом објасниле ову физичку сличност. Тиме њен грех постаје још већи, јер стаје на пут срећи своје (по)ћерке (било то у биолошком, или у социјалном смислу). Међутим, такав поступак би учинио заплет драме исувише сложеним, можда више него што је писац намеравао, јер писац стално наглашава родбински однос Генералице и Чезареа.

Писац у једном тренутку износи чињеницу да би Чезаре могао бити ванбрачни син Генералице. Пошто ово изговара Баронеса (иста она која сматра да је Дон Кихот рођен у Француској и да је то неки невоспитани простак), схватамо као гласину. Такође, поставља се питање колико су тачне те гласине.

Драма је смештена у историјски тачно одређен тренутак („увече, око 6 сати, у Бечу, пред пепељаву среду 1851.“⁴). Колико је она историјска и колико је историја⁵ битна за њену радњу? Заступљени су историјски⁶ ликови. Међу њима, најизразитији је Бранко Радичевић. Писац не објашњава ближе ко је тај лик, већ га обавија тајном. Читалац/гледалац веома брзо схвата ко је та личност, јер му писац преко осталих ликова пружа објашњење (студије, поезија, познанство са Вуком, познанство са Даничићем). Међутим, сличности су нам веома битне. Бранко студира медицину, као што је и Црњански хтео студирати, и Црњански је песник, али у том тренутку, то је будућност.

²Занимљива ситница, чак и њихова имена почињу истим словом. Подједнако занимљиво, током драме сазнајемо за њихова права имена, али писац не сматра битним да о томе било шта каже у списку ликова. Током извођења драме, гледаоци овај податак могу превидети, али не и читаоци.

³То је исто присутно, али у мањој мери наглашено, и у ликовима младог песника и нећака

⁴Књига „Маска: (1918&1923)“ Милош Црњански, страна 73

⁵Црњански је одбијао могућност да се *Сеобе* тумаче као историјско дело. Историја је само оквир, а суштина романа је фабула.

⁶Могућно је говорити о удвајању историјских кодова: примарног (постреволуционарне године) и секундарног (*fin de siècle*). Наиме, декаденс епохе у којој се одвија радња и која се истиче у *Писму директору и равнатељу* („Друштво је пуно смеха, фриволности и трулости после револуције“) комплементарно је декаденсу која претходи ратним годинама (*fin de siècle*) као што је револуција из 1948. комплементарна ратним годинама 1914-1918, када је драма конципирана и писана.“ рад „Маска Милоша Црњанског“ (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 67)

Значи, можемо увидети како је Бранко пројекција личности писца у то доба, односно како је књижевни лик Бранка Радичевића пројекција писца⁷ у драму. У овој драми ћемо увидети колико се ставови лика младог медика сажима са ставовима писца. То ћемо најбоље увидети ако их упоредимо са поезијом и коментарима.

Мирјана Миоциновић уочава да је Бранко⁸ дат као антитеза љубавне страсти. Бранко је најближи лирском субјекту „Лирике Итаке“. Код Црњанског се често јавља негација страсти. Драгиша Витошевић у томе види значај Бодлера као лектире за Црњанског.⁹ То се најбоље уочава у песми „Мизера“.

Лик Чезареа је занимљив, јер је он отелотворење појма „мушка туга“. Исто тако, може се упоредити са ликом Чарнојевића. Он је млади официр. Он је нећак Генералице. Име нећака је занимљиво. Чезаре има пуно имена током историје. То је историјско име, односно то је италијански изговор имена Гаја Јулија Цезара. Да ли мисли на историјску личност, или је то неисторијска личност? Црњански није случајно одабрао ово име.

Остали ликови су значајни људи тог доба. Од ликова ћемо издвојити Даничића и Корнелија Станковића. Првог издвајамо због везе са романтизмом (стварно, чини се како је Даничић ту само као потпора младом Радичевићу), другог издвајамо због тога што једини наступа у складу са својом историјском улогом. Корнелије, као и Радичевић, представља лик уметника. Корнелије је завршио истом судбином као Радичевић.¹⁰ Међутим, Корнелије је приказан као несхваћени уметник. Јован Нако је чувени богаташ тог доба. Ко је барон Шалер, то нисам могао утврдити.¹¹ Барон Александар Бах је чувен по увођењу апсолутизма и терању политичких противника у затвор.¹²

Насупрот томе, срж радње представља њен неисторијски део. То је љубавни троугао. Ликови Генералице, Чезареа и Глумице су потпуно неисторијски. То драми даје свевременост и универзалност.

⁷Други такав лик може бити Глумица која говори о свом доживљају света.

⁸Рад „Маска Милоша Црњанског“ (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 67)

⁹О примерима које тумачи, може се више прочитати у раду „Послератна авангарда и Милош Црњански“ (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 5-55)

¹⁰Може се уочити блискост Црњанског и Његоша због романтизма, али и због болести. О Његошу је рекао: „Његош сја усамљен, у сунцу под морем. Излази из таме прва свест...“ (цитирано према раду „Традиција и позиција песника у погледима Милоша Црњанског“ Угљеша Кисић, Зборник „Милош Црњански: теоријско-естетички приступ књижевном делу“, страна 323-322). Такође, песма „Његош у Венецији“ проблематизује двоструко ову тему. Прво, тумачи је у контексту модерног Одисеја. Друго, тумачи је у контексту Стражилова.

¹¹Могућа је алузија, јер је Schallerи врста шлема.

¹²Барон Бах се може тумачити као лик који је супротан Генералици, јер жудња за слободом је жеђ за застрашћу, а то је супротно његовом апсолутизму.

Даје опис места радње,¹³ али тако врши и карактеризацију лика, јер „има пуно ствари по фантастичној вољи генераличиној“. Описује како су жене обучене, то је битно за идејни спектар драме и карактеризацију драме: „Драме са чистим профилем носе се а la gresque и сасвим directoir. Не стиде се да пију, а ни онога што кажу, још мање оног што прећуте“. Ово каже писац, а нама је битан овај еуфемизам који указује на глагол тишине („оне ћуте“). Обично се скрива нешто чега би се требало стидети, а они се ни тога не стиде.

Драма је смештена у аустро-угарско доба. Чини се да ова драма описује затишје пред буру, као да не говори о маскенбалу, већ говори о једном другом балу.¹⁴ Пажљив читалац ће приметити да се радња одиграва почетком владавине Франца Јозефа. Чини се како писац жели нагласити како је целокупни период небитан. Само два догађаја су битна, један је долазак на власт Франца Јозефа, а други је Видовдански атентат. Остатак између је монотон и једноличан, јер је, пре свега, испуњен болном меланхолијом.

На то нас наводи и реплика Глумице о доласку цара,¹⁵ јер она то изговара као да је цар биће божанске природе (тачније *deus ex machina*). Међутим, долазак изостаје, па овај помен доласка делује као изостанак разрешења заплета. Ово наговештава Бегетовог Годоа. Истовремено, ово наговештава и један други долазак, долазак престолонаследника.

Разговарају о снегу, толико им је занимљиво. Глумица је Бахова миљеница, а покушава пронаћи срећу поред Чезара. Појављује се и генерал. Мислили смо да се генерал неће појавити, јер лик Генералице гради веома снажно. Међутим, ово није Генерал којем смо се надали, јер то није њен супруг. Генерал подсећа¹⁶ Генералицу на оно што јесте и на оно чега се прибојава. Генерал је подсећа на стид /Schamen/, а она му одговара: „Schamen? Ничега ме није стид. Стид ме је, да

¹³Књига „Маска: (1918–1923)“ Милош Црњански, страна 73-75

¹⁴„Мени су били доделили патриотску, и тешку, дужност да на прве звуке умилног бечког валса, почнем да окрећем око себе жену србијанског посланика и ја сам се зато, док је у Сарајеву сиромаш Принцип испружио своју руку, која није задрхтала, бавио пеглањем свог фрака./У великим, историјским, тренуцима, судбина додели сваком улогу, и не пита./.../ Занимљиво је да нам је та вест саопштена, испрва, тако, као да су у Сарајеву убили србијанског престолонаследника. Келнери су је тако добили. Тако им је рекао наш прота, преко телефона. Противно ономе што се данас мисли, та вест није изазвала никакву констернацију, ни међу нама, ни Бечлијама, и музика је у Бечу до вечери свирала. Тек се доцкан неко сетио да је ућутка. Епоха валсева била је завршена!“ (О томе више у књизи „Лирика Итаке и коментари“ Милош Црњански)

¹⁵Глумица: „Вечерас ће и цар доћи.“ Књига „Маска: (1918&1923)“ Милош Црњански, страна 75

¹⁶Генерал: „Јуче не погодих ниједног голуба у лету. Све их је побио Чезаре. Ја сад увек стојим. Једино стојећи, кажу, још нисам смешан...Ох,шведску масажу...Нисам вас видео у Пратеру. Треба мени телећак. Не јашите више?“ Књига „Маска: (1918&1923)“ Милош Црњански, страна 73

старим. Да крадем бих умела а да не поруменим...ох, још једном...“¹⁷ Патријарх представља другу личност која мучи Генералицу својом појавом. Патријарх признаје колико је стар, а генералица потврђује како треба да га жале због тога. Он је свестан вира историје у којем се налази, али га писац представља као стару и уморну особу, неког ко је несналажљив у таквим тренуцима. То много дубље показује историјски тренутак, јер се налазе у време после Мађарске револуције. На то указује и појава Ђорђа Стратимировића. Стратимировић има леп орден. Спомиње се и Радецки. Радецки се не спомиње случајно. Он је чувени војсковођа, па је и сам помен његовог имена алузија на историју Аустроугарске препуну сукоба. Друго, Генералица говори са презрењем о Радецком, то говори о њеној гордости.

Међутим, патријарх има још једну улогу. Он говори у множини. Као што лирски субјект збирке „Лирика Итаке“ повремено прелази у стање када говори у име свих,¹⁸ тако и патријарх говори у име целог народа.

Бранко Радичевић је свестан своје фаталне коби, па о томе и сам Стратимировић сведочи овим исказом: „И он се смеје себи. Колико пута га стари Караџић мучи, да оде у Москву, у Париз, да учи, он одмахне руком: *...на јесен умрећу...*“ Исто тако, млади песник говори веома фаталистички када разговара са Генералицом.

Стражиловски комплекс¹⁹ наговештава како време пролази као лишће што опада. Једна тема је лепота и младост. Двострукоост времена се испољава. Време Генералице и време Глумице, али и време Аустро-угарске и време као трајање. Остарили су, а барон Бах каже: „Времена се мењају“, то је у вези са превртљивошћу судбине. Њој је криво зато он пропада, а не може му помоћи. Такође, зову је на изложбу у Лондону.

Глумица жели да их задржи²⁰ што дуже код себе, али не успева. Тада сазнајемо какав утицај има зима. Боји се зиме. У осталим делима Црњанског, зима нема овако негативну конотацију. Завеса пада брзо, ова ситница исто тако указује на пролазност времена.

Проблематизација времена је веома изразита у овој драми. Ако је време пролазно и све се мења, онда је једина порука: „Сагре

¹⁷Ово говори о њенон доживљају света

¹⁸Он /Црњански/ се, у ствари, осећао као један од многих, и отуд у њему широко осећање заједничког удеса сапатништва. Уместо ја, он почиње да говори: ми. Тако је рат постао ако не граница двају светова а оно свакако граница двају поколења. / Већ у првим песмама Милоша Црњанског се смењују два гласа: песник говори час у своје име, час у име својих другова. Рад „Послератна авангарда и Милош Црњански“ Драгиша Витошевић (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 15)

¹⁹О томе више у књизи „Есеји Милоша Црњанског“ Горана Раичевић, страна 107

²⁰ДАНИЧИЋ: Морам ићи... ево је...(Глумици)/ Отпратићу вас.

ГЛУМИЦА: Ала је тамо досадно... разилазе се. / Останите још мало. Жао ми је отићи. Бојим се зиме. / Вебе, ходите амо... хвала! Књига „Маска: (1918&1923)“ Милош Црњански, страна 90

Diem“. Међутим, ова драма показује време кад је тај трен већ прошао. То је много дубље, јер Генералица жели да буде поново млада. Но, њено време је прошло. Њу је стид што ће остарити, јер ће она остати сама, сви ће је напустити. Говори како се плаши огледала.²¹ Остаће сама, јер није највећи украс те собе ни јастук, ни теписи, ни прозори, ни канделбри, ни предмети, већ Генералица која је по вољи својој све то уредила. То значи да је цела соба одређена њеном личношћу (присуством, дејством). Тема времена и пролазности је барокна²² тема која је веома лепо смештена у карневал. Још од ренесансе, тема пролазности се веже за карневал. Насупрот драми, карневал је време када је све дозвољено. Можда се овом драмом преиспитује колико је тога дозвољено у време карневала.

Насупрот томе, јавља се лик Чезареа и лик Глумице. У овај љубавни пар се меша Генералица и ствара љубавни троугао. Генералица је по свему супротна Глумици, а само је ликом иста. Касније ћемо открити да их ипак нешто разликује, нешто што маска не може сакрити, а што чини њену суштину, оно што је испод маске. Глумица сигурно није племенитог порекла. Иако је заљубљена у Чезареа, она је љубавница Бахова. Она је млада, живот је пред њом, али је питање какав ће тај живот бити. Чезаре се пружа као спас који јој се указао. Било какав живот са Чезареом би јој био бољи него живот са несталним и превртљивим бароном Бахом. Насупрот томе, појављује се Генералица која јој руши цео свет. Строго гледано, глумица је једини потпуно трагични лик, јер Чезаре пролази кроз прочишћење.

Мотив снега се уклапа у причу о пролазности. Најчешћа њихова неважна тема је снег. Глумица каже: “Гле`те, како веје...а све ће проћи.”<sup>23</sup> Овим речима се већ на почетку, открива снег као мотив пролазности. “Чујете л`, снег се топи? Ох, ја знам, много шта о вама знам.” Чезаре ово говори наспрам Глумице. Генералица: “Сред оног чудног света у снегу плакала сам цео дан...” Ово објашњава дубљи смисао мотива снега у овој драми. Такође, ова драма се издваја и по томе што мотив снега нема позитивни значај као у осталим делима²⁴ Црњанског.

Међутим, овај генерал није муж Генералице, јер је био камерад њеног мужа. Пошто је његово име написано малим словом (али и на основу његове улоге у драми), увиђамо колико се његов статус (али и сам тај смисао снижава).

²¹Књига „Маска: (1918-1923)“ Милош Црњански, страна 90

²²Барокност ове драме је нагледна и костимом Пјероа.

²³Књига „Маска: (1918&1923)“ Милош Црњански, страна 76-77 .

²⁴Можда је мотив снега погрешно протумачен у осталим делима Црњанског. Тако гледано, снег не би представљао само суматраистички детаљ, већ би представљао и мотив пролазности. С друге стране, можда и место радње има утицај на тумачење мотива. Бечки снег се мора отопити, па представља мотив пролазности. Насупрот томе, Уралски снег је вечан и сталан, па губи своје својство пролазности, тиме би његово присуство указивало и на победу лирског субјекта над пролазношћу.

Генерал је ту као обожавалац ове наше Генералице, али и да објасни каква је њена лепота. Генерал објашњава да је њена лепота историјска и племићка. Међутим, генерал има још једну улогу. Генерал је удварач Генералице, а њој је жао, јер је он стар.

Писац каже о цењеном скупу на маскенбалу: “Друштво је пуно смеха, фриволности и трулости после револуције. *Toute Vienne*. Сви говоре фразе, сви се журе, да сплеткаре, да питају, да говоре, да блистају. Сви су мало пијани, неки скидају маску, па је опет стављају.“ Сви се труде да сплеткаре. Генералице је уморна од таквог света. Патријарх се не сналази. Када почини кобну грешку, Генералица покушава да избегне осуду друштва.

При растанку са Даничићем, глумица каже: “Бојим се зиме. Бебе, ходите амо... хвала!“ Насупрот томе, на почетку драме, Глумица каже: “Снег. Све је од снега. Ничега се не сећам из мога живота радо, само њега.“ Чини се како Глумица са почетка није иста као она са краја, променила се.

Мотив леда²⁵ се може тумачити као варијација мотива снега. Нисмо приметили раније колико је битан мотив леда у овој драми. Јавља се на више места и сваки пут значи нешто друго, али мотив леда употпуњује мотив снега. Први пут, племић тражи лед да би охладио пиће, а генерал каже како је вруће унутра. Већ је изречена реченица о неприродности тог окружења, њима је вруће, иако је напољу зима. Други пут Генералица говори како јој је било у младости, јела је лед. Трећи пут се лед јавља у свом примарном облику, траже лед да би зауставили крварење.

Сам почетак драме наглашава могућ и чини веома вероватним несрећан завршетак ове драме. Чезаре двапут прети. Једном наводи могућност тужног краја по Глумицу (убиће је ако га остави). Други пут наводи могућност самоубиства (други јој бацају руже, он ће је обасути својом крвљу). Трећи наговештај је позив на представу. Глумица ће глумити Федру, митску личност која се заљубила у свог пасторка, па га недужног оптужила.

Генералица улази на сцену, веома узбуђено и неповезано (испрекидано) говори о Чезареу. Противи се браку са Глумицом. Објашњава колико јој значи Чезаре, он јој је све на свету. Касније ће бити разумљивије ово неприхватање. Пошто је Чезаре рано остао без родитеља, његова тетка своје ставове прикрива мајчинском љубомором према (будућој) снаји. Морамо увидети да га је тетка одгајила.

Драма пружа две могућности на основу којих бисмо протумачили однос друштва према љубавним пустоловинама Генералице. Она им пружа повода (да или не, то остаје на читаоцу да процени). На основу одабира за један одговор, ми заузимамо став

²⁵Лед се јавља и у роману „Деспот и жртва“ Добрила Ненадића. Чтец Богдан схвата где се налази тек кад види лед у чашама. То не би било чудно, сем што се налази у средњовековном двору током месеца августа. У овој драми и у роману, лед указује на горду лепоту и њену двострукост (рањиву под сунцем и постојану у хладној тишини).

према Генералици. Да ли је Генералица трпељива личност која није издржала до краја, или је сваки пут поклекла искушењу? Генералица се правда. Чак ако то није истина, то указује да она игра двоструку игру. Како Генералица доживљава љубав? Она љубав доживљава телесно, а нимало платонски.

Такође, писац користи разна разрешења за расплет, пре него што дође до замене маски, па покушава пронаћи погодног љубавника међу ликовима (Барон, Стратимировић, Бранко, Генерал, слуга) за Генералицу. Међутим, неспоразум са слугом отвара могућност последњег заплета, јер писац пружа могућност мотивације преко замене идентитета, оправдава то жељом за избегавањем скандала.

Крај драме је у знаку катарзе и смирења. Генералица понавља шта је ту једино добро, а Чезаре изговара реторичко питање: „Да ли вас је стид?“ Пошто Генералица више пута током целог дела одговара на ово питање, чини се како је ово питање намењено више позорници (ликови као синегдоха друштва), а затим и читаоцима/публици као неким посматрачима ове сцене.

Занимљив је лик Пелагија Воиновић, јер представља супротност Генералици. Пелагија је високо моралан лик и налази се на истом нивоу као Генералица (родбински гледано), чак можда има и већи статус него Генералица, јер представља рођака са мајчине стране. Онда постаје много чудније како је Чезаре завршио код Генералице. Пелагија се јавља само два пута у драми, али оба пута на кључним местима. Први пут током бала прекорева Генералицу због авантура и каже: „Ти би сви да те воле.“ Други пут се појављује током напада Чезара на слугу.

Пелагија се појављује у дугом црном кринолину и тиме она одудара од карневалског, јер се налази у црини и жалости. Таквим поступком, писац даје четврти наговештај несрећног разрешења.

Овим се драма показује као критика материјалног и тадашњег друштва, али и као доказ да племство не значи племенитост. Покушај бекства Генералице из таквог света се завршава страшним грехом.

Структура драме је дуго збуњивала критичаре. Примећена је барокност драме због карневалског. Такође, та маска (маска из наслова) нас може навести и на оперу. Занимљиво би било приредити ову драму²⁶ као либрето у коме би и Глумица и Генералица биле исто обучене, али би њихово одело било потпуно грдно, тако да их гледалац не може другачије разликовати сем по неком детаљу (ситном комаду, лаганијим рукавицама или другом нијансом хаљине). Најбоље би било да се њих две разликују само према маски, али тако да само пажљивим посматрањем гледалац уочи разлику. Такође, игра светла и сенки би пружиле невероватан доживљај овом извођењу (од једноставне сиве белине снега преко треперавих свећа до шаховских коцкица костима Пјероа). Такође, због лиричности и статичности (јер је све подређено

²⁶ „/.../Маска је `оперска` по структури и својој форми у ширем смислу: стих, метер, рима.“ рад „Маска Милоша Црњанског“ Мирјана Миочиновић (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 57, такође и страна 67)

страшном крају), ова драма би могла да послужи као либрето. Исто тако, драма је дата у виду строфа, веома честа су римовања која би омогућила арије за ликове.

Мирјана Миочиновић примећује: “На сцени се налази обиље предмета уз које, не ретко иде придев *грдни*.”²⁷ То говори о огромности тог света и о изгубљености човековог места у свемиру. Поставља се питање ко киме влада (човек простором или обрнуто). Такође, то говори о крхости Генералице. Више пута, током драме, чини се како Генералица говори као са вртоглавицом. Можда јој се стварно завртело од толике величине.

Узтакав декор, дата је могућност поигравања са сценографијом. Овај контраст (слаб човек-огромни предмет) би требало дубље размотрити у либрету. Да је драма дата у контрасту и да је погодна за овако тумачење, говори и присуство костима Пјероа.

Пјеро се може везати за два лика. Може се посматрати у односу на Генералицу,²⁸ јер је достигао једино добро. Такође, може се посматрати и у односу на песника, јер песник презири женске страсти.

Такође, један песник (Бранко) се може посматрати као други песник. Исидора Секулић нас наводи на овај закључак својим исказом²⁹ у есеју “Немири у књижевности”. Такође, занима нас какав је суматраизам Бранков у овој драми. Тај суматраизам најављује поеме Црњанског.

Милош Црњански каже: „А што се мене лично тиче, песник је онај који се стално сели. И сели се са уживањем. /.../ Све се креће, иду путеви.”³⁰ Путовање се јавља као облик страсти. Генералица више пута наводи своју жељу да побегне из тог света, или да оду сви заједно на летовање. Такође, Бранко говори о томе како вија облаке.

Мирјана Миочиновић тумачи Генералицу као нихилистички лик.³¹ Вероватно то чини због реченице коју понавља Генералица.

²⁷Рад „Маска Милоша Црњанског“ Мирјана Миочиновић (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 57)

²⁸Рад „Маска Милоша Црњанског“ Мирјана Миочиновић (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 57)

²⁹Исидора Секулић каже: „И зато, што тежа ситуација, Црњански је све веселији пјеро у костиму.“ цитирано према раду „Семантика и поетика наслова у делима Милоша Црњанског“ Мила Стојнић (зборник „Милош Црњански : теоријско-естетички приступ књижевном делу“, страна 15)

³⁰Рад „Неки поетички ставови Милоша Црњанског“ Милош Петровић (зборник „Милош Црњански : теоријско-естетички приступ књижевном делу“, страна 322-323)

³¹„Шта Генералица има од дон Жуана? Пре свега `апсолутни морални нихилизам`, а она као ни Кјеркегоров Дон Жуан нема потребу ни за каквим припремама, ни за каквим планом, ни за каквим одређеним временом, јер и она је као и Дон Жуан, увек спремна енергија је присутна у њој, жеља такође, ни она, као ни Дон Жуан, даље по кјеркегоровској дефиницији није личност или индивидуа већ снага страсти.“ Рад „Маска Милоша Црњанског“ Мирјана Миочиновић (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 62-63)

Међутим, овакво тумачење нам делује престрого. Генералица жели убедити себе како јој није стало до света, па због тога стално понавља такве ставове. Поводом овога, хтео бих рећи како Црњански посматра стварност. “Црњански је истакао да смо сувише били оптимисти и да нам мало *интелектуалног песимизма не би шкодило*.”³² Чезаре је такав лик. Генералица покушава да буде цинична, али јој не успева. Чезаре све процењује са становишта незадовољног интелектуалца.

Веза са Бранком као песником је очигледна за читаоце. Међутим, није примећен Црњански као читалац једног другог песника. То је Ђура Јакшић.³³ Милош Црњански цени једну драму Ђуре Јакшића.³⁴ Ту нас изненађује, јер смо мислили да ће Црњански бити задивљен животом Јакшића. Такође, није примећено да обе драме обрађују судбину фаталне жене. Вероватно зато што нису из исте епохе. Међутим, обе личности су племенитог рода и оба лика се налазе у расцепу између стварног и жељеног. Такође, оба женска лика виде излаз у младости, лепоти и страсти.

Такође, Црњански је задивљен што један сироти и намучени песник види нешто што му није познато из искуства. Вероватно, Црњански доживљава Јакшића као платонски вид песника, песника надахнутог вишом стварношћу.

Стога увиђамо да је ово дело и мета-књижевно (јер књижевно дело расправља о самој књижевности). Баронеса говори о Дон Кихоту, а кад утврде да је погрешила, она одговара: “Шта ме се тиче...све увек о тој литератури...”

Стражиловски комплекс је изражен појавом Бранка у овој драми. Бранко заступа неке од суматраистичких ставова писца. Драма проблематизује књижевност, али и читаоца. Баронеса се открива као непознавалац књижевности, јер сматра Дон Кихота варваром из Бретање. Такође, генералица говори о томе шта чита. Генералица каже: “Ја?... Скупљам шансоне/ из китајских и нипонских крајева.”³⁵

³²Рад „Неки поетички ставови Милоша Црњанског“ Милош Петровић (зборник „Милош Црњански: теоријско-естетички приступ књижевном делу“, страна 323)

³³„Изненадиће га и одушевити чудесна моћ Јакшићеве поетске имажинације, да оживи изванредну слику венецијанског мора у драми Јелисавета/.../“ рад „Традиција и позиција песника у погледима Милоша Црњанског“ Угљеша Кисић, Зборник „Милош Црњански: теоријско-естетички приступ књижевном делу“, страна 323)

³⁴„Наводи затим Црњански стихове које ће понављати још неколико пута истим поводом.Задивљен је у зачуђен пред видовитошћу песника који је осим своје провинције, видео само Беч: ‘Не то није моја Венеција/невеста плава мора зеленог.’ Иако у оригиналу други стих гласи ‘невеста сјајна мора зеленог’,Црњански се упорно држао своје верзије.“ Књига „Есеји Милоша Црњанског“ Горана Раичевић, страна 186-187

³⁵Глумица одговара: „Lad` ein auch mich...“Ова изјава се може тумачити двоструко.Можда је то изговорила несвесна тога шта значи (рекла као двојник, или као фразу која је чула), или је то исказала као дубинску жељу свог бића с намером да изговарањем постане истина,односно да и она може

/.../ Читах ...мало...`Vita Nuova`.../Све што нађем о француској револуцији/ и каткад, не разумите криво, Казанову.“ Генералица завршава овај исказ тако што објашњава како то све ради да би јој прошло време. Поново се време јавља као основна потка ове драме. Чита омиљену литературу (кинеска поезија, јапанска поезија, Данте) писца ове драме. На крају драме, Генералица парафразира стихове једне песме, то нам показује да је Милош Црњански много раније био заинтересован за овакву поезију.

Глумица каже како ће глумити Федру. Федра је антички лик који је одговоран за сукоб у својој породици. Ово није споменуто случајно, јер се сукоб и у овој драми остварује преко одеће (односно маске). Такође, због забуне која настаје у овој драми, можемо је повезати са трагедијом „Краљ Едип“ од Софокла. Разлике су уочљиве. Забуна настаје свесно и брзо. Такође, преживели (Генералица код Црњанског, Едип код Софокла) су различити. Изостаје осећај прочишћења код Црњанског. Уместо тога, следи прекор.

За авангарду је веома битан доживљај страсти,³⁶ то повезује барок и авангарду. Наиме авангарда настаје као противљење модерној, јер је модерна један интелектуални покрет, често хладан и извештачен. Авангарда жели да дође до оних унутрашњих сокова живота, до самих сржи и да се напије њима.³⁷

Пошто је једна од тема и морал, морамо се запитати ко је кривац за овај сукоб. Можда је кривац за овај догађај и сам Чезаре који не дозвољава Генералици да јаше, јер мисли да ће тако прекинути њене пустоловине. То показује да се сваки могући излаз (излаз за Генералицу) показује као немогућ. Такође, увиђамо да и Генералици не можемо веровати, јер је непоуздан сведок. Чезаре се јавља као лик моралног циника, али је и лудо заљубљен у Глумицу.

Исто тако, пошто су Генералица и Глумица дате потпуно исто, можемо тумачити као тематизацију двојника.³⁸ Генералицу можемо тумачити као лошег двојника који жели да заузме место доброг двојника. Заиста, променом маске она симболички и заузима њено место. Међутим, она не заузима потпуно то место, јер је одаје њен мирис. Мирис се јавља као она етерична суштина душе, а она о том мирису каже: “стар је, непријатан.”³⁹ Ови придеви се јављају као синоними. Поставља се питање зашто га користи ако јој не прија. Она жели побећи од себе, а то је немогуће.

Друго, можемо их тумачити по принципу огледала и то је принцип који писац даје када описује ликове. Глумица је оно што је

тако нешто.

³⁶ „После уздизања душе/.../ враћа се поверење у чула (Црњански је сав чулан, а Р.Петровић сав тајнама телесног).“ Рад „Послератна авангарда и Милош Црњански“ Драгиша Витошевић (зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“, страна 15)

³⁷ Слично као што Генералица жели још једном да буде млада.

³⁸ О тематизацију двојника у фантастици даје веома занимљива објашњења Цветан Тодоров у својој књизи „Увод у фантастичну књижевност“

³⁹ То је она суштина о којој сам говорио на почетку рада.

Генералица некада била, временски гледано. Међутим, постоји велика могућност да и Глумица постане таква особа као што је Генералица, једна озлојеђена особа, јер јој Генералица задаје ударац од којег се неће моћи опоравити.

На крају, један од одговора зашто би ово могло бити поетична комедија, крије се у исказу Генералице, јер Генераливца каже *завршимо комедију у шали*. То је старо средњовековно мишљење по којем крај дела одређује жанр дела.⁴⁰

Жеља за срећом се остварује као човекова стална потрага. Међутим, много већа жеља је за тим да будемо безбрижни, лагани и неми. Стварно, човек жуди за испуњењем страсти само да би могао достићи смиреност, пошто утоли те ломове које га раздиру.

Драма се завршава расплетом, али изостаје крај. Ми не знамо шта се дешава са осталим ликовима после завршетка драме. Можда нам писац жели рећи како и није битно, јер ће се ионако гласине исплести око њих.

Увиђамо да је ово дело неправедно запостављено, јер обилује савременом и универзалном поруком. Такође, нуди многе могућности за савремено читање, али и савремено извођење.

Литература:

Књига „Маска: (1918&1923)“ Милош Црњански, (приређивач : Гојко Тешић) *Драганић*, Београд, 1994

Зборник „Милош Црњански : теоријско-естетички приступ књижевном делу“, уредник Милослав Шутић, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1996

Зборник „Књижевно дело Милоша Црњанског“ уредник др Предраг Палавестра и Светлана Радуловић, *Бигз*, Београд, 1972

Књига „Есеји Милоша Црњанског“ Горана Раичевић, : Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци -Нови Сад ,2005

Књига „Увод у фантастичну књижевност“, Цветан Тодоров, *Рад*, Београд

⁴⁰Подсетимо се Дантеовог дела које је по њему комедија, јер се завршава срећно..

Милосав МИРКОВИЋ

*РУБЕН ДАРИО –
РЕВОЛУЦИОНАР И ВИЗИОНАР
МОДЕРНЕ ШПАНСКЕ ПОЕЗИЈЕ*

„Ако је домовина мала, снови о њој су велики”
Рубен Дарио

Мој главни посао је књижевност и књижевна критика, али је на моју песничку каријеру поред српских надреалиста утицало и рано откриће латиноамеричких песника и песника шпанског говорног подручја: Рубена Дариа, Антонија Мањада, Ернеста Карденала, Ото Рене Кастиља... Њиховој поезији ме је привукла социјална компонента, то што су писали о стварним људским проблемима и тешкоћама свакодневице, о одговорности грађанина који не следи слепо правила владајуће политике већ тежи да их промени, да ствари учини бољим. Не занима ме толико апстрактна или контемплативна поезија.

Никарагва је вероватно прва истински поетска земља. Овде су, каже се, сви песници док се не докаже супротно. Сваки неписмени радник са плантажа кафе зна ко је Рубен Дарио, може да изрецитује бар једну његову песму, после које ће вам изрецитовати и пар својих. Заиста је тако. Рубен Дарио (1867–1916), вероватно највећи латиноамерички песник свих времена и велики ниарагвански патриота, син је и највећа љубав ове нације. Инспирисао је и данас инспирише генерације песника, писаца, интелектуалаца.

МЕЛАНХОЛИЈА

*Брате, што носиш у себи светло које сија,
реци ми, где је моје? Слеп, ходам тапкајући.
Морам се кроз ветар и кроз олују вући,
заслепио ме сан, излудила хармонија.*

*То је зло моје. Сањати. Поезија није
него метална кошуља која ми душу стеже;
хиљаду њених бодљи рађава ме и реже,
меланхолија моја од њих тешке капи лије.*

*И тако, луд и слеп, ходам по помрчини
горкога света. Час мислим: путу нигде краја,
а онда ми се опет сасвим кратак чини.*

*И у том тетурању уздаха и агоније
једва носим терет чемера и јада.
Чујеш ли, меланхолија моја тешке капи лије!*

Он, Рубен Дарио није Шпанац, али је његов удео у развоју, новије шпанске поезије толико велик, толико моћан, да га ни једна антологија од Барселоне до Никарагве, Мексика или Перуа, не може мимоићи, ни маргинализовати. Родио се и умро у невеликој Никарагви, али је “на песму проћердао век”, живећи по иностранству, као новинар и дипломата. Дуго и наизменично, али храбро и олујно боравио у Чилеу, Аргентини, Мадриду и Паризу. Био је прворођени јужноамерички модернист, бодлеровски коленовић, са пловном дубином бића једног Пол Лафорга. Деловао моћно, керазитно, на обнову и буђење подоста успаване шпанске литеартуре, песништва посебно и неодољиво. Као немирна, фебрилна личност, самородна персоналност Рубен Дарио, у коме су се сливале шпањолска и индиоска крв, исконске снаге и модерног рафинмана, свеудиљ огромног, безгра-ничног копна и мора шпанске расе и културе. Био је песник, романсеро Латинске Америке, као што је Волт Витмен био плебејски поета Северне Америке. У његовој шпанској, необузданој и неисцрпној природи било је љубави и бола, страсти и заноса, вере и очајања, с многим противуречјима, успонима и падовима, таласања и смиренних токова.

Нема песме, нема строфе, нема стиха, ни облика и ни ритма који Рубен Дарио није са лакоћом, и гаучовским шармом користио, унисоно и помано. Такво и толико богатство метривријација, језичких водопада, таква разуђена и богомдана метафорика, и гипкост и фрагилност шпанског артиситчког језика до тада није била позната, ни препознатљива. Његова књига песама: “Профане прозе” (1896.) значила је васионски датум за песничко твораштво шпанског језика уопште, свуда наоколо. Од њега су спонтано учили и јужнолатински лаутари и Шпанци: Мањадо, Хименез, Гарсија Лорка, Неруда, Алберти и многи други из све млађих нараштаја.

Деветсто пете у освит двадесетог века, објавио песме живота и надања. Познате и омиљене књиге “Плаво...”, “Профане прозе”, “Јесење песме”.

ФАТАЛИЗАМ

*Благо стаблу, јер му је живот притајен и сив,
још боље је не осећати ништа попут тврдих стена,
јер нема веће боли што је бол бити жив
нит има већег терета од свесног живљења.*

*Бити и не знати ништа, ићи без сигурног циља,
без страха за оно што би и будућег удеса злог,
без бојазни да те јутро неће затећи жива,
без уздисања због живота, због сене и због*

*оног што не знамо и у што тек сумњамо,
и због свежег грожђа, којим нас куша пут,
због гроба што нас чека са својим посмртним гранама
и не знати одакле смо
ни куд нам је одређен пут.*

“У ове стихове се улази као у катакомбе”, рекао би Милан Богдановић. Поетско предиво, као и реторичка основа Рубена Дариа происходе, једнако, из значења и зрачења поезије као суђене делатности, као властите, непорочне битке за веродостојност живљења и мишљења. Далеко је, наравно, од тога да буде од уже смисаоне, наративне користи, посредништва у позитивистичком смислу или на огољеним теоријским линијама романтизма, симболизма, неореализма. Савремена (у дубљем, тамнијем, а не спољашњем, буквалном значењу речи) песничка пређа Рубен Дарио много дугује метафизичким пределима, са укусом и расадом поноћног, суновратног немира и узнемирености. Песник оваквог кова и корена не прибегава песничком писму да би опевао, певушио, декламовао, него, већма, да би наслућивао, ослушкивао, поимао и доимао “Шта сања и шта му се догађа” (Иво Андрић).

Када упловите, када уроните у пловну дубину бића овог песничког писма и ове заумне поетике, ви се враћате коренима, али и сами, свеудиљ, гранате се и листате и цветате до крошње једног невидљивог, али тамном, љубичастом маглом узлебделог стабла. У тежњи да се ослободи овешталих песничких облика и лозинки, Рубен Дарио са истинском верношћу и вереништвом негује наследство “уклетих песника” са аромом кафкијански усидреног страха од свега наоколо. Унутрашњи дамари, оно дубоко тамно, али озрачено неугашеном људскошћу, међутим, не пристају на реторику апсурда, на кокетовање са филозофијом, са праксом “жив ми Тодор, нек се прави говор”. Овде, у овом рукопису, овом палимсесту не ради се више о “материјалу за песму”, него о суштини поетске акције, дубоко личне, и стога дубоко болне, и високо чемерне, тужне. Али, можда смо дошли до времена када се човек, песник у човеку, уморан што тражи, понадаће се лековитој обнови и тако ублажити колоплет свих неизвесности, нескладности, и да ће се у кладенцима (и каденцама) времена, прихватити и нове пустиловине и нове поетике.

НОКТУРНО

*Хоћу да бол изразим у песми која ће рећи
како ми је младост лишена ружа, снова и нада,
како ми је венење горко почело живот пећи
због патње бескрајне и свагдашњих јада.*

*И путовање на Оријент што обећава чуда,
и жито молитве које је у псовку цвало,
и међу локвама збуњеност белог лабуда,
и варљиво сунце боеме што је у ноћи сјало.*

*Далеки граофон, из чијег заборавља
у наш сан није дошла никад драга соната,
брод наивни, горди јарбол, гнездо тамно,
које је ноћ овило милином пуном злата.*

*Мирисаву наду свежих, младих трава,
јутарње певање славуја у пролеће,
љиљан што га крута судбина уништава,
беснило зла и слепо тражење среће.*

*Злу амфору што је отровом крцата,
који ће унутрашње мучење животу да пода,
жалостиву савест нашега људског блати
и страх од пролазности, од несигурна хода*

*кроз честе бојазни и стазе пуне драча
у правцу неизбежних и непознатих зона,
према бруталној судби, да спавамо од плача
сном из ког нас може тргнути само Она!*

Демон Рубена Дариа као и Рембов демон је демон буна и разарања. “Време убица” је за њега почело. Он сања да, као звер на плен, скочи на оно што се зове цивилизација и човек Запада. Он пориче и исмејава државу, конвенционалност љубави и породице, хришћанство, морал, све производње људског духа, укратко. Остаје још да ишчупа корен зла, сам људски дух, какав се створио полагано током векова. Зар се може у њему да види ишта друго до извор захваћен, заробљен? Да би корисно деловао, дух је пристао да сам себи одреди оквире, сметње, границе - облик, логику - да прекине везе које су га спајале с општим животом, да живи одвојен, да вене. Зар није барем у сагласности с овим светом, који се обично зове реалним? Несигурна реалност, како је добро речено, “спољашњег” света. Она је настала, конструисана у исто време кад и ми, од нас, и нашом кривицом. Ствари су се пред нашим погледом скамениле, престале су да у нама буду присутне, удаљиле су се, раскомадале, нестале, да препусте најзад место многоструким својствима које им наука признаје. Ми више не знамо да их видимо, да их узимамо, до само да се њима служимо.

“Наш бледи разум нам скрива бескрај”. Дарио зна само за сарказам према овом разуму, “анђеоским лествицама здравог разума”, за игру преварених у коју се упустио човек који “себи доказује очигледности, напиће се од уживања што понавља своје доказе и живи само за то”.

СОНАТИНА

*Принцеца седи тужна... Шта би принцеца хтела?
Уздаси стално беже на њена уста врела
с којих ишчезну боја, с којих ишчезну смех.
На свом трону од злата принцеца седи бледа,
њен клавир нем почива, ни гласа више не да,
у вази напуштеној умире један цвет.*

*Тријумф пауна царских у врту бојом се жари,
брбљава пратилица прича баналне ствари,
а на нози се врти смешни, шарени клоун.
Принцеца се не смеје, принцеца их не слуша,
по небу Оријента њезина следи душа
несталне шлузије лептира маленог.*

*Је ли јој принц из Кине можда на памет пао,
ил' онај што је њему кочију задржао
да би очију њених слатки видио сјај?
Или мисли на краља с отока топлог цвећа,
ил се можда власника дијаманата сећа,
или оног што има Ормузов камен драг?*

*Ох, убога принцеца, рујних уста и лица,
хтела би бити лептир и бити ластавица
и лествама од светла до сјајног сунца поћ;
имати крила лака и летети без краја,
љибане поздравити стихом процвалог маја,
или нестати с ветром у морску бурну ноћ.*

*Више не жели дворе ни преслицу од сребра,
ни високе балконе, ни скерлетнога сребра,
ни лабуде што праве у води плави круг.
Сви цветови су тужни у врту, у тишини,
лотоси са Севера, и источни јасмини,
далије са запада, руже и њихов Југ.*

*О убога принцеца, два сјајна ока плава,
сва скучена од злата и блиставих оправа,
јер кавез од мермера, у двору није рај.
А двор величанствени чувају чувари,
сто црнаца бдије, сто копаља се жари,
хрт један што не спава и преголеми змај.*

*Шапуће кума вила: принцезо, ћути ћути,
сретнога коњаника овамо воде пути,
мач му је за појасом, у руци јастреба два;
не зна те, ал' те воли и само тебе чека,
он је победник смрти, долази из далека,
да ти запали усне када ти пољубац да.*

“Нема сумње, говорио је Платон поводом својих митова, чак је сигурно да ово није истина, али постоји нешто више или мање слично што је истинито”. Исто тако је дозвољено да се ове идеје припишу Рубену Дариу. Али, да ли је он уопште имао неку идеју - што је већ нешто круто? Ништа не зауставља динамизам његове мисли, и он није човек који понавља своје доказе. То што такав став претсказује понеку од поставки данашњих “анти-интелектуалаца”, а такође тражење и хипотезе пара-психологије, довољно је да привуче пажњу; али је овде много важније што тај став пушта корење у традицији езотеризма, који је препородио шпанску поезију XX века.

Поезија је била једнако важно оружје револуционарних покрета колико и меци. И до данас је остала снажна и моћна, важна свакоме – од обичног човека до високог интелектуалца. Неизмерна гордост и патриотизам провејавају кроз поезију, музику и фолклор. Али, о пропасти наслеђа револуције не морате говорити. Све је остало на песми. Док песма поново не пробуди духове

Сергеј ЗАВЈАЛОВ

И СВЕ ЋЕ БИТИ ДЕФИНИСАНО / ТА ΙΔΙΩΤΙΚΑ

БЛАГОВЕСТИ

Повратак трамвајских шина
фењер што се огледа на кожи плашта
пацовски мирис парадни
запамти то тело моје и с њим отиђи

тело моје мој је груби животни сапутник које
не подносим са његовим циљем и болом
и са шљокицама што се са тим
удаљено римује

Оставила сам у сећању сласни страх не пред њим
и још сам оставила плод у мојој утроби
изливно семе бесплодно али сам чула
крила су тукла и тукла о ваздух

* * *

О ветре фински који си опет продро до мене
(ни крзно не може сакрити лупање срца)
Мирис пролећа мирис рођења и смрти
стихови у довратцима у парадним
где је муфте топлота батерија

Не дрхти тако дочекаћемо и ми
и вечерње треперење топлих сметова
и дозивајући на чашу вина
поцрнели од снега што се топи

траг других

и те ноћи поново финске када ће
младолиснатост у императорском парку моме
нежно плускање нимфи
и твоје дисање препознати

* * *

разазнаћу
слух мој устрептало-сув
сваки шушањ кроз твоју вену
и чулност у моме телу у очекивању јесени
променићу

звезде у августу су тако високо
и тако безбројне
а бесана писма писана теби
не прекини тако је лако прекинути ту танку нит
моје бојажљиве линије

* * *

пробуди моју реч
о куглице што се котрљаш по мастиљавој нити
линије

осакаћену
плускањем њених узвичника
од ње је на мразу те страшне пијане зиме
остала само пара
дисања
осмеха у магновењу

И душа
као бијено дете рида
скрива се
да не види нико

О како је горка та тежина моје одеће
етапе мога пута тако су тешке
и крик да ли из сна да ли из сећања
гласно скаче по њему

Нема шта да се каже

Ослободи умири
овај оперски врисак у мозгу
о кулице метална
у плавој супи мастила

II КЊИГА ДЕСТРУКЦИЈЕ

* * *

1

јесење
очекивање киша суви листопад
тврди асфалт и плускање ноћно канала
свемирвљење чујно само теби немој ловити
његов умарајући ритам

осмех
и туш на отеченим капцима
прљава роба солдата
тинејџери припаљују и громко се смеју
руке су им радничке

више не слушај себе
буди с њима
у свету
где је све лепо

2

Јесен је ова без ветра једва да осетиш
додиривање невидљивог тела
уловити је заиста тешко у полуваздуху
у напорном дахтању
од твоје измишљене домовине знак једва приметан
знак да си примљен за свога

3.

Нађи своју отаџбину
прислушкујући осећања своје артикулације
загледајући вампира у огледалу
наречје напипај на којем ћеш
сам са собом ступити у дијалог

Провери снагу камења на путу
који води кући.

СПАВАЧИ ОКРЕНУТИ К ЗИДУ

I

Тако ето и данас
као и сваког другог дана
незахвалног заборављања Тебе
слугу Твога отпушташ Владико

С опустошеном душом
 кајање не доживевши
 заспах у греху
 и говорих не с Тобом мада руку Твоју
 милујућу и кажњавајућу
 видесте очи моје

II
 Ја започињем
 Жено погледај
 како је обичан снег ове ноћи
 на јулијанско Бадње вече
 Гог и Магог земљом пролазећи
 најезда повратка околности
 па је боље иди да спаваш
 јер ти си све то већ чула
 а оно што нисам рекао
 свеједно нећеш чути

Но још једном хоћу да подвикнем
 зар ниси сагласна да је ове
 ове ноћи разједињења
 обичан снег?

III
 И на крају
 с миром по Твојој речи

Спасење – силнима слабима –
 истребљење њиног рода
 до оног што уз зид мокри

* * *

Me nec femina nec puer
 jam nec spes animi credula mutui
 Horatius. Carm. IV. I 29-30

Нисам ни жена ни дете
 не верујем у лаковерне зајмове

Дечаче мој нежни Римљанине мој
 до гутљаја грожђане сласти има још времена
 објасни ми ову мајску тежину
 у јату заглушујући разни птичији напеви на
 гробљу
 што почиње да зелени

Видиш?
 овај црв што испузава из свежег гроба
 као лој лилав

Окренућемо се дечаче мој Лигурине
тако су свилене косе твоје
О како ми је драга моја несебичност
како сам захвалан своме телу
 за равнодушност према теби

III МОНОЛОЗИ И КАДЕНЦЕ

АГАР У ПУСТИЊИ (МОНОЛОГ АВРАМА)

*У одсуству Аврама Сара, жена његова,
отпустила је своју служавку Агар.
Вративши се у дом свој и не нашавши слушкињу
жене своје, Аврам је три дана тражио у пустињи Фаран.*

Агар
ја не оквасих усне три дана
Агар
само песак одговара шкрипањем
 три дана песак и песак
змија својом крљушти зашушти
 врисне глодар

Агар
урастао сам у тебе
у те боре међу обрвама
 у та дечија рамена

Ветар
премешта песак
 углови очију крваре

КАДЕНЦЕ

1. Стихови на нотном папиру

сачекаћеш још неколико дана и наступиће јесен
 јесен
 још једна
Срећу нашу горчину можда
 упознаћеш касније
Да ли чујеш? Седећи у скверу сам себи шапућем
 стихове
а затим их уписујем на Бог зна одакле узетом
 нотном папиру

Колико данас ту и тамо жутило лишћа
 избиће
 колико данас оставиће кружић на води
 ретка капљица
 За неколико дана две-три недеље
 ти ћеш опет бити
 у Петербургу
 У каквом тоналитету ће зазвучати
 твоја прва фраза твоја прва реч?

На кули адмиралитета сатови звоне
 архаично
 а ја на својој клупи у скверу
 речи стварам
 на Бог зна одакле узетом
 нотном папиру

2. Јесен.Петерхоф

*А ја? И мене чека иста судбина?
 Да. И мене чека иста судбина.
 Гилгамеш*

Неко ће ти рећи
 да је то само сувога лишћа под твојим ногама
 шуштање
 Неко ће приметити
 у сумраку иза тамних стакала дворца
 надошле сузе
 И само ти
 по алеји луташ
 погледа угашеног
 од умртвљених у нежним грудима
 и топлим недрима свих чари
 овог света

Све је била обмана
 саслушај мене откачи се од бола свога
 за тренутак
 чак и онда
 кад је срце куцало одговарајући
 расту зглобова
 Од раног детињства
 мучно тело се пробија губицима
 семена крви
 Тако од смрти спасавамо себе
 заборављајући се међусобно

3. Horacije. 1.17.22-23 (парафраза)

...лезбејско
са својом ненаглашеном, лаком опијеношћу
Пер. О. Румера

Пробудити се јутром од белине
 навејаног снега
и носити
и помало губити у хладном ваздуху толоту
 наше постеље
Да ли као одговор понудити неки поклон или
жртву овоме свету?
Видиш ли?
ето и магновење његово бацило нам је звршивши
заокрет
 комадићак среће

Али наредне јесени у топлоти љубави на заокрету
 старења
неће нас обманути љубазни бог са криоцима
 на нежним стопалима

Црна ломача
челик јединства
удар варврских ћуди
И само ће
ненаглашена, лака опијеност хорацијевских размера
 осушити трепавице
И ето само то
само ми сами један с другим само богослужење
 у вечерњој цркви

Белешка

Сергеј Завјалов (1958.)

Руски песник и есејиста.

„Завјалов данас спада у високу модерну или други талас модерне у Русији, који се одликује врло истанчаним осећајем за слободан стих, као и за формирање нових форми у поезији (спајањем класичних стопа без риме са музичким записом...). Најновији песнички домети Завјалова дефинисани су као реконструкција или прелаз са деконструкције на реконструкцију у савременој руској поезији...” – Мирјана Петровић.

Објавио је збирке песама:

- “Оде и еподи” („Оды и эподы“, квазилогаэды) - 1994,
- „Мелика I“ - 1998,
- „Мелика II“ - 2003,
- “Говори” („Речи“) - 2010.

Књиге превода поезије и есејистике Завјалова штампане су на финском и шведском језику.

Песме су му ушле у антологије на енглеском, француском, шпанском и кинеском језику.

У алманасима и књижевној периодици објављивани су преводи на естонском, летонском, литванском, пољском, српском, мађарском и шпанском језику.

Члан је финског и руског ПЕН-клуба.

Белешка о аутору и превод са руског језика: Јарослав КОМБИЉ

Александар СКИДАН

ДЕЛИРИЈУМ / ФРАГМЕНТИ

*...Ми смо – стреле, што слепо пузе
ка врхуницу ноћи.
Георг Тракл*

(...) пад убијеног еха. котва,
као камен падајући у заборављене шуме,
почиње тајанствено, пратилац
по мери „падања“; кћи улази у њега. и опет –
кћи, друга. Тама кћеркинска, спуштајући се,
покрива Израел; лист
окађује утопију
до небеса, књига
запиткује срезани огањ, облизујући језик. Племена. Откуда
пад
у овим пустим местима,
народе мој? Чак и запаливши се, ја неће више изговорити
„ја“; одпиј шум ове траве ниоткуда; губитак
заноса. Растурање. Уста моја. Гледати,
како сагорева зима, како
се открива, отресајући се, плод пустиње,
најгорчији.

Немерљивост.

Ниски

облаци. Обланда „александријске“ зиме; опијање,
као кад би – никада. Црним крилом помахаше ноћ,
као кад би се сместила на бисту богиње. Слово
плача

пред-очарава поему, прививши се
уз раме одсуства. Ко одћутује овде? Потлач¹,
рече он. то је када некоме, али су га
исправили – никоме. на папиру

¹Ритуал узајамног даривања код Индијанаца северозападне Америке (прим. прев.)

свеспаљивање² подсећа на
 (ништа
 подсећа на нешто) упражњавање
 у уметности помена; жанр, чији стил је такође
 „учинио стихописатељство бескорисним“,
 његов курзив, и тако,
 предлаже она, фраза, плач, или зид, хрли
 метонимији. он густира
 зачињене дражи њеног
 међуножја: тако нож
 уноси
 молитву белине теста, тргајући; буквално би било
 „ја те волим“ – као кључ у влажном
 отвору браве окренуо се језик,
 испљувавајући и захтевајући родоскрнављење, заметак.
 Пред зидом огња она свршава, живети
 буквално би било

I
 као зима,
 тринаесто, ми излазимо
 на лед, још свитање није почињало,
 а на усној хармоници с немачким
 акцентом он свира; ах,
 мој мили, и тако даље. А после
 све јелке, све кугле, сва бижутерија,
 све глупости, све јелке са планетарном
 девизом виспреном – у један
 шатор. и...
 не, све, још не све,
 ах, и тако даље; како ће блјеснути –
 и „ах, мој мили аугустине“, и

(...) чисти позив, говор смртника. светла
 одећа богомољаца; облака бели рукописи.
 Из безвучја устаје префињени
 стуб мелодије, паучину плете свилопређа,
 прождирући макова зрна азбуке; рука,
 мимезис³. Танко иње на дрвећу. Пушити
 траву, прожимајући се прахом
 полена колоритних кимона,
 сагињати се
 доле,

²Библијски назив за посебну врсту жртвовања, када се цела жртва (нека животиња) спаљивала, за разлику од уобичајеног, када се спаљивао само део жртве, а остатак су користили свештеници или жртводавци. (прим.прев.)

³појам из филозофије, у тумачењу процеса имитације или неке врсте опонашања. (прим.прев.)

истржући безумље; нежна ноћ. И
 ни капи кише. У крајницима – продорна ватра,
 пелена руна⁴ тужних - у очима; дрхтање трепавица
 тресе пагоду нефритског⁵ стабла, улазеће у шије
 лагано увртање, ах, како оковратник стеже
 сан, безживотан. Пиј
 плутајућу дуж празнине звезду.
 Прашина. Како су чудни
 пређа, што разблажава време,
 сегмент стакла, певање. Делови
 фрагмената. И
 тече Јордан. Али изнова
 дозива црно кружење кружење птица,
 њихове стигме, лучоношу са кичицом
 женственом, у лунама жућкастим, то је сестра!
 Рађање јутарњих сенки.

Белешка о писцу:

Александар Скидан (1965.)

Песник, прозаиста, књижевни критичар, есејиста, преводилац,
 уредник у часопису „Нови књижевни преглед“ („Новое литературное
 обозрение“). Члан је књижевне групе „Шта да се ради?“ („Что
 делать?“).

„Александар Скидан је јединствена појава у савременој
 руској литератури. У њему се укршта рационалност истанчаног
 аналитичара и непристрасног критичара са префињеним поетским
 осећајем...“ – Михаил Јампољскиј

Досад објављено:

„Делиријум“ („Делириум“) 1993,

„Критична маса“ („Критическая масса: Эссе“) 1995,

„У поновном читању“ („В повторном чтении“) 1998,

„Отпор поезији“ („Сопротивление поэзии: Изыскания и
 эссе“) 2001

„Црвени померај“ („Красное смещение): Стихи и тексты“)
 2005,

„Раскид“ („Расторжение“) 2010,

„Збир поетике“ („Сумма поэтики“) 2013.

Добитник је неколико престижних награда.

Превођен је на: енглески, француски, естонски, литвански,
 шведски, фински, италијански и иврит.

Преводи са енглеског савремену америчку поезију и теоретске
 радове из области књижевности.

Белешка и превод с руског језика: Јарослав КОМБИЉ

⁴руне – карелске, финске и естонске народне епске песме (прим.прев.)

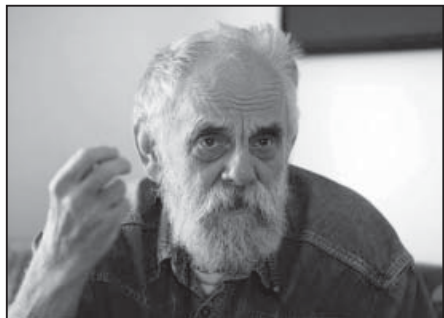
⁵нефрит – мономинерал, камен високе тврдоће, користи се за израду
 јувелирских предмета

Јелица РОЂЕНОВИЋ

СВЕТЛОСТ ЖИТНОГ ПОЉА
(Разговор са Костом Брадићем)

Загледани као ветар у ноћ, желели су да загрле звезде.
Медиала.

Једна фасцинантна уметничка група, сан различитих: Леонид Шејка, Миро Главуртић, Дадо Ђурић, Оља Ивањицки, Милић од

Мачве, Коста Брадић, Милован Видак, Владан Радовановић, Светозар Самуровић, Љуба Поповић, Синиша Вуковић.

У кругу Медиале писци: Данило Киш, Васко Попа, Миодраг Павловић, Мирко Ковач.

Од млађих, изузетне луцидности, истиче се Драгош Калајић.

Медиала није случајна појава даровитих бунтовника, сликара, песника, архитеката на

београдској културној сцени педесетих година XX века. Својим уметничким делима су, заједно као група, откривали заборављени ликовни језик алегорија, метафора и симбола, устали против доминације једне идеологије која је прогнала Бога као „опијум за народ“.

Сви они схватају да је свет у коме су одрасли лажан и превазиђен.

Откривају нову визуелну страст.

А за сваку власт која се одржава на привиду, имагинација је опасан непријатељ који лако може да је одведе у пропаст. На то је мудри Платон опоменуо у „Држави“: „Када се начин музицирања мења, са њим се увек мењају и темељни закони Државе“.

Власт је била узнемирена због дисонантних тонова ових уметника који су сликама, песмама, цртежима, музиком, отворили врата трансцендентног, говорећи симболима о тајни уметности као

тајни живота.

Тек данас схватамо трагичне последице револуционарног избацивања метафизике из европског света.

Свет без Лепоте и светости једно је изопачено ништа.

Можда је то разлог све запаженијег интереса Београда за *Медиалу*.

Ипак, тај „мед“ и „ала“ измиче дубљем разумевању.

Помислих да диван разговор са Костом Брадићем, у Опову, 2009. о његовом сликарству у том смислу, наставим освртом на *Медиалу*. Остале су ми у свести речи које је тада изговорио:

„Човек је отерао Бога од себе, а прихватио твар“.

„Болешљив је“, каже Костина лепа жена Едит Бараш-Тот, „а то значи да није за причу и да се понекад понаша као мало дете“. После неколико дана, кад је био мало боље, Коста Брадић осветлио ми је неке тренутке, људе и време које већ припадају културној историји.

„Данас је легитимно све што је изван уметности, а све традиционално што се не спушта ка дну, изложено је подсмеху“ почињем разговор са Костом изјавом његовог пријатеља, познатог ликовног критичара Ђорђа Кадијевића и аутора изванредних текстова о његовим сликама, у „Књижевним новинама“. Знам да је *Медиала* била Костино једино друштво.

Питам ко му је био најближи пријатељ у том кругу? Шејка?!

Коста мало оћута па одговори:

„Нико! Свако је у *Медиали* био свој.

Били смо група пријатеља, а не уметничка група у класичном смислу.

Сви смо ми живели искључиво за уметност.

Тај рад је за нас представљао једну радост, смислом испуњено време.

Шејка је друкчије сликао од мене.

Био је под утицајем западног сликарства ренесансе, Вермера, Мондријанија.

Просто је невероватно како је налазио теме.

И ђубриште је за њега било предмет слике.

Сматрао је да је творац свемира музикалан.

Певао је о прошлом.

Знао је да направи интегралну слику, и при том избегне деструкцију.

Ја сам открио тачку као нешто, а Шејка је то тврдио за себе.

Организовали смо суђење ко је од нас двојице први употребио тачку у сликарству.

Онда се десило да сам нашао цртеж на програму са концерта, са датумом када је одржан. Тако сам доказао да сам први у *Медиали* применио тачку“.

Сећам се, кажем Кости, да ми је на питање „Шта мисли о *Медиали*“, Милић од Мачве, неколико година пре смрти одговорио: „О Медиали, као о Меду и Али, о Добру и Злу, о Нестварном и Стварном,

о Сну и Јави, покушали су да пишу многи наши савременици, али увек недоречено. Били смо маштари, желели смо да две изврнуте полулопте Универзума спојимо у једну целину“.

Сад Милића нема нигде?

„Биће га“! узвикну Коста и настави да објашњава:

„Ово време је једна болест која ће проћи. Није у питању само сликарство, него и друге вредности које је ова земља напустила. Милић од Мачве је створио јединствено историјско сликарство. Био је сликар велике радозналости, окренут националном, инспирисан трагичном судбином српског народа.

Живимо у времену из кога је Дух прогнан.

Новинарство је све претворило у маркетинг.

То је велики грех новинара“.

Примећујем да је Оља Ивањицки била необична жена.

Занимало ме је да чујем да ли су сви чланови *Медиале* били занесени ренесансом, као Оља?

„Ја сам са Ољом био пријатељ. Наша су атељеа – врата до врата. Као сви пријатељи некад смо знали да се посвађамо. Отац јој је био руски емигрант. Мајка јој је умрла у Панчеву. Касније су се преселили у Крагујевац. Оља је радила оно што је хтела. Била је вајар без поруцбина, па је прешла на сликарство. Понекад би долазила са Шејком код мене да се угреје. Урадила је много за своју репутацију. Сав наш монденски свет долазио је на Ољине изложбе.

Од дивљења према Ван Гогу, преко асоцијативне апстракције космогонијског, ја сам ишао у супротном смеру, према идеалима своје младости, Византији. Византијско православље дубоко је обележило српску културу, мада га сада неправедно покушавају да склоне.

Православље није вера насиља.

Несхватљиво да у Лувру и Лондону нема уметности Византије“?!

(Коста одбија да коментарише Ољине сликарске узор: Леонарда и Ван Ајка).

„Јахали смо на тигровима; ако паднемо тигрови ће нас појести“ стиховима је исказана филозофија Мира Главуртића.

Његову мисао „Није прогон само када вас хапсе и затварају, него и када бдију над вашим мишљењем и стварањем“ осећам на сопственој кожи.

Откривам Брадићу: допада ми се тај контроверзни енциклопедијски дух, добар портретист у потрази за божанским лицем.

Да ли је на Медиалу, међутим, преко Главуртића, како негде прочитах, вршила утицај масонска ложа „Балтазар“?!

„Миро Главуртић је био опседнут католицизмом и хтео је то да нам наметне. Наравно да смо то осетили. Са Главуртићем сам се мање дружио. Милован Видак је сликао на једно око“.

„Допада ми се то што је и једним насликао“ одговарам и додајем да је помало чудан кодекс *Медиале* са истицањем разлике једних у односу на друге.

На кога се односи захтев: „ослободити се страха и жеље за

оживљавање преживелог света“?

Све религије почивају на бројевима и симболима, књижевност, уметност, филозофија су такође простор скривања и откривања апсолутног Духа.

Љуба Поповић је под утицајем *Медиале* сликао еротске тензије.

Питам: да ли је између сликара у Београду и Паризу постојала резонанца?

„Сви наши сликари у Паризу и Љуба и Тошковић и Дадо прихватили су ону линију деструкције и замене лепог за ружно. Дружили смо се. Једном приликом је неки париски галериста запитао Љубу: „Шта мислиш о Кости?“ Љуба је оћутао. Признајем да сам му завидео кад сам видео да може да купи најбоља платна и најквалитетније боје. Не волим његове слике“!

Не желим да заобиђем мисао Николу Кусовца, који уметност Светозара Самуровића, сликара из групе *Медиала*, који се ретко помиње, везује „за православну традицију, насупрот сликарству суровости, смрти, негације и агресије“?

„Свако сликом изражава своја осећања.“

У разговору са Костом настављам да се крећем путем Дада Ђурића чије пејсаже доживљавам као бескрајну носталгију за црногорским планинама. А слике деце асоцирају ме на Рубенсове. Волим што је игнорисао логику, кажем. Швајцарски сликар Виц, Дадов узор, рекао ми је нешто о њему. Причам: једном приликом у Ерувалу где је живео, Дадо је купио бело јагње и 24 сата га држао поред срца.

Питам Косту да ли се парадокс може разумети?! Коста зна за ту причу али се није поколебао:

„То нема значаја! *Медиала* је, пре свега, једно друштво сликара. Видео сам можда пре две године изложбу слика Милована Видака и одушевио сам се. Видакове су слике пуне светлости. Можда је Дадов циљ био да покаже како је ружноћа страшна, рекао ми је Амфилохије, неком приликом кад смо о Даду разговарали у Црној Гори. Уметност је спајање видљивог и невидљивог. Тражи посвећеност. Свако може да научи да слика, пише или свира, али то није уметност. Тек кад се човек ослободи материјалног, почиње прави живот“.

Тек кад заврших разговор са Костом Брадићем, поглед ми паде на једно његово житно поље пред којим занемех.

Потресе ме до дна душе.

Зажелех да загрим његову светлост.

У уметности има нечег мистичног .

Било је слично оном из мог детињства.

Сликара га је насликао 1991. и метафорично назвао „Моје свињарије“.

Сетих се Косова.

Љубав је непролазна.

Радомир В. ИВАНОВИЋ

ДОПРИНОС КЊИЖЕВНОЈ КРИТИЦИ

(Мирјана Бечејски: *Земаљски и небески знаци*,
Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2013)

„Књижевна дела су довољно разнолика,
а људски циљеви интересовања довољно
разноврсни да је непаметно и јалово ограничавати
моделе критике на било који начин“.

Е. Д. Хири

У пажљиво селектираној и осмишљеној конципираној књизи Мирјане Бечејски – *Земаљски и небески знаци* – *Књижевни огледи и студије* (Лепосавић, 2013) посебну пажњу заслужују реторика наслова, која је дата у виду термина-индикатора, као и реторика поднаслова, која је дата у виду чврстог термина. Осим наведеног идеографског оријентира, неопходно је навести чињеницу да у самој књизи постоје још неколике „шифре тумачења“, уз чију помоћ се брже, лакше и поузданије могу одгонетнути неке од поетичких и аналитичких премиса до којих је ауторки нарочито стало. Прву од њих представља сажето писани поговор Марије Јефтимјевић Михајловић – „Херменеутички кодови Мирјане Бечејски“ (стр. 269-278), други инспиративно написана рецензија др Јасмине Ахметагић, а трећи студија „(Мета)теоретичар Петар Милосављевић“ (стр. 227-251). У „шифре тумачења“ могу се пуноправно убројити и „Напомене аутора“ (стр. 281-287), у којима су набројана сва значајна ауторкина настојања, односно најзначајније карактеристике интенционалног и лингвистичког лука дела.

О којим и каквим поетичким и аналитичким премисама је реч? Најпре о употреби принципа *бинарне логике*, прецизније речено *логике бинарних опозиција*, видно назначених већ реториком наслова, при чему *земаљски знаци* припадају критици (као примењеној равни), док *небески знаци* припадају митологији (као теоријској равни). У естетичко-поетичкој монографији – *Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека* (ЦАНУ, Подгорица, 2009) анализирали

смо становиште познатог италијанског филозофа, естетичара, романсијера и семиолога, који без икаквих ограда тврди да постоје две врсте бинарних опозиција: „коресподентне бинарне опозиције“ и „диспаратне бинарне опозиције“. Прва врста означава оне полове опонентности *певања* и *мишљења*, схваћене у хајдегеровском смислу, које се временом приближавају; док друга врста показује сасвим супротну тенденцију (њихови полови се међусобно удаљују). Првом врстом доминирају интегративни принципи певања и мишљења, а другом парцијални. Покушај мирења двеју врста опонентности представља књига Пола Фајерабенда – *Наука као уметност* (Нови Сад, 1984), којом се позната дијада покушава представити као монада. Без обзира на то о којој врсти духовне делатности као облика моделовања стварности је реч (науци или уметности), ауторка у свакој врсти напора духа види Велики знак (Mega semion), пошавши од тога да *човек* као планетарно и космичко биће и сâм представља такав знак и за ствараоца (уметника) и за мислиоца (научника). Ова наоко ситна појединост указује на друге врсте премиса, којима ауторка заступа антрополошку и интегративну визију живота претпостављајући је структуралистичкој и парцијалној визији. Наиме, одавно је познато да само прва врста визије омогућава откривање релативно великог броја проблема и апорија везаних за биће природе, биће ствараоца и биће поезије.

Како у књизи – *Земаљски и небески знаци* паралелно теку процеси теоретизације и конкретизације проблема и апорија; односно како су непрекидно сучељене супстанцијална и релацијска теорија, то је лако одгонетнути основно ауторкино интерпретативно и аналитичко опредељење – критика у њеном кључу тумачења најчешће припада афирмативној врсти делатности, чији је превасходни задатак да охрабри, а не да обесхрабри ствараоца. Потом, да истовремено покаже сву сложеност и лепоту процеса стварања и промишљања о остварењу, што практично значи да се најчешће бави веома значајним духовним делатностима, као што су филозофија и психологија стварања, на пример.

Узмимо на пример уводну расправу која је посвећена апартној поезији Алека Вукадиновића. Она представља део будуће монографије, а састављена је из три огледа: „*Круг и криви круг у поезији Алека Вукадиновића*“, „*Велика нарација*“: *Трагом плена и коментари* Алека Вукадиновића и „*Избор по сродству*“: Вукадиновић и Маларме“ (стр. 9-70). Трагајући за етимологијом појединим топоса у овој поезији, Мирјана Бечејски испитује „депое вербалне енергије“ у српском језику, открића која песник чини не само у сфери конкретне енергије него и у сфери латентне енергије поетског говора, често усмеравајући пажњу на интерогативни модел поетског говора, тако својствен Вукадиновићу.

Објашњавајући основни циљ наведене расправе, ауторка пише: „Поезија као „велика нарација“ односи се на напоре песника да створе Орега Магна, односно на песничко трагање за апсолутном песмом уз помоћ небеских и земаљских знакова, чија су сазвежђа распоређена у свету и у човеку“ (стр. 281-282). Указујући на песникову

припадност симболизму и неосимболизму, Бечејски показује истанчан укус у избору илустрација које пласира као поткрепу теоријским закључцима. То на најбољи начин показује следећа терцина:

„Нѐм да јесам
Нѐм и несан
Земни ми је
Облик тесан“,

при чему се истовремено истиче значај и вербалне и графичке енергије песме.

Нову бинарну опозицију препознајемо у конструкционој и композиционој схеми књиге – *Земаљски и небески знаци*. Наиме, први део књиге, насловљен као „Поезија и Велика нарација“ (стр. 9-115), у целини припада „студију књижевности“; док други део, насловљен као „Мит о небеским и земаљским знацима“ (стр. 119-251), углавном је посвећен „студију културе“, при чему се не сме пренебрегнути чињеница да је Мирјана Бечејски homo duplex: књижевни и ликовни критичар. Првом делу, осим расправе о поезији Алека Вукадиновића, припадају још и огледи „Светописи и тајнописи Анта Поповског“ и „Поетика и аутопоетика Риста Ратковића“; а другом делу: огледи „Косовски мит у савременој поетици (Прилог генологији)“, „Грчаница као ново митско поетско ткиво и иконика као инспирација“ и „Земаљски и небески знаци“, потом студија „Трагично и виталистичко осећање живота (Поема *Чарнојевићи* Душана Костића)“, као и још два жанровски различита прилога: оглед „Проблем жанровске типологије историјског романа (*Певач* Бошка Петровића)“ и студија „(Мета)теоретичар Петар Милосављевић“. Јасно је, међутим, да прилози о Б. Петровићу и П. Милосављевићу пре припадају првом но другом делу књиге, али је ауторки, очигледно, највише стало да се читаоцу представи као теоретичар поезије који је овладао тумачењем поетике, аутопоетике и метапоетике, што сматра посебном Целином књиге, како сама наводи у „Напоменама аутора“ (стр. 282). Такво опредељење је, међутим, понекад доводи до неодмерених и пренаглашених закључака, а местимично њене студије и огледе оставља без критичке интонације.

Обраћање митологији као неисцрпном врелу уметничке инспирације (поготову уколико је реч о књижевној и ликовној уметности), резултат је претходног проучавања најпознатијих европских митолога XX века, као што су: Џејмс Џорџ Фрејзер, Карољ Керењи и Јелеазар М. Мелетински, као и проучавања класичних дела књижевне уметности и коментара најпознатијих аутора, као што су Томас Ман, Херман Хесе и Албер Каму, који је оправдано тврдио: „Митови су створени да би их машта оживљавала“. Осим тога, познато је одавно да су митови истовремено и ризнице цивилизацијске мудрости, те је потпуно у праву познати литературолог и компаратист Сретен Марић када је тврдио да је „Машта извор свих наших мудрости“.

Посветивши се компаративној естетици, ауторка у топосу *Грчаница* проналази потврду осадашњења митолошких тема и мотива, указујући на три најважнија процеса у овој области:

процес *митологизације*, процес *де-митологизације* и процес *ре-митологизације*. Бројна искуства и сазнања стечена током проучавања митологије и митолога – она сажима у следећем пасажу

„Текст посвећен поезији о *Грачаници* и њеним иконама као идеографема светосавског и косовског мита указује на виталност овог митско-поетског врела у нашој књижевној традицији. Овај песнички храм истовремено је и православна црква и културно-историјски споменик прворазредне уметничке лепоте у духу средњовековног сакралног градитељства и фреско сликарства „ренесансе Палеолога“, симбол опстанка светосавља на овим просторима. *Грачаница* тако стоји и на небу и на земљи“ (стр. 285).

Књиге попут *Земаљских и небеских знакова* заслужују посебан осврт и када се у средишту читалачког интересовања нађу примењени методолошки поступци, с обзиром на то да методологија без посредника указује на преовладавање постојеће *кризе критике*. Међутим, веома је важно напоменути да ауторка термин *критика* употребљава у два контекста: најпре као једну од три области науке о књижевности (уско схваћена *књижевна критика*), али и као композитни појам (којим је обухваћено још десетак области: од филозофије и психологије до естетике и поетике), о чему сведочи недавно објављена волуминозна књига Предрага Палавестре – *Историја српске књижевне критике, 1768-2007, I-II* (Нови Сад, 2008).

Као научни сарадник Института за српску културу Мирјана Бечејски припада оној врсти критике која се најчешће дефинише као „универзитетска критика“, а која је најближа „историјској критици“ Павла Поповића, подељеној у четири подврсте („критика укуса“, „критика текста“, биографска критика“ и „компаративна критика“). По нашем мишљењу, међутим, а судећи по примењеној методологији, ауторка се у највећој могућој мери служи двама моделима: интерпретативним и аналитичким. На основу примењене методологије може се стога поуздано закључити да она припада „стваралачкој критици“, чији су зачетници Исидора Секулић и Бранко Лазаревић. То је врста критике која истовремено инсистира на коегзистенцији књижевног и идеолошког дискурса, тј. на приближавању ејдетског и логичко-дискурзивног начина мишљења, тако да она, између осталог, плени и литерарношћу стила и језика. У позитивном смислу узето, Зоран Гавриловић је ову врсту критике назвао „ученом есејистиком“, посебно улогу наменивши критичаревој интуицији, коју је сматрао важним извором сазнања (попут Ека, Лотмана и многих других естетичара, теоретичара и критичара).

Књига књижевних огледа и студија настајала је током последње деценије (2003-2013). Она, према томе, представља брижљиво пробран избор посвећен занимљивој тематици и проблематици, избор којим ауторка несумњиво даје допринос текућој књижевној критици, али без наметљивости и тзв. „терора сциентизма“, тако уобичајеног у свакодневној пракси. Но и поред свих тих настојања, књига је неуједначено остварена. Највише критичарске домете М. Бечејски остварује анализом поезије Алека Вукадиновића (особито компаративним огледом посвећеном поређењу Вукадиновића и

Малармеа), потом у огледу о поетици и аутопоетици Риста Ратковића, Косовском миту савременом поетици и, нарочито, у огледу „Грачаница као ново митско поетско ткиво и иконика као инспирација“.

Као подстицај у настајању овог прилога могле би се навести две антологије Ратка Поповића: *Страшни суд* (Приштина-Београд, 1989) и *Грачаничка доброгласна звона* (Грачаница, 2004). У врсту прилога које вреди посебно истаћи уврстили бисмо завршну студију „(Мета) теоретичар Петар Милосављевић“, у којој средишње место заузима топос „дијалектика конкретног тоталитета“. Имајући све наведене, а подразумевајући неке ненаведене циљеве, које је ауторка настојала да оствари у свом критичарском првенцу, можемо закључити да је велики део изабраних и понуђених циљева остварен, те да се њено предвиђање о рецепцији сопствене књиге већ на почетку остварује:

„Књига *Земаљски и небески знаци*“ тежи да анализом појединих дела савремене српске књижевности и теоријским уопштавањима укаже на најдубљи смисао људских настојања да путем поезије и уметности, мита и легенде као изворишта националне духовности, надрасту сопствену пролазност, верујући да људско битисање има неки виши, рационално недомашив смисао“ (стр. 287).

Оваквим и сродним мишљењима Мирјана Бечејски показује потпуну преданост критици као облику моделовања стварности, потом као мисији која осмишљава егзистенцију, као и прикладној могућности да се њоме, у контексту других духовних дисциплина сродне провенијенције, може пронаћи пут ка коначном смислу постојања и стварања, уколико он уопште постоји.

Зоран ЂЕРИЋ

*ИСТОРИЈСКИ РОМАН ИЛИ
ПЕРСОНИФИКАЦИЈА ЕПСКОГ*

(Раде Радојичић, Морине, „Орфеус“, Нови Сад 2013)

Обичан читалац, чак и повлашћени, тј. књижевни критичар, ако не познаје довољно географију и историју, па и лексикографију, када узме у руке роман Радета Радојичића (1930), Морине, наћи ће се, ако не пред великом непознаницом, онда пред великом недоумицом: о чему се овде ради? шта је или шта су Морине? Нигде не пише да је роман, али то се, некако подразумева, чим прочитате прву страницу. Ако је роман, какав је то роман? Итд. Стрпљиве читаоце, наградиће одговором сам аутор, кад прочитају његов роман, 271. страницу густог прозног ткања. А оне који су нестрпљиви, или још роман нису прочитали, а хтели би да сазнају шта је и о чему је реч, ево неколико напомена.

Најпре, да отклонимо једну могућу заблуду, јер ће многе информације ићи преко интернет страница, а на њима се указује да је Морина албанско насеље и да се налази на албанско-косовској граници. Тврди се да ће кроз Морину пролазити ауто-пут Албанија-Косово. Потом, информација која је била актуелна пре 13 година: НАТО је током послеподнева „вршио снажне ударе у рејону карауле Морине“ на југословенско-албанској граници...

Али, тек ова информација нас поуздано води ка Радојичићевом роману: «На сјеверу поглед сеже до планине Црвња и висоравни Морине, чувене по Сватовском гробљу и легенди о погибији Лакишића сватова. Сјеверозападно је планина Прењ, а западно планински масив Вележ. Јужно су Сњијежница и Трусина, а источно Бјеласница и Баба планина.»

Наилазимо и на стих: “Намигује Црвањ на Морине, а Морине на све планине!”. То је стих из песме *Женидба бега Љубовића*. Гусларска песма, која се може чути и данас.

Пронашао сам и једног сведока, који каже: «Овај стих сам слушао често у дјетињству». А о планини: «Страшна је то планина, која у називу има чуму/кугу- морију/ и смрт- страшног косца. Знам да је хајван често страдао од грома док је гоњен преко Морина, почетком

јуна.»

Један други сведок пише: „Морине су планинска висораван која је кад је лијепо вријеме, изнимне љепоте. Међутим знају бити и јако ђудљиве због изненадне промјене временских прилика. Ту су многи страдали који су били рођени ту.

Највећи проблем је магла која се спусти и јако је густа. Конфигурација терена је таква да су сва брда слична као јаје јајету и врло је тешко распознати гдје се тачно налазиш. Тако да се почне вртјети у круг и лутати. Уз хладно вријеме, кишу, снијег и мраз то је погибелно. Не каже се без везе Морине су многог умориле. Ту су се смрзли и изгинули сватови Бега Османа Лакишича. Сви су погинули осим младе и слуге који је водио коња. Има стих из исте пјесме који говори о наглој промјени времена на Моринама. “Гдје је јутрос копна земља била, сад је не би прелетјела крила”. “Не чује се гласа од сватова, смрзле им се руке до лактова, у намете живи пропадају а комади мяса отпадају.”

Томе наликује фотографија која се налази на корицама књиге. Мада не пише ко је аутор фотографије, нити шта је на њој, али по овом опису ми наликује на висораван Морине. Иначе, ваља истаћи одличну опрему књиге, за коју се побринуо Атила Капитањ, као и издавач Орфеус из Новог Сада. То је једна од препорука: да се књига узме у руку, јер у њој добро лежи, а ликовно, тј. графички је ваљано опремљена, па и на први поглед скреће пажњу на себе.

Идемо даље у истраживање наслова.

На *Википедији* стоји:

«Црвањ је планина у североисточној Херцеговини, Република Српска, БиХ. На северу је омеђена Неретвом, са југа и југозапада Невесињским пољем, а са истока пространом висоравни Морине.

Грађена је претежно од тријаских и јурских кречњачких стена са развијеним крашким облицима. Највиши врхови су Зимомор 1.920 m, Превија 1.856 m, Велики Градац 1.850 m и Леденица 1.827 m. Слабо развијену речну мрежу чине Живањски поток (притока Неретве) и поток Језерница (отока Улошког језера и притока Неретве).

Северни и североисточни део планине је шумовит (храст, бор), а остатак је под пашњацима. На планини се углавном налазе привремена пастирска насеља.»

Следеће питање које себи постављамо је какав је ово роман? Има највише сличности са историјским романом. При том, знамо да историјски романи нису класична историографска дела, јер њихови писци слободно интерпретирају историјску грађу и додају јој нове појединости. Ови романи имају дугу традицију, која креће од самих почетака писане речи. Најпознатији романи ове врсте су *Роман о Александру Великом* и *Роман о Тројанском рату*. *Роман о Александру Великом* се обично приписује Псеудо-Калистену, док је аутор *Романа о Тројанском рату* потпуно непознат. Оба романа су била позната и јужнословенским народима у средњем веку под именом Александрида и *Роман о Троји*, а преузели су их посредно, из византијске књижевности и римске књижевности.

Иако у наслову стоји *Морине*, а не *Љубовић*, у духу претходног,

могли бисмо га насловити и *Роман о Љубовићима*. Од прве реченице, у причу се уводи «стари Вукашин Љубовић», а други пасус започиње експлицитним:

«Љубовићи су угледна српска породица, са Влатком Вуковићем су се борили против Турака код Билеће и на Косову и са Херцегом бранили Херцеговину...»

У историјском роману, по правилу, догађаји из ближе или даље прошлости представљају основни простор за преплитање људских судбина, за њихове моралне или политичке драме. Тако и *Морине*, од прве реченице, указују на «срамоту садашњости и кајање у будућности», старца Вукашина Љубовића, док други пасус наслуђује разлоге за то:

«Када су Османлије савладале посљедња упоришта, сујетом и интригама разјединиле српске властеле и освојиле Балкан, а мирис ислама се увлачио кроз одшкринута врата Европе, Љубовићи су, лишени сталешке моћи и привилегија, арчили посљедње остатке тог доба. Оно што су стољећима стварали: имање, углед и достојанство, изгубљено је са губитком слободе»...

Историјски роман може да има друштвено обележје, или психолошко, а може да буде и нека врста авантуристичког романа. Роман *Морине* има од свега тога понешто. Иако је «култ витештва», како пише Радојичић, «под бременом тога времена, изгубио свој сјај», он је ипак постојао и повремено долазио до изражаја, како у времену пре доласка Турака на Балкан, тако и, у мањој мери, после њиховог освајања и поробљавања српских земаља. Мада се овај роман не може дословно обележити и као витешки, у њему има, а повремено се и наглашава, управо та витешка црта код појединих јунака. А роман је, пре свега, слика тога времена, а у основи свих психолошких, односно моралних проблема је прелазак из хришћанске, православне вере у Ислам. У основи је, како то Радојичић каже, «трагичан сукоб двају свјетова». А роман описује «период понирања од вјере и светости ка ништавилу и, под копреном срама, поновног уздицања до вјере и светости».

У свом писању, Радојичић преплиће оба типа историјског романа: и романтички и реалистички. Када је у питању овај први тип, романтички, он је, несумњиво, под утицајем народне епике, не само гусларских песама, већ и легенди и митова о јунацима и догађајима из тих времена. Јунаци, ако и нису измишљени, они су реконструисани на основу оскудних података, значи – мањим делом су историјски. Али већ и сама чињеница да се неки подаци могу о њима пронаћи у другим изворима, као и да су простор, друштвене прилике, нарави и догаји, препознатљиви, указује и на извесну историчност, односно оставља простор за реалистичко приповедање догађаја и личности. Посебно питање је колико је стварних црта у њима, а колико су идеализовани, односно представљени, како је то код овог жанра уобичајено, са патриотским тенденцијама.

Идеализација националне прошлости представља основну романтичарску црту код већине историјских романа, али не и код Радојичића, код кога се запажа критичко осећање прошлости. У

складу са реализмом, он не прећуткује, не скрива, него истиче осећање кривице, срама, због изневеревања своје вере, због преласка у турску веру, како би се преживело, како би опстала породица и презиме, макар и кроз друге конфесије, другу одору и ново име, муслиманско. Иако је у сећању појединаца сачувано православно порекло, ипак се њихова садашњост, односно будућност, мери према оном што су, као потурице постигли. Јасно је то већ и у епском предлошку, у песми Женидба бега Љубовића. Трагичан завршетак се слути и на крају потврђује.

За историјске, романтичке романе, карактеристична је, поред ове јуначке и љубавна тематика. Од потраге за невестом за најмлађег Љубовића, Алила, који је у почетку одбијао све муслиманске девојке, јер је био заљубљен у Српскињу Јагону, док му није рекла:

«Твоји изневјерише претке, одреклоше се имена и вјере и пристах да служе туђину. Залуду си драг када смо двије различите гране људског морала».

Алил-бег Љубовић се тако, невољно, одлучује за турску невесту, за кћер Алим-бега, Имихану. Испросио ју је, али до свадбе ипак није дошло јер ју је, у међувремену, за себе испросио Омер-бег Лакишић. Индикативна је порука, коју је примио, на повратку кући: «Алил-бегу Љубовићу и његовом дому, селам!

Скоро сам био у Ратају и Умихану, кћерку Алим-бега, себи испросио. Шта ћеш, беже, људи суде, Алах пресуђује. Чуо сам, прича се, да имаш коња каквог ни у паше нема. Ја сам бољи од тебе делија, а признајем, твој је коњ бољи од мојега. Умихана је дјевојка каква заслужује да има најбоље и да веће ужива господство. Тебе, беже, зовем у сватове да ми водиш коња под дјевојком. Ако нећеш, ја ли не можеш, опреми ми коња што љепше умијеш и пошаљи. Наћи ће се ко ће га водити. Ако ни то учинити нећеш, онда дођи у поље столачко да нам сабље ознаке дужности. А могу ти рећи, већ ми дамар игра пред сусретом, Омер-бег Лакишић».

Овај позив у сватове или на двобој, нова је индикација вечитог сукоба између две породице, Љубовића и Лакишића. Изазивачко писмо га је ставило на муке. Ипак, на крају, уместо двобоја, бира понижење – шаље свог коња на поклон Омер-бегу. Задовољан овом одлуком, Омер-бег скупља сватове. Хусеин, слуга Љубовића је одређен да води коња и на њему Умихану.

А даље већ следи оно што је ушло у легенду и у народне песме: сватови се смрзавају на Морини. Преживи једино Умихана, коју је дорат довео пред капију Љубовића двора.

Алил-бег се нашао у чудној ситуацији. «Радост какву осјећаше не бијаше му, при помисли на Лакишића, потпуна и чиста». «Није знао је ли оно, још непознато, комедија или трагедија». У међувремену је, у Мостару, дигнута узбуна, упутили су трагаче пут Морина. «Међу Лакишићима је владала нада да су сватови, због невремена задржани у Ратају гдје су упућени гласници, а страховало се и да је у пролазу кроз Невесиње, могло доћи до освете Љубовића».

То место где су се сватови смрзли и касније сахрањени, у народу доби назив Сватовско гробље.

Потом се наставља прича о Јагоди, несуђеној невести Алил-бега, покушај њеног силовања, а потом и турска отмица. Одвели су је старом Адем-аги. Њена породица је побијена, мајка јој се од туге утопила у Неретви. Иако је носила дете Алил-бега, ипак се одлучила за смрт у води. И Јагода се, као и њена мајка, утопила у реци, због туге за својима.

Ипак се овај роман завршава трагично, тако да романтичка нит у њему доминира над реалистичком. Зато би се он могао поредити, рецимо, са Јанком Веселиновићем, можда и са Јаковљевићевом *Српском трилогијом*, али не и са модерним историјским романима, попут *Сеоба* М. Црњанског или Андрићевим романима *На Дрини ћуприја* и *Травничка хроника*, мада има, у појединим пасусима и описима, уз живописну евокацију прошлости, снажне пројекције битних видова човекове духовне и моралне судбине, које наликују на Андрића, па чак и на Мешу Селимовића. У сваком случају, у овом роману Радета Радојичића, читалац ће пронаћи захвално штиво, не само љубавну причу и трагедију једне породице, него и еволуцију духовног живота, људског духа и људске несреће, које сведоче о томе како се поједине појаве могу доживети и пренети као опште, ако не историјски, онда сигурно књижевно релевантне.

трагично читавања – Зоран ЂЕРИЋ

Мирослав ТОДОРОВИЋ

ЛИРИКА ВАСЕЉЕНСКОГ БРУЈА

(Владан Ракић: *Одзвон васељене*, „Филип Вишњић“:
„Просвета“, Београд, 2013)

Одзвон васељене тематски отвара тајну Речи која је на почетку, и у основи свега. Из њеног извора су токови што ватру песме одржавају, спрам чијег видела песник Ракић испевава „У правини зрака“ своје властито песничко послање. Он твори поезију разуђеног, комплексног, интензитета у чијем фокусу се налазе одзвони свеколиког искуства у које песник ингениозно утапа дух свог песничког јаства - Речи, и перцепције света. Кроз његов доживљај, и поимање земаљске егзистенције су проткана искуства Речи, од праскозорја времена до објаве ове извансеријске збирке.

Она је резиме колико песничког, животног и стваралачког, искуства (претходе јој бројне песничке збирке) толико и сериозног познавања филозофије и поезије. Ракић је свој божански таленат исказао у бројним песничким, још недовољно валоризованим, збиркама поезије. Али да ли се поезија може одгонетнути? *Стајна тачка тумачења* је увек на другом месту и времену. Време је на страни ове поезије, а субјективни доживљај читања омогућава да се у контексту критичких текстова сагледа и сопствено поимање безмерја речи. Песник Ракић, с правом, каже да је Ракић „песник изузетне лирске имагинације, да истражује и искушава могућност језика у поезији, његову слојевитост, ритмичност, мелодичност... И отуда читави асоцијативни низови и *ватромети метафора* и симбола у његовим *немирним стиховима*. Кажемо – у немирним стиховима, јер је Ракић песник *радозналог и немирног духа*, трагалац за запретаним смисловима језика, али и иноватор, склон изненадним обртима и расклапању песничких облика.“ Стојичић пише да су „Неке Ракићеве песме мала ремек-дела, да је песник песмом *доспео на виши ниво спознаје света*, тумачења његових облика постојања, скривених а често и *недокучивих значења*... Све је стреловито усмерено на чисту мисао, згуснуту истину о животу, човеку, смрти, бивствовању, смислу и бесмислу. Ракић је писањем тежио битном и суштинском, тврдим истинама које је породило само човеково постојање, кроз борбу и

патњу. Тако је песник прошао своју мисаону Голготу до Просветљења.“
(Подв. М.Т)

Уовим исказима находе се битне одреднице Ракићеве поезије. Он је песник исијавања енергије Речи, „правине зрака“, умља и заумља, творац стамених стихова чија *снага је у самој поезији*, њеној идеји, форми и стиховима чија се свеобухватна асоцијативност грана на све стране, дочим семантичка просторност указује на *космопоетску универзалност* Речи. Њен топос је ко-смо-с, универзум поетике логоса и метафизичке рефлексije. У стожерној аутопоетичкој песми Недокучивост тајне песник кроз богату и сликовиту визију стихова исказује језичко, метафизичко и космичко јединство, остварује поезију безмерја *од пра-писка до његове (песникове) велике песничке скитије по васељени*. Певањем надопуњује садржајни и тематски опус објављених песничких збирки, указује на космичку усудност и мистични смисао живота и певања. Стихом казује:

*Шпијунирам васељену
истражујем земљу
и њене дубине
копам по себи
бескрајне нутрине
по ћошковима душе
- сазвежђа цела
лутам по космосу
- окривам његова дела*

*У огледалу срце
- прска звездана ниска
док разум грца
дешифрујем дубину
Пра – писка
изучавам путовања трајна
и утробу земље
и међузвездана братства рајна*

*Шпијунирам космос
а у мени сти – највећа тајна*

*(ил' то космос уходи мене
а срж васељене ме
тамо далеко спомене
- срж васељене
уплео се у моје месечеве мене)...*

Чудо настанка песме (Песма је плод труд и чуда, Цветајева)
Ракић објашњава песмом, стиховима личне ставаралачке религије и етичких начела да само дубоко прожет осећањем Речи доживи катарзу и „Недокучивост тајне“ отвори метафизичким тајнама васељенске песме која обухвата универзалистичке димензије духа. Отуда „док

разум грца / дешифрујем дубину...а у мени спи – највећа тајна“, са реминисценцијама на знане, вековите теме, овај *космички песник* у пуноћу песме сплиће своје *откривење космоса у себи* и песми која је васељена. *Песма као извидница свих уметности*, у Ракићевој визији, указује на свејединство у одуховљеном поимању недокучивости космоносних тајни. Она бруји кроз космику ове збирке, кроз песме који свепесму и њен *озвездани дом обасјавају*.

Ракић је песник велике идеје „У светло уписан“ који „У Правини зрака“ слуша „Одзвон васељене“ и „осветљен божански смислом живота“ песнички указује на смисао свега постојећег кроз који открива песничку филозофију и стваралачка начела.

Отуда у његовима певањима „Рађање и умирање“ - теме живота и смрти, „Разнос и вознес“, „Говор божићене ноћи“, „Говор природе“, теме љубави која је једна од битних тема овог превасходно мисаоног песника. „Говор звезда“ казује о песнику што у „сфери вечног“ стихује доживљај љубави као вазнесење, дочим своје „унутрашње јединство“ васпоставља са трептајима васељене, јер је „у њему биће Божије, које представља смисао свега постојећег“. Религијски аспект поезије јесте још једна сфера ове поезије у којој божански Логос постаје песников исказ.

*А ја Те тражим у узглављу вере
Славо моја и Имендану Космоса!*

У Ракићевој поезији све је повезано, умрежено, све је песма, свеукупност, она једна коју по Борхесу сви песници света пишу.

Је ли песма Бог? Соловјев пише: „Сам појам Бога, као свеобухватног или савршеног, апсолутног или савршеног открива пут другачијем схватању по којем је свет као свеукупност ограничења, будући ван Бога, у тим својим границама, као материјалан, истовремено суштински повезан с Богом својим унутрашњим животом или душом“.

У „Божанске законитости“ Ракић песмочовек стихује трансцендентну страну песме „Питање је дали космос душу има / ил је тајно зашто дубоко по свима / на одговор се судњи упорно чека / ил га божански закон испуњава / Бог га мрачи Бог и свањава.“ Збирка садржи семантички просторне стихове који питање *постојања* (које.... *стално своју плочу врти, а цела васељена се врти у круг*, док „излаз човек још по себи тражи / у бесконачју душе себе снажи“) промишља стиховима бремените полифоније. У њима се налазе *одзвони сазнања* суштински повезани с повешћу света, јер „космос дрема у свима“, космос који је Пунина а оваплоћује се у Реч-има ове поезије.

Ракић је у своју поезију уткао и дух поезије песника кроз своје јаство и стиховање малих песничких студија, песама, посвећених Ђури Јакшићу (*И слика Васељене / о душе стене*), Бранку Миковићу (*Запаљено време / уснопљује све / у једну ватру*) Петеру Герлингхофу (*Обоженост / своје дело чини*), Милану Ракићу (*Све је хтео у песму / ал му астрал ока галаксију испио / док се сам међзвездано излио*), Слободану Ракитићу (*сијаће светом његова душа и дело / Од душе нераздвојне срце и тело / продушено и свемирско Српско Косово*

цело), Миодраги Павловићу песнику чијим путем следствено своје песничко хододарје исписује (*Саткан од уганућа одјек времена*) стихује свепосланицу личног сједињења са косморечју (*Бог-речју*) јер: *Време је у Људскост заоденуто / и кожу рађања има / Жељолиште ми у заоставштину света / наследно обучено / а биће лепотом трајања пресвучено // Мрестим се у ћелији мирноће / Прве речи*), Момчилу Настасијевићу просветљенски стихује како *На сва уста издише космос дочим космос дрема у свима*, Васку Попи (*у Реч увучен као у Постојање*), Петеру Хандкеу (*Мисао му је – цела планета!*), Патријарху српском Павлу, јер „душа света претапа се / у дух Светла“ као и космореч песникова што све обухвата и васпоставља унутарње јединство у којем се одзвон васељене обзнањује као универзум песме.

Речи (Теме) ове моћне поезије, синтагме: *људске душе, завесе васионе, Божански Ред, Смрт нико не чита, Говор васељене, судњи мрак; Супер Нове, Црна Руна, ћердан неба, бисерје сна, Суза Постојања, мудре воде, бескрајни Војник плави, Злаћана вера, душе стене, душини јецај, светање тиховања, несрећа је људско море (У дослуху са Његошевим стисима “Задатак је см’јешни људска судба, људски живот новићење страшно! Човјек изгнат из врата чудествах, он сам собом чудо сочињава)* сугерише и филозофску линију ове поезије), *Збуњена Васељена, Злаћан фундамент, астрални тигар, ...осенчена душа лутања, задње небо, неминовност зла, астрал ока, обол васељене, Божје платно, Озидана мисао, златовез и мисли рез, Очи Космоса, одјек времена, севај зоре, душини спруд, Вена Космоса, непатворена тмина, прорекао је стих, јежевље данашњице, Разнос и вознес, собство љубави, Светост(и) ума, бокор ноћи, трептај васељене, метафизика смрти и оностраних дивота, Божанске Искре (Врата), Велико Вечно Отварање, Велика Тајна, Поредак Ускрснућа...су својеврсне жижне тачке (језгра) метафоричког дискурса са симболичким набојем и метафизичком ауром. Оне су поетичке жижке интроспективне сумарности сентенсциозног дискурса које овој поезији обезбеђују универзалну полифонију. Синтагме - максиме указује на с-мисаону дијалектику Ракићеве поезије и представљају духовни подвиг песника који је кадар да *in* писе сажме суштанствене теме. Инвентивни радозналац изузетне проницљивости и сугестивности који твори неологизме :*

Правина, светање, самоноћно, вртоТек, Светодан, Завечење дела, Закосовљени, Вечна Космосина. Жељолиште, Упаљенозорно, вечноочно, цветнонудни, погубнотмуло(ј) тами, Изгревнућа...

Гномски искази, стихови - песме: *Космос дрема у свима; планета, Христос у свећи; Време је тешко зрење, Подмукло чучи у свима / Несрећа је људско море. „Песник је грађевина света - од фундамента до крова“ убедљиво потврђују снажну интелектуалну енергију и супстанцијалност стихова о којима се могу писати огледи. То несумњиво указује на антологијске вредности читавог сасвежђа песама ове збирке великих идеја.*

“Оно што Уметност нуди је простор у коме Дух може да дише”, а Ракићева поезија нам предочава васељену у којој дише Реч, заправо Песма која нам указује на универзална начела оностраних

дивота саображених потреби да се певањем открије и Тајна звана Бог. Ко-смо-с.

Песник каже: *Слушам/ како дишу звезде...Слушам и себе:/ тумарам душом васељене / у билу ми се планете грле / сновиђењем све су искре обожене / и све неуснуле звезде / моме срцу хрле //* По целој мени / космос врли / и мој слух врли / незаспало зри. Он слуша „Говор васељене“ будући да се и сам осећа као космос заточен у људском облику, контемплативно исказује стиховима трансценденталне сфере песничког безмерја. Вечну запитаност човеку о човековом усуду, њену онтолошку вертикалу у песми „Чекање смрти и светла“ исказује кроз метафизичке просторности у којима су *Време, и небо, и вилевити Божански Ред* знаци и метафоре његовог певања. Они нас уверавају у његову *стваралачку индивидуалност* и умеће да песмом искаже *космичку динамику* људске драме стиховима „У посланим нам је ововременем / зрацима Светла васцели Одговор.“ *Свемир по мени/ гори ко свећа! / (Светлост је / Задатост и Светост) / Обоженост / своје дело чини...*“...небо залази и нестаје / иза оставља *Неумитност Ствари*“

У песми *Стиховање смрти Ракић песничку одисеју* сублимно стихује „са атомима свемира у костима“ „сва бела и осенчена душа лутања“ претаче у кристал стихова кроз чију се оптику виде метафизика безмерја космоса и речи, слуги суштина живота, и ступа на стазу разумевања универзалних начела поимања Бога. *Песме.*

Певањем Ракић потврђује Ракитићеву тврдњу да је за њ поезија и отпор, протест, начин борбе али и *начин мишљења*. Мишљења и проницања саображеног идеји да се види невидљиво, спозна неспознајно кроз властита лична и цивилизацијска искуства и кода који поетској свести обезбеђује свевремену димензију. Теме есхатолошких питања к овај песник изражава кроз виђење сопственог пута *После*. Свестан смисла рођења на земљи он песмом улази у агостицизам, „зна тајну“, осећа магију метафизичког бескраја и спрам светлости божанске промисли се претаче у властито певање:

*И кад у Нестајање уђем цео
са ухваћеним задњим небом у очима
кад се подарим космосним моћима
прекриће ме галаксијски вео*

*Понећу међ умрле звезде своје полове
Магнетне струје и космосна врлудања
Сва бела и осенчена душа лутања
Све своје патње и земаљске болове*

*Бићу међугалаксијски у смрт разаткан
А уписан у земаљске Књиге Судње
Упамћен до своје Падовине и Лудње
Слављен и кућен и земаљски гаткан*

*Песник душе у универзуму бола и среће
Који стихом Мртвином Галаксију покреће*

Ракић, *Песник душе у универзуму бола и среће* правине зрака, умља и заумља, оностраног и ононостраног, је песник чија вредност није у тумачењу него у је у поезији што исказује универзалне теме које прате човека од памтивека до данашњих дана.

И када пева о Љубави он слуша „Говор звезда“, и доживљај исказује версификацијом у којој дамара космичка пулсација, јер „Проток звезда у нама заспао“ указује на небеско у земаљској емоцији уздаха. „Раскомоси се / јутром у роси звезда“ је више од песничке слике и њених суптилности „боје буђења“ јер егзалтираност се оваплоћује у Речи песме сопствене комогоније. Подтекстуалним рашчитавањима „Одзвон васељене „сеже до архетипских слојева, до праскозорја времена“. Ракић је бесумње један од ретих песника који се снагом свог божанског дара вазнео у васељену чуо њен одзвон и испевао поезију космопоетског безмерја која се само студиознијим рашчитањем може тумачити.

траг ишчитавања – Мирослав ТОДОРОВИЋ

Анђелко ЕРДЕЉАНИН

ПОРЕМЕЋАЈ ФИКЦИЈЕ У СТВАРНОМ ЖИВОТУ

(Фрања Петриновић: *ГРАМАТИКА ПОРЕМЕЋАЈА*;

Културни центар Новог Сада, 2013)

Књига *Грамматика поремећаја* Фрање Петриновића (1957, Нови Сланкамен) дело је, у жанровском смислу, необичне (поремећене) структуре. То је низ повезаних прича, који на једном месту, после најдуже прозне целине, прекида циклус песама, а на крају „заокружује“, на овом писцу својствен (поремећен) начин, прозни блок есејистичко-дневничких исповедних и теоријских записа. Књига би се могла схватити и као роман, јер има извесне особине романа: животи истих ликова (Сергеј, Анђелија и још неки), временске и просторне одреднице у заједничком историјском и социјалном контексту, депресивна маглуштина (у свим деловима књиге) кроз коју тумарају изгубљени у поремећају („све изгубљенији у мрачној шуми самосажаљења и самопрезира“).

Приповедач (наратор који на моменте изгледа као да се поистовећује са својим квазијунацима, а кадикад као скрајнути посматрач, фрустриран и поремећен и више код „јунака“) прати догађаје (поједине, издвојене, поремећене) из живота и успомена Сергеја и Анђе, Серјоже и Анђелике, коју зове и Анђелина, у последње две деценије, деведесетих година прошлог века и првих година новог века и миленијума, који (догађаји) и јесу и нису у судбинској вези са политичким турбуленцијама на глобалном плану и локалном недефинисаном (поремећеном) општем месту голог опстанка и нестајања. Анђа и Сергеј су „можда случајни узорак могуће епидемије поремећаја“, поремећених судбина и карактера (а карактери им се, из приче у причу, из поглавља у поглавље, мењају, компликују, прилагођавају колективним варијацијама поремећаја), и њих су баш судбина (шта је судбина?) и карактери спојили у жалосној брачној вези и повратној спреси. Сергеј је високообразовани туњавко добре душе, меки левичар, читач стихова, плаховит, збуњен, без посла и смисла, неспособан да се избори за достојно место у друштву, а Анђелина је отресита и ратоборна (углавном на вербалној разини), неустрашива и мање-више исто тако неуспешна као и њен супруг,

према коме још гаји и заштитничка осећања. Знамо већ какав је то живот („Овде сви ударају главом о зид“), а писац је ту да прича приче, да их замрси у питањима и несигурним одговорима, све до коначног теоријског, естетичког поремећаја (што је прилично далеко од промашаја).

Импресивна је замишљена спирала поремећаја у књизи Фрање Петриновића: „Ти поремећаји, ти проклети поремећаји климе, саобраћаја, метаболизма, тржишта, јавних служби, развоја, пробаве, сна, животињског и биљног света. Ти идеолошки, морални, историјски, генетски, имунолошки, еколошки, васионски, међуљудски, породични, физички, вредносни поремећаји.“ Сугестивна је и сама учесталост речи поремећај, поремећеност: „тамна вода потпуне поремећености“, „тај удар поремећаја“, „овај живот је такав, пун микроба поремећаја“, „а дрвеће тек неспокојем шуморило о поремећајима“, „поремећај изазван неразумеванем, околностима, ситуацијом, временским условима“, „да ли је поремећај последица деловања предодређености или наше слободне воље“, „а реч поремећај, шта беше с њом“, „све више том приповедном ткању живота боју дају поремећаји и случајности“, „Навикнућу се на поремећаје“, „Нека врста поремећаја“, „овај мој малини поремећај“, „Тај поремећајчић“, „Поремећаји су зараза“, „Питање је само на који начин да истину о поремећајима неком поверим“. Итд.

Па ипак, и поред све „поремећености“, ово дело Фрање Петриновића је заправо књига о стварном животу (замало па чисти реализам у класичном смислу!), који можемо да препознамо (у свим тим гротескним сликама) и на неком другом или хиљадитом „случајном узорку“ из нашег окружења, на ведућама знаних новосадских микротопонима (Детелинара, Телеп, Лиман). То је она „новосадска дешперанција“, онај „познати новосадски, клаустрофобичан недостатак алтернативе“, оно „самосажалјиво новосадско филозофско просветљење“. Приче су (и песме!) написане Петриновићевим препознатљивим стилом силовите, разбарушене, благоглагољиве (кадикад логоманичне) синтаксе, на који треба (а не морамо) да се навикнемо.

Овај писац воли да, успут, причајући (и псујући), разматра (и растура) књижевне теореме, као што је она „која реалност или стварност увек схвата као предложак а књижевност као симулацију“. Петриновић види „и обрнути пут којим се ретко иде“, па каже, „јасно као јасан дан“, да „постоји пут који полази од књижевности и који отвара могућност да реалне радње буду опонашање фикција“. Јел’ јасно?

Мирко ИКОНИЋ

БУДУЋИ ЛЕК ЗА БОЉЕ УВИДЕ У СТВАРНО

(Слободан Лазовић: СТОПЕ НА ВОДИ,

Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг, 2013)

Лауреат песничке награде „Гордана Тодоровић“ за 2012. годину био је Слободан Лазовић (1946, Качулице код Чачка) чија се награђена песничка књига „Стопе на води“ недавно појавила у угледној Библиотеци „Бдење“ под окриљем истоименог часописа у Сврљигу. У краткој биографској белешци је назначено да је то његова прва књига песама (раније, 1987, објавио је књигу прича „Испод живе воде“) и да су у новој књизи окупљени стихови који су настајали од марта 2012. до августа 2013. То је важан податак у смислу континуитета и густине емотивнодоживљајног света који твори јединствену метафору изгубљености у хаотичним околностима нашег времена. Међу замкама нашег доба тешко може да се нађе и снађе смирени и разложни интелект, што је доследно илустровано у свих четрдесет пет песама, колико их има у књизи. А у последњој која је насловљена „Изгубљен“ песник то јасно закључује: *У гужви,/ мален, изгубих се; од тада се тражимо, у/ пометњи; идемо све чешиће једно поред/ другог, и зидова који се клате, јава и ја*. Тако је обзнањена основна идеја која у поетичком, односно творачком смислу, има једну наративну нит која јаву свакодневице лако трансформише у заумни говор једнако погодан за имагинарни као и за реални уметнички доживљај. Управо такав стваралачки поступак је условио слободни стих, ближи епском него лирском стилу, па ове песме можемо посматрати и као згуснуте прозаиде, које у једном ограниченом временском току обзнањују оне моменте који се уздижу над баналном свакодневицом у којој је лирски субјекат апсолутан и суверен и у стваралачком и у естетском смислу.

Нисмо могли у овом критичком осврту да ове асоцијације, које су се јавиле након првог читања збирке „Стопе на води“, не ставимо на почетак, што нипошто не значи да понирања у дубље слојеве ове поезије, неће донети и друга и другачија значења, тим пре што је реч о зрелом песнику, који непогрешиво и убедљиво раздваја животну јаву од оних имагинативних сегмената бића, који у стваралачком

захвату затрепере звуцима невидљивог и суштинског, а то је за уметнички доживљај и драгоцено и неопходно.

Али као што је уобичајено, када је у питању зрело уметничко дело, а то се нарочито односи на поезију, померена је граница између појавног и заумног, па је тумарање по сивој свакодневици представљено као досада и трпљење, које песник синтетизује у неодољиву метафору *стоје на води*, која и поред асоцијација на библијска исходишта делује моћно.

Углавном, реч је о надградњи официјелне граматике, где *мишићаве мелодије самогласника и омекшали скелети сугласника*” творе синтагме, попут оне *изгубљени сан* које у семантичком зрачењу указују на раскошну моћ поезије која исијава из херметизованих песничких обрта, који су више знак стваралачког и животног искуства, а мање поза и артизам. Заправо, то је та *растресита грађа* коју песник прикупља *целог живота*, која саображена заводљивим чарима писања поезије рефлектује видљиве и невидљиве спојеве који се на овај или онај начин, упркос годишњим менама претварају у онај свесни год у себи, кроз који се враћа неопходна пуноћа знака и значења, чиме поменута амбиција добија своје оправдање.

То, међутим, не значи да се коначни смисао подразумева сам по себи, него се све усложњава настављањем биолошких токова и суморних временских одредница, које се, дакако, своде на оно што песник означава као *ланац продужења врсте*.

Песник вешто избегава замке носталгије, па његове ревокације немају онај сладуњави укус сећања, чак и онда када су остварене предметности везане за свет детињства или стварне догађаје (*Удица и вино, Земљотрес, Рибља пијаца, Кромпир, Умеће шаргарепе, Кување воде*), увек му пође за руком да уклони размак између ове и друге стварности. Он то постиже једноставно и лако, без мистификације и сувишних речи, најчешће одмереном артикулацијом, која је иначе карактеристична за овог песника нежног сензибилитета, коме је матерњи језик у основи животне филозофије. Па чак и ако се осети магија и занос песничког говора, то је више у функцији густине и целовитости ове поезије, с обзиром на то да је књига написана у ограниченом времену, које је нешто дуже од годину дана, што се може узети и као ваљана предност ове поезије. То је, да наведемо речи песника: *Будући лек за боље увиде у стварно* – или још прецизније: *Што стане у очи чини нас, а/ што не стане чини свет* – што се може узети као полазиште за разумевање прошлости и будућности, које нипошто не би смели узимати поједностављено, као пуке временске одреднице. Уосталом то најбоље потврђује почетак песме „Умеће шаргарепе“:

*...Изван довољног разумевања додиривана
врховима, прстима, језиком, кожом и
смислом – стварност обилно урања у нашу
пролазност...*

Или, рецимо, мотив воде, за овог ствараоца необично значајан, што се може видети по насловима његове обе књиге, тај ритуал *кувања воде* је свакако више од пуког физичког акта, па макар он био схваћен и као хемијски процес. Опет је реч о оном заумном, али свакако суштинском, које је за песника *вечита смена, потеря за преживљавањем и опстајања у потери*: Или још прецизније: *Простори/ – дан, вода и ватра: свакодневно/ мењају рецепт како се јело готови.*

Песник вешто користи магични говор поезије да би баналну свакодневицу испуњену чамотињом и досадом, превео у сфере духовних преображаја које обзнањује лако и једноставно речима: *Корачам кроз оба света – стварни и паралелни*. И управо у успостављању равнотеже на релацији умно – заумно, видимо главни творачки квалитет ове поезије, која је мање сензација а више озбиљан резон ствараоца који зна шта хоће, и што је важније, како да то оствари у песми. Додуше има ту урођене вештине, али још више сазнања, односно личне и опште љубави, као што вели у песми „Љубав“:

*Шуме, реке, врхови, и олује, и вулкани
и земљотреси, места су велике љубави
нечије. Ова моја мала је, затрепери
под јагодицама прстију и, црвена
од стида, сакрије се. Између два откуцаја
срца изрони – јавка, незнанка –
да живи и на том најважнијем месту...*

Свет је, дакле, тоталитет, подложен величанственој ентропији, која је, иначе, својствена поезији, као заумном говору, који неретко остаје ван логике и рационалног наглашавања. Види се то, на пример, у овим стиховима песме „Јесенска“:

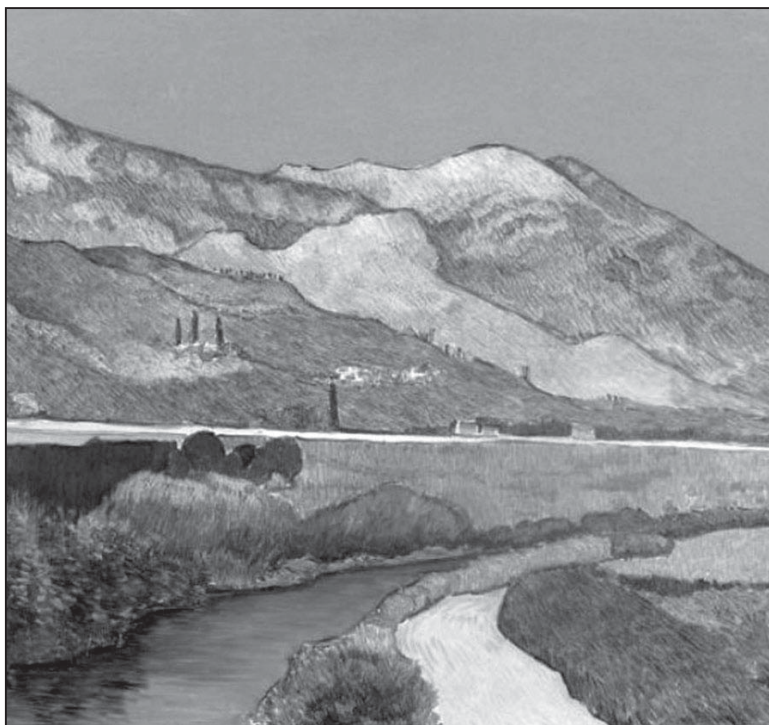
*Све би било општа слика, наслут,
захтев речи да буду поменуте, употребљене.
Да није оног ораха што га је испустила
веверица, збуњена одједном непомичношћу
змије у својој дупљи. И заборавила га,
или није имала више времена за њега,
да не би, ван сата који откуцава
ситнице и отпатке времена, трошила
наду других кошћуница...*

„Одједном“ се све згусне у искомску запитаност која, вероватно, никада и неће добити ваљан одговор, без обзира што је песник изричит и јасан кад у песми *Одједном* каже: *Сви ти светови*

потребни су/ да се преживи дан и да творе поезију/ а срце се мора увек цело дати. Или како би то рекао Бранко Миљковић: *Исто је певати и умирати*, што би, заправо, могла бити стваралачка максима песника Слободана Лазовића. Он верује да је песма савршен стваралачки чин, знатно више него *игра са временом*, па отуда и апсолутни мир у прихватању света, који није чиста јава, а још мање сан, у смислу песничке традиције, коју ова поезија пренебрегава.

Верујемо да је песничка збирка „Стопе на води“ само увод у нова поетичка обликовања која ће се обзнанити ширим и дубљим захватима, а иновирани песнички говор добиће и другачија значења, у смислу оних исконских и универзалних вредности. Можда је то песник најбоље наговестио у последњој песми „Изгубљен“ у збирци „Стопе на води“ кад каже:

*Наше дивљење држи обруч мотоциклу
на зиду смрти. Снажни налети буке
и возач затежу прстење и љуља се небо
пало међу нас. Такве вожње има старост
у мојој глави: јурне, начас, хитрина,
а онда се тело дуго напиње и мучи
и споро продаје улазнице за нови подвиг.*

Велиша ЈОКСИМОВИЋ

ОНЕОБИЧАВАЊЕ И КОНТЕКСТ

(Ранко Павловић, *Откупљивач прича*, „Арт принт“, Бања Лука, 2013)

Ранко Павловић је педесетогодишњицу књижевног рада обележио објављивањем књиге кратке прозе *Откупљивач прича* и збирке изабраних и нових песама *Повратак у тачку*. Податак о појави ових јубиларних издања битан је за био-библиографска истраживања, али указује и на две основне ауторове стваралачке преокупације. Иако је Павловић аутор широких тематско-мотивских интересовања и жанровских могућности, најпотпуније се изразио као прозни писац (приповедач и романијер) и као песник. Овоме треба придодати и његово разноврсно књижевно дело за децу (песме, приче, драмски текстови), које га је уврстило у ред најзначајнијих савремених српских писаца у овој области.

Јунаци књиге *Откупљивач прича*, која садржи петнаест приповедачких текстова, најчешће су особењаци, чудаци и усамљеници који страдају у потрази за надом и срећом, или су због своје посебности или изузетности у конфликту са светом; старац продаје семе разног дрвећа и „за сваку сјеменку тражи само једну ријеч, ријеч наде“ (*Дрво мудрости*); младић лута беспућима тражећи биљку „у чијем се етеричном уљу крије лијек за најопаснију болест данашњице“ (*Потрага*); откупљивач прича за приче о срећи плаћа мудрим изрекама (*Откупљивач прича*)... Павловићев приповедачки поступак заснива се на симбиози реалистичког амбијента (библиотека, колиба, варошки трг, аутобуска станица, село, старачки дом...) и модерних средстава обликовања јунака, од фантастике и алегорије до апсурда и поетског хумора.

Разноврсни типови реалистичког хронотопа (ширење лажних гласина, вашар...) и говорних жанрова – „слушане приче“ (три уметнуте приче у *Откупљивачу прича*) само су део техника којима Павловић усложњава и развија модерну кратку причу са поентом и којима остварује приповедачку напетост између два јунака или јунака и масе. Оваквим поступцима потиру се границе између стварности и фикције, па фикционални јунаци постају део реалистичког проседеа (*Повратак Дон Кихота*), а ликови преузети из стварности онеобичавају се и добијају фантастичне, често и карикатуралне обресе. Глава јунака приче *Потрага* слична је „шупљој тикви коју је неко натакао на проштац сеоског плота“. Прича *Оловка* отвара се

сликом јунака који у варошкој гужви, за време пазарног дана, личи „на необичан покретни стуб“. Један од ликова приче *Италијанчић у Гоњеном Сиљегицу* сличан је „накривљеној тркљи на коју се вјеша дјетелина да се просуши“. Онеобичавање се остварује и поступцима који упућују не само на испразност тренутка и времена него и на бесмисао људске егзистенције; један од јунака лута градским тргом тражећи особу која је изгубила оловку (*Оловка*), други јунак непрекидно игра „од јутра до вечери, радним и празничним данима“ (*Коловођа*)... Осамостаљивањем предметног света, у причама у којима предмети постају јунаци и носиоци семантичке поруке (раритетна књига, гротескно дрво, оловка која „кроји судбину“, чаше, кофер, луле) или свођењем емоционалног света на механичке покрете, аутор наглашава апсурдност човекових кретања у савременом цивилизацијском ћорсокаку.

Павловићев смех је црнохуморни и гротескни и углавном у функцији тематизације проблема тескобе и усамљености (у причи *Двије чаше* јунак наздравља сам себи) или, ређе, у функцији сатиричног жигосања менталитета и нарави. Ранко Павловић није посматрач који не застаје пред људском патњом, свакако није ни сведок који прећуткује друштвене аномалије, изопачености политичке свести, али засигурно није ни тумач дневних тема. Иако његово приповедање углавном има ванвременску конотацију, у појединачним дневним звуцима и завичајним бојама проналази одраз универзалних појава, сугеришући, у позадини, и социјални и друштвени контекст („наступила криза, позатваране фабрике“) или, на оригинални начин, као преламање ратних сукоба у трагичним судбинама појединаца, и ратни контекст (*Грешници*). Из ових питања извире тематско-мотивска разноврсност, па се, осим тематских скупина о предметном свету и кратких прича на трагу прозе апсурда, издвајају емотивне, сетне приче о усамљености, старости и пролазности (*С погледом на пучину*, *Колекција омиљених лула*), као и приче у којима се на нов начин обрађују реалистичке теме из српске књижевне традиције, од теме повртка морнара/печалбара (*Стаза ка Бисерници*) до проблема потомства у српском селу (*Италијанчић у Гоњеном Сиљегицу*). Други ниво интертекстуалности остварује се у причама *Акт*, *Човјек са великим кофером*, *Признање* у којима се стваралачки варирају теме из светске књижевне баштине („Пигмалион“, „Ревизор“, „Процес“).

У насловној причи, у којој се наизменично смењују и допуњују фолклорно приповедање и гномски искази о срећи, налази се аутопоетички исказ о приповедању у реченици: „Обуздај их, укроти их као што вјешт јахач кроти дивљег мустанга.“ Овај исказ умногоме објашњава приповедачки поступак Ранка Павловића и, пре свега, његов однос према језику. Међутим, сам однос књижевности и стварности назначен је симболичким завршетком ове приче; приповедач црпи грађу из стварности, посматрајући свет око себе и слушајући друге. Свака испричана и саслушана прича представља „кап живота“, која удахњује нови живот приповедачу.

На синхронном плану књига Ранка Павловића *Откупљивач прича* представља оне ретке стваралачке капи које уносе нову свежину у токове савремене српске прозе.

Ружица КОМАР

ПРИЧА КАО ПРОВЈЕРА

(Момчило Голијанин, *Кратке приче*, „Бесједа”, Бања Лука, :
„Ars Libri”, Београд, 2013)

Прича, и у књизи Момчила Голијанина кружи као нужна провјера истина и лажи. Жива ријеч наратора функционише као оријентир у продужавању дарованог трена живота, ометаног обманама и преварама, манипулацијама појединцем и друштвом.

Стога је прича неопходна као кап воде жедном, било када и било гдје. А, специфична је жива ријеч из херцеговачког амбијента, у коме су скоро сви даровити наратори и промишљају о тегоби и радости живљења.

У причи, Момчило Голијанин одгонета узрочно посљедичне друштвене и природне законитости. Провјерава стара а нова питања, у трагању за открићима заборавља племенитих кодова и моралних постулата.

У јединственој структури књиге Момчила Голијанина, занимљиво су вариране теме о насиљу, о злу и добру. Из више тематских кругова, вибрирају питања о исходу борбе добра и зла, а у типичним ситуацијама из разних времена. Развој и токови мотивације причања, могу се илустровати метафоричном артикулацијом наслова, као што је: „Не бих ти знао рећи“. Исказ је повезујући у паузи од једне до друге приче. Обавезује и обећава на даље казивање, ко зна када започето.

Као дио приче и причања, овај исказ је примјер за продубљено маркирање дилема о тешким темама, а које су не ријетко зачињене хумором и шалом. Хумор и шала као изражајни поступци, наглашавају, најчешће, озбиљност животне ситуације. У фабули доминира говорни језик херцеговачког амбијентас течном синтаксом сугестивног изражајног ритма.

На трагу традиционалног Кочићевског или Ћопићевског језика из сеоског амбијента, Момчило Голијанин артикулише аутентичност сеоског херцеговачког миљеа. У његовим специфичностима вариране су теме: насиља кроз историју, мржње, зависти, злочина, хајдучије

љубави, свељубави, благодети, шале и хумора, обичаја и моралних постулата.

Дакле, у тематској основи тридесет и пет прича из структуре књиге експресивно се развија и тече прича о борби за опстанак у условима ропства (из турског и аустроуграског доба) и, уопште, о борби против разних видова насиља до савременог доба.

То подразумева да у тематским концентричним круговима пулсирају разни видови живота, кроз мотиве неимаштине, шверца, моба, свадби, сахрана, хумора, несташлука, пролазности, срџбе, сјете, мржње и љубави. Приповиједање је, што истиче и рецензент Милорад Телебак, често узбудљиво, са вјештином фабулирања живим сликовитим народним језиком.

Рекла бих да, цјеловито, језички ритам, већ од насловне синтагме „Кратке приче“ потврђује аутентични стваралачки импулс одгонетња и провјеравања животних начела.

Језички знаци у приповиједању, упечатљиво граде свијет умјетничке стварности, мотивисане животом. Из историјских оквира, из окружности злочина, стварност је на граници страшне фантастике, због губљења морала. У томе контексту изабране су типичне појаве и ситуације, као основа за изградњу умјетничке приче. Прича се доима као упечатљиво кружно одгонетање живота, и, истовремено, као сугестиван глас наратора из народа.

Тај глас мотивисано провјерава, у причи своје и друго лице у огледалу друштвених и природних појава. Приповиједање је и ради забаве, и да заваља крвника, попут Шехерзаде. Или је заклон од болести као што је младим Фирентицима у Декамерону. У том контексту, прича провјерава трајање и продужава живот, а кроз шалу и хумор, најчешће указује на мане и слабости. Увјерљиви, симболи метафоричних значења пружају универзалне поруке, на трагу народних умотворина, о побједи добра над злом.

Побједа се остварује, у складу са библијским начелима а у тежњи ка остварењу љубави и свељубави.

Голијанин сугерише да је прича као луча кроз историјско вријеме, до овог тренутка. Размиче мрак, у досезању тајни микро и макро космоса. У откривању и слутњама сложених међуљудских односа, специфично израћа из сеоског херцеговачког амбијента, у коме парче хљеба мирише посебном тежином. Не само само због ропског положаја у дужем периоду, већ и због посљедичности и губљења моралних постулата. А, специфичност приче извире и због датог оквира природе, у којој је на камену драгоцену зрно пшенице, кап воде, кап млијека и вина.

Уз врелину камена и оскудицу водом, посијано жито је драгоцен плод који се, од доба харача дијели или отима, у разним облицима до савременог доба.

Очување голог живота и поштовање људског облика могуће је у борби причом и причањем. Развија се као одбрана и мотивација из мукотрпне борбе у окружности хајдучије, братских деоба, издаја, зависти и других посљедичних порока. Као побједа над злом прича је и вид провјере дарованог живота.

Непресушно тече ,од прве ријечи да одговори на загонетеке, да постави питање на које нема одговора. Непрестано, у кратком или дугом даху, мотивише трајање по племенитим траговима.

У причи се кристалишу вриједности живота, која је условно кратка али широких токова. Из ритма реченице одјекује безброј појединачних корака и гласова, који доприносе прочишћавању душе. Из трпљења извире нада у моћ љубави, и чињење добрих дјела.

Дио наведених значења сугерисан је, већ ,насловном синтагмом „Кратке приче“, које се одвијају у бескрају причања .Тако, придјевска ознака „кратке „уз именички појам „приче“ наглашава дубине мотивација приче, која је борба за живот .

Сваки трен, по неки глас тражи, и жели да чује, макар, кратки одговор о тешким питањима. Глас пита и одговара у разним наративним варијацијама провјерава догађање, рађање и умирање. Једноставно,прича условно кратка илу дуга,нужна је као кап воде за жедна уста .Догађа се као дозив и одазив, из вјековног искуства.

У ритму пословичног дискурса пружа ширину мудрости лирског набоја, а у епском оквиру. То је уочљиво у фабули приче Момчила Голијанина, у којој егзистирају типични ликови, носиоци добрих и злих особина. Писац као свезнајући наратор казује о ситуацијама, одвијању дијалога и описује појаве у природи ,које наглашавају карактер ликова и њихових поступака. Портрети ликова су остварени кроз фабулу карактеристичним поступцима. Сугестивно дочаравају храброст, моралне вриједности насупрот кукавичлука и зависти .

Насиље је у овим причама често кажњено у бескрајној борби против зла ,гдје шала и хумор заузимају значајно мјесто. Глобално, и појединачно тематски и идејни слојеви у цјеловитој структури књиге су остварени аутентичним језичким ритмом.

Колориту нарације доприноси, уз пословични дискурс и народне изреке, употреба глаголских облика,као што је аорист. Наглашава значењски тон прича ,које су назначене као кратке, а у суштини су дуге, односно карице су у непрегледном ланцу порука о побједи добра над злом. У том контексту функционише богата лексика с локализмима, архаизмима, туђицама и усвојеницама, уз фразологију из говорног језика. Употерба аутентичне топонимије, такође, функционише у значењској увјерљивости ситуација и времена фабуларног развоја.

У оквиру тематских кругова о насиљу ,неколико приповиједака опсервира изневјерене идеје и начела прокламованог комунизма, што је представљено у ситуацијама кад је брутално злоупотребијена слобода мишљења ,принудом и силом. То илуструју напр. приче као што су “Води банду“, “Плијен“, “Ђорава“, “На броду“, “Бркајлија“. О насиљу ,које чине „вандали“ а с којим не може да се мири људска душа , говори, на примјер, и прича „Сјета“. Ситуирана је у савремено доба, али на особен начин унутрашњим монологом наратора шаље универзалне поруке .

У контексту борбе са друштвеним и историјским недаћама, у којима су завист, мржња, братске деобе и „чарке“ посебно

опсервиране, артикулисана је борба са природом ,вуковима, змијама и орловима. Из природе су симболи који појачавају човјекову моћ у односу на одређујућу немоћ. Али,колико год да осјећа немоћ у борби са силама зла, у причи човјек не посустаје. Прича пружа снагу за очување љубави кумовске, братске, и љубави према човјеку, уопште, и према биљу и животињама. Упечатљив је примјер под насловом „Кумовска љубав“.

Из тематског круга о насиљу, уопште, а конкретно из турског доба, прича под насловом „Крвава торба“ представља изузетно остварење. Ту експресивно слојевито егзистира историјски и савремени контекст људске изгубљености због злочина, а у условима ропства. У структури приче је сваки симбол и језички знак Чеховљевски функционалан. Присутни су натуралистички описи у поступцима стравичног злочина. Широко су опсервирани слојевити узроци и пориви за злочин, почев од зависти, страха, немоћи до узалудног покајања. Натуралистички поступак у опису самог чина злочина изазива језу у природи и ноћи.

Приче третирају нужност и трагику окрутности хајдучије, односно јунаштва у борби против ропства и окрутног насиља. Из тога ,и у томе оквиру ниче прича као племенита побуна,отпор и заклон , у борби за очување људскости.

О спознајама моћи и немоћи човјекове да оплемени даровани живот, изузетна је прича под насловом „Осман паша Казанац“. У центру је судбини дјечака Јакова који постаје Осман паша.У овој причи се преплићу разне усудности и удесности, од друштвених ропских до природних надарености дјечака. За портрет дјечака који ће силом ,односно насиљем поробљивача постати паша,илустративне су реченице:

„Тако је овај сеоски Орефеј увесељавао све сељане својом чаробном свирком.Све до једног кобног дана, кишовитог и прохладног ,када ,занесен свирком и шћућурен испод кабанице, не погуби овце“. Дирљива прича о дјечаковој судбини, који постаје паша представља метафору човјекове моћи немоћи да се одупре насиљу. Упућен је да у задатим оквирима трага моралне постулате. Као многи што су изграђивали задужбине мостове и богомоље, јунак ове приче подиже двије богомоље једну уз другу.

Из структуре ове приче као из цјеловите књиге струји енергија о моћи љубави до свелубави . Живи и развија се из ријечи, језика изворне колијевке. Прича опомиње на зло које се не заборавља, али је опраштање могући пут у отпору свеопштем насиљу.Идеје пулсирају из глобалног плана и из појединачних ситуација ,које су лако читљиве и препознатљиво поучне сваком слушаоцу, односно читаоцу.

Цвијетин РИСТАНОВИЋ

НАСТАВАК САГЕ О МАЗГИТУ

(Бошко Ломовић: *Јелена, мајка које нема*, „Свет књиге“, Београд, 2012)

Аутор бројних књига поезије и прозе за дјецу и одрасле, Бошко Ломовић, након шеснаест година вратио се теми села Мазгита и његових посљедњих житеља. Првом књигом *Киселе кише мазгитске* (1996) Ломовић се представио као врстан познавалац србијанског села, и у погледу карактеризације ликова и кад је ријеч о приказивању амбијента у коме они живе. Мазгићани су у тој књизи представљени врло увјерљиво, а мазгитски пејзажи доимају се читаоца као импресивне слике са платна даровита сликара.

И у дјелу *Јелена, мајка које нема* писац се задржава на теми пропадања србијанског села, али је знатно проширује с обзиром на простор на коме се одвија фабула романа и на ликове који у њој судјелују. Радња новог Ломовићевог романа почиње у Посавини, тачније у околини Брчког, а одвија се, добрим дијелом, у првој години грађанског рата у Босни и Херцеговини (април 1992 – март 1993). У том дијелу књиге појављује се само један Мазгићанин, Никифор Кораћ, који као добровољац ступа у састав Прве посавске бригаде Војске Републике Српске, док сви други ликови, па чак и главна јунакиња Јелена, по којој је роман насловљен, не потичу из Мазгита. Никифор Кораћ на посавском ратишту упознаје Јелену, која је, такође, из другог краја добровољно дошла да ратује на страни Српске војске. Између њих двоје рађа се љубав, а из ње дјевојчица Пенелопа, која ће својим доласком на свијет промијенити даљу судбину Јелене и Никифора, јер ће они, по одобрењу команде Бригаде, ради одгајања дјетета напустити ратиште и вратити се у Мазгит.

Уз приказивање необичне ратне љубави између Јелене и Никифора, Ломовић у првом дијелу романа даје страшне ратне слике разарања насеља и комуникација, бесмисленог губљења људских живота, сурових услова живота у рововима и земуницама, грешака које чине учесници зараћених страна, које плаћају животима.

Пошто је као новинар у првој ратној години и сам извјештавао са посавског ратишта, Ломовић је лично доживио штошта од онога што је приписао новинару Божуру Драгишину, извјештачу Новосадске

телевизије. Можда баш зато поједине епизоде о ратним траумама и несрећама дјелују тако потресно на читаоца, као, на примјер, она о болној сахрани једанесторице српских бораца који су, из неутврђених разлога ушли дубље у територију противника, пали у његове руке и сви до једнога побијени па, масакрирани, враћени у Брчко путем размјене, затим она о војнику Цвјетку, старијем брату двојице убијених близанаца, који је, да би осветио браћу и саборце, разоружао затворског стражара и послао у смрт седморицу заробљених војника, па због тога, по одлуци пријеког војног суда, и он био стријељан, па она о три бебице рођене у Брчанској болници „Свети Врачеви“ од мајки Муслиманки, које су, уплашивши се за своје животе, оставиле новорођенчад на бригу болничком особљу и, тек након три мјесеца, кад су то услови дозволи, преузеле своју дјецу.

При третирању савремених, актуелних тема, писац се стално позива на народну мудрост, на историјска искуства и на античка сазнања, показујући на тај начин да се, упркос напретку свих наука, посебно технике и технологије, људско понашање није битно промијенило. Навођењем дужег монолога професора историје и заљубљеника у хеленску умјетност, резервног мајора Милутиновића, Ломовић подсећа на цео низ страшних злочина, бесмислених ратова, невјероватних завјера и непојмљивих прелјуба и родоскврућа приказаних у грчким митовима и легендама и у еповима и драмама писаца старе Грчке. Суочен са гријехом као константом у људском понашању, мајор Милутиновић каже: „Сви смо ми жртве нечга што се догађало бар два и више миленијума прије нас. Раскалашност, крвожедност и алавост хеленских богова, полубогова и велможа само су митски праузроци наше лудости“.

Други дио романа *Јелена, мајка које нема* дешава се у Мазгиту и чини цјелину са *Киселим кишама* мазгитским. Њиме се наставља сага о пропадању србијанског села, али она више није толико песимистична као у првој књизи о Мазгиту. Док у *Киселим кишама мазгитским* преовлађују суморне слике копњења, умирања и сахрањивања посљедњих становника Мазгита, у књизи *Јелена, мајка које нема*, у Мазгиту се ипак нешто мијења. Ту се сада насељавају викендаши, који, иако ту бораве периодично, ипак враћају живот у опустјело село. Викендаши (трговац Зељић, пуковник Закић, професор филозофије Блануша, грађевински предузетник Котроман, пензионисани хелениста Горкић, ражаловани подсекретар амбасаде Попивоца и писац Ратко Роган) заједно са новим, младим мазгитским попом Сибином и власником кафане Радојем поводом вијести да је некадашња житељка Мазгита, Јелена, мајка која је мужу Никифору оставила троје мале дјеце и отишла са другим човјеком, преминула, расправљају о Јеленином гријеху, који није забиљежен ни у историји ни у литератури. Како су у мазгитској кафани окупљени људи различитих професија, Јеленин гријех је сагледан из више аспеката: вјерског, етичког, психолошког, филозофског и социолошког. На потпуно савремен начин нови Мзгићани разматрају важно друштвено питање - однос према потомству - и нико од њих не сматра да једно мишљење може бити општеважеће. Преношењем питања гријеха из

реалне у интелектуалну сферу аутор романа показује да се ни у Мазгиту више не живи по моделима из древне прошлости, него по модерним схватањима и начелима. На крају овога необичнога диспута, писац романа, Ратко Роган (алијас Б. Л.), закључује да проблем Јелениног гријеха не само да надраста способности Мазгићана да га дефинишу и оквалификују, него да је то велики залагај и за умјетнике: „Она (Јелена - Ц. Р.) је лик за најбоље античке писце драма, али њих одавно нема. Ни Шекспира, ни Ибзена, ни Чехова више није. Немојте очекивати да приђем било којој страни. Отац Сибин је добро рекао: то је на Богу. Збуњен сам. Мисао ми је стала. Надам се да ће се прича о Јелени, као мит, сачувати у предању док се не роди перо достојно теме“.

Уз наведене актере, у роману *Јелена мајка које нема* појављује се још неколико ликова који знатно доприносе комплексности слике ратних и поратних збивања на локацијама на којима се одвија радња романа. То су: пуковник Кутлеша, на ријечима груб, а у суштини човјек меке душе, Елен Доминик Маглајлић, богата Парижанка српског поријекла, која својим доласком у Мазгит потпуно мијења судбину Никифора Кораћа и његових трију кћерки, Филип Лугоња који, предан своме свијету, ради нацрте за конструисање специјалног топа којим би се у безводне крајеве могла дотурати вода у великим количинама и на великој удаљености, анонимни Ђак, занесен књигом која третира глобалистичке програме, безимени муслимански војник чији живот апсурдно прекида гелер док младић предано чита молитве из *Кур'ана*.

Роман *Јелена, мајка које нема* плод је истинске инспирације и великог Ломовићевог књижевног искуства. То је мајсторски сачињена мозаична прича о актуелним друштвеним проблемима али и о неким општим појавама карактеристичним за понашање људи у сваком врмену. У роману су врло вјешто повезане судбине људи различитих по поријеклу, нацији, вјери, социјалном статусу, политичким увјерењима и образовном нивоу са циљем да се покаже да, упркос свим антагонизмима међу њима, увијек постоји и нешто што их спаја. И кад је уочавао и приказивао људска непочинства, писац је настојао да покаже и другу, бољу страну човјека. Колико год је настојао да расвијетли несхватљив поступак мајке грешнице, Јелене, толико је Никифорово очинство узвисио до највишег степена.

Ми који дијелом познајемо пишчеву биографију, не можемо се отети утиску да је у оба романа о Мазгиту уткано много аутобиографског. Тај наш закључак не би требало схватити као приговор, него као похвалу писцу романа што је личне доживљаје успјешно трансформисао у снажне приче о човјеку и његовом настојању да, упркос свему што га води на странпутицу, остане човјек и да својим понашањем покаже да живот има смисла само ако се живи и за друге. А зар дар и напор истинских умјетника служе нечему другом?...

Бранкица ЖИВКОВИЋ

КЊИЖЕВНОСТ КАО ОПОМЕНА НОВИМ ГЕНЕРАЦИЈАМА
(Милентије Ђорђевић, *Књижевност у знаку кризе*, Србика, Београд, 2013)

Апсурдно је доносити правила о томе шта би неко требало да прочита или не. Више од пола савремене културе зависи од тога шта не би требало да прочитамо.
Оскар Вајлд

Проф. др Милентије Ђорђевић у новој књизи под насловом *Књижевност у знаку кризе* бави се феноменом књижевности данашњице. Већ из наслова наслућујемо данашње стање, велику кризу не само материјалних већ и духовних и моралних вредности. Професор Ђорђевић је ову књигу написао са циљем да то стање представи у књижевности, и то систематски и поступно, област по област. Тако смо добили синтезу свих књижевних врста, праваца и утицаја у савременој књижевности и приказ њихових вредности данас.

Монографија *Књижевност у знаку кризе*, као што је већ наглашено, представља темељан приказ стања у савременој књижевности. У преговору књизи, аутор каже: „Разуме се да ову књигу не треба схватити као позив на узбуну или као ламент над судбином писца и књиге или као повељу о заштити читаоца, већ као потребу да се укаже на природу промена које савремено друштво (или дух времена) успоставља на релацији писац – дело – читалац“. Овим се писац ограђује од евентуалних погрешних тумачења побуда за писањем ове књиге.

При разматрању свих области у књижевности данас, аутор се не ослања само на његова тумачења, већ даје анализе и цитате многих еминентних домаћих и страних књижевних теоретичара. Тим анализама он поткрепљује нека схватања и даје осврт на целокупно „јавно“ мишљење о датим темама.

На почетку монографије Ђорђевић се осврће на схватање књиге и читања некад и данас у ери технологије и компјутера. Он креће од првих идеја о томе па све до данашњице. Некад је књига била једини извор писане речи, а данас се тај извор тражи и на интернету, расте број електронских књига и читалац може бирати да ли ће читати на „старински“ начин, или ће се приклонити савременијим формама. Хипертекст и хипермедија чине читање много „лакшим“ јер док читамо неко дело паралелно се можемо упознавати са свим што иде уз то дело (подаци о писцу, о правцу, критике, поређења и сл.). Ипак, постоје многи који не желе да прихвате овакав начин читања јер тиме књига губи на значају, а онај стари осећај ужитка док књигу држимо у рукама, док миришемо њене странице, више не постоји.

Читалац у том новом свету постаје изгубљен, много тога му се даје и он просто не зна шта ће са свим тим и тада настаје криза читања коју аутор дефинише као комплексан друштвени проблем. Дакле, то није само проблем појединца. Проблем (не)читања књига полако прераста у друштвени феномен којем је тешко наћи лека.

Даље се Ђорђевић бави књижевним врстама у књижевности данашњице тиме дајући целокупну слику, а не само фрагменте. Тако он обрађује области следећих књижевних врста: поезије, романа, приповетке и кратке приче, књижевне критике.

Поезија је књижевна врста која постоји одвајкада, одувек се негује и разлози за њено постојање су увек присутни. А какво је стање у поезији данас? Традиционалне поетске вредности се губе, губе се читаоци, поезија се пише и даље, али мало ко је чита. Тако се поезија маргинализује и далеко је од оног значаја који је имала раније. Раније је поезија била носилац осећања, тежњи и надања народа и тиме је била главни подстицај за чување традиције и народности. Данас је она далеко од тога. Ретко ко је чита, многи је пишу и она има слабу вредност.

Роман је књижевна врста која доминира већ дуго. Аутор у књизи поставља питање да ли је наше време време романа? И у поступцима везаним за роман као књижевну врсту има доста промена. Данас се стварају нови романи, тзв. антиромани који разбијају некадашње форме романа и оно прилагођавање (или „еластичност“) које роман поседује прелази границе. Многи данашњи „романописци“ узимају романе здраво за готово, убацују у њих тривијално које постаје основа и стожер романа. Тако добијени романи добијају сижее шпанских сапуница, пуни су „занимљивих“ догађаја који пријањају уз данашње време и данашњи систем вредности. Као „најзначајније“ ауторе оваквог типа романа Ђорђевић издваја Весну Радусиновић, Јасмину Ану, Љиљану Хабјановић-Ђуровић, Анабелу Басало, Машу Ребић и Исидору Бјелицу. Ове списатељице пуне рафове у књижарама својим романима који постају бестселери, штампају се у великом броју примерака, организују се промоције истих. Сама радња тих

романа представља праву посластицу за данашње читатељке (слабије читаоце) које не знају шта се све нуди па прихватају оно што нуди маса. Списатељице то знају па стварају све више таквих садржаја јер они одговарају „укусу“ читалачке публике. Уз све то убацују елементе ероса и порноса у своје романи и тиме још више заокупљају пажњу читалаца и јавности. Овим елементима у тривијалној књижевности Ђорђевић се бави у посебном поглављу јер сматра да је то узело превише маха у нашој савременој књижевности.

Након романа као доминантне врсте, аутор књиге *Књижевност у знаку кризе* осврће се на приповетку и кратку причу и истиче запостављање и једне и друге књижевне врсте у савременој књижевности. Све то аутор види као логичан ток већ наведеног запостављања књижевности и читања уопште.

Пошто је обрадио књижевне врсте, аутор прелази на односе који су веома битни и који доста утичу на схватање зашто су књижевност и читање данас у кризи. То су односи: књижевност-филм-телевизија, књижевност-савремено друштво, и последњи, али не и најмање битан, однос књижевност-политика. Сви наведени односи су данас испреплетани и заједно имају огроман утицај на књижевност и на (не)читање.

Технолошки развој је учинио велику „услугу“ престанку читања и интересовања за књигу. Као њени конкуренти јављају се филм и телевизија. Многи романи бивају екранизовани и тиме много лакше доступни масама. Некадашњи читаоци више не морају да се „напрежу“ држећи књигу у рукама, сада имају готов производ који је лак за употребу. Ђорђевић не наводи само негативне утицаје филма и телевизије на књигу (умањивање интересовања за књигу и читање, недостатак приказа за пуне уметничке снаге и лепоте, одсуство разумевања филма за епски ширину романа и сл.). Он наводи и неке позитивне утицаје: популаризовање књижевног предлошка, поспешивање опште културе и информисаности гледалаца.

Савремено друштво не негује довољно књижевност и књиге. Јављају се многи издавачи који за новац издају било какве књиге, битно је само да се на њима може зарадити. У таквом друштву постоји криза уметничких удружења и удружења писаца. Многа значајна удружења су нестала или су настале неке унутрашње поделе (пример је Удружење књижевника Србије које је након поделе изгубило свој кредибилитет и значај).

Што се тиче утицаја политике на књижевност, он је одувек био присутан, па тако и данас. Стварају се дела са политичком конотацијом, као и дела која су чисто пропагандног типа. Ипак, пошто данас медији постају центар контроле, политика почиње да „заборавља“ на књижевност и обрнуто, књижевност се слабије бави политиком. Аутор у томе види бар неку утеху.

Оно чиме се аутор бави при крају монографије јесте и приказ књижевности у школским програмима негде од средине двадесетог века па до данас. Раније су програми у школама много више били условљени политиком (политички „обојени“), док се данас тај утицај смањило. Заправо, реч је о томе да се из програма за школе бришу дела са традиционалним и националистичким садржајима, зарад модерних и савремених. Све ово су условиле демократске промене које су се десиле у нашој земљи.

На самом крају Ђорђевић дотиче „култ аматера“ као један од проблема савремене књижевности. Данас се не зна разлика између професионалних писаца и аматера. Пише свако ко хоће на начин који му одговара и свако себе лако декларише као „књижевника“. Разни полуинтелектуалци тиме желе да потврде свој високи друштвени статус и утицај. Цене штампања су знатно пале тако да је и то доста утицало на масовно писање књига и продавање истих народним масама које бивају „бомбардоване“ новим насловима и великим тиражима.

Аутор је у књизи *Књижевност у знаку кризе* приступио проблему не само са иманентнопоетичког, књижевно-историјског, књижевнокритичког, лингвистичког и комуникационог аспекта већ и са идеолошког и социолошког аспекта проблема. Тако смо добили целокупну слику, а не површан и непотпун приказ. Читајући монографију ми стичемо комплетан утисак о књижевности данас, о њеним претензијама, вредностима и правцима којима иде.

Чедомир ЉУБИЧИЋ

ОСУНЧАНИ ПОГЛЕД НА ПРОШЛОСТ

(Ивана Марић, Дарко Антовић, драма Викентија Ракића -
Жртва Аврамова, Матица Боке, Котор, 2013)

Храбри и бескомпромисни улазак у дубоке и непрегледне истраживачке лагуме приличи само спремнима и на славу и на осуду. Често се дешава да ни најодважнији знатижељници нису свесни тог круцијалног и адреналинског тренутка када укључе лампу испред недогледно дугачког пута на којем доминанту улогу игра двоструки страх. Онај од откривања, и онај који поништава наду у успех започетог посла.

Од када је Волтер измислио реч *оптимизам* постојали су људи који су се, без размишљања о последицама, уденули о размишљање о судбини, да би открили неравни површински слој суштине.

Књига *Жртва Аврамова*, Дарка Антовића (Котор, 1952) и Иване Марић (Београд, 1979) нуди потпуно несвакидашње одговоре на истраживачком пољу драмске књижевности. Тај подухват надилази општа места историчности, а познанију факата приводи митолошке сфере људских посрнућа и уздизања.

Над модерним човеком или, боље речено, цивилизованим хомосапиенсом надвила се и опасност и претња којима некадашње генерације нису биле изложене, бар не у толикој мери. Развојем мас-медија данас смо сведоци у шта се претворила библијска порука: *у почетку беше реч* – у неодговорно брбљање без краја и конца. Заправо, реч је постала оружје слична тољази праисторијског човека која служи да успостави закон јачег, а онај који има монопол над речима господар је живота и смрти. Већина тих, назови, визионара, а онима што померају границе не треба ни трошити речи, чине највеће анти цивилизацијске услуге преко безличних креатура умишљених талената, а заправо парадигматичних каријатида доказаних и необоривих неталената и некреативности. Баш такви најчешће и најжешће ударају на истраживачки рад који, нема збора,

претпоставља обиље стреса и незадовољства. Управо због тога, та посебна и другачија врста људи опстаје и чврсто стоји на барикадама наде да медиокритетство, одсуство духовности и свеопшти суноврат духовних вредности не могу одиграти никакву битнију друштвено – културолошку улогу. Са таквих видиковаца смисла настало је и ово, без имало сумње, значајно дело.

Давне 1951. године Народна библиотека у Београду је дошла до једне ретке и веома значајне књиге. То је у том тренутку било непознато которско ћирилично издање црквене драме *Жртва Аврамова* Викентија Ракића под насловом *Жртва Аврамова и Собесједовање грјешника са Богоматерју. Преведеное с Греческаго језика на Сербски језик Викентијем Ракичем...* У Котор, 1799, код Франа Андреола, Млетачкога Утиешника Кралевскога. Књига *Жртва Аврамова*, од изузетног значаја за Викентија Ракића, Которску штампарију, а нарочито српску књижевност, имала је шездесет четири стране, величину 11 x 17, 5 cm, и била је штампана црквеном ћирилицом.

Неопходно је истаћи да је у том тренутку овај примерак Жртве Аврамове открио једну до тад непознату ћирилску штампарију. Показало се и у каснијим истраживањима, да је после краткотрајног периода деловања српских ћирилских штампарија петнаестог и шеснаестог века на словенском југу, у Котору штампана прва и једина ћирилска књига на приморју и то све до тридесетих године деветнаестог века. Которско издање књиге Викентија Ракића било је једино ћирилично издање ове штампарије, обзиром да је већина наслова штампана на италијанском језику. У Народној библиотеци Србије дуго се веровало да је то једини познати примерак ове књиге. Но, као у каквом добром трилеру са историјском подлогом, након више деценија, долази се до сазнања да то није једини примерак (ето још једног необоривог доказа да *рукописи не горе*, а нарочито се потврђује теза да је књига трајна вредност ма колико је игнорисали или спаљивали). У ризници Српске православне општине которске данас се чува још један примерак ове књиге. То је на неки начин нови податак за културну и научну јавност.

Викентије Ракић (крштено име Василије) рођен је у Земуну 6. Септембра 1750. године у сиромашној породици која је највероватније била грчко – цинцарског порекла. Детињство је провео у родном месту учећи ондашњу српско – грчку школу која је деловала уз новоподигнуту николајевску цркву. Настава се, изгледа, није издизала даље од основне писмености, али је Ракић, дружећи се са грчком децом, из ове школе понео добро знање грчког језика који је затим још боље научио после завршене школе, када је био шегрт код појединих трговаца Грка. Био је склон учењу и да је био у бољим материјалним приликама, засигурно би напустио трговину и наставио своје школовање. То се, на жалост, није десило и целог свог живота остао је врло вредан, али самоук.

Након бројних животних перипетија и личних несрећа 1786. године се закалуђерио, а у манастиру Фенек прима монашки чин и мења име из Василија и Викентиј. Исте године, 28. Јуна, рукоположен је за ђакона, а осам дана касније рукоположен је за свештеника. Оба чина су обављена у Сремским Карловцима, после чега се враћа у Фенек и наставља монашки живот. Викентије Ракић био је узор православног српског калуђера: постио је, молио се Богу, у својој келији марљиво је читао и писао и у цркви ревносно проповедао. Није блистао огњеном речитошћу, али је реч Божју казивао просто и јасно. За време свог боравка у Фенеку и Шапцу, Ракић је дошао на идеју да по угледу на побожно – моралистичке спевове, каквих је поприлично било у новогрчкој и руској књижевности седамнаестог и осамнаестог века, почне да пише слична дела. Тако је настао један од првих и најпопуларнијих Ракићевих спева Песен о Алексију човеку Божијем који је штампан у Будиму 1798. Године. Ова средњовековна легенда о праведном Алексеју обрађивана је у скоро свим светским књижевностима. Праведни Алексије на дан свог венчања бежи од куће, одриче се овоземаљских задовољстава да би се у потпуности посветио Богу.

Охрабрен успехом овог пева идуће 1799. године издаје своје најпознатије дело, побожну драму у стиховима Жертва Аврамова. Ова старозаветна легенда била је често обрађивана тема средњовековних црквених приказања у Западној Европи, али и у католичком делу српске књижевности као на пример у Дубровнику код Мавра Ветрановића (1482 – 1576) *Посветилиште Аврамово*.

Приликом избора да преведе ову познату црквену драму Викентије Ракић је показао ванредно добар књижевни укус, али велика је штета што његов превод није ни приближно једнак висини оригинала. Нека места у драми је скраћивао, а нека и потпуно изостављао. Најлепше лирске сентенце имају, може се рећи недопустиво много, форму стиховане прозе.

И упркос свим недостатцима *Жертва Аврамова* имала је великог успеха и то током целе прве половине деветнаестог века. Непознати писац тог времена, несумњиво опчињен делом Викентија Ракића, забележио је и следеће: *с умилијем не мало пасторчади виђао како при стадом са Аврамовом жртвом и другим овим подобним књижицама у пољу време проведу*.

Драма Викентија Ракића играна је у Новом саду 1811. године, а у Београду 1857.

Својим најчувенијим делом Викентије Ракић је показао да однос према суштинским питањима егзистенције није забран за одабране јер одговоре на њих најпре траже они који сумњају у сопствену сумњу и који су истрошили ограничене залихе молитве, а стварање света за њих је био само први акт саботаже.

Жертва Аврамова, Дарка Антовића и Иване Марић, кроз фактографију и реалитет истраживачке књижевности несумњиво доказују чињеницу да од када је Волтер измислио реч оптимизам постоје посвећени и предани, као и апологете формалистичког духа и неинвентивни ех сatedra полемичари на нервној бази који са изразитим потцењивањем и омаловажавањем реагују на помен баштине и традиције, а нарочито на увек живе слике из Светог писма. А у њему су, сложили се с тим или не, слике. И то не ма какве слике. Једноставне и обичне? Не, никако.

Ивана Марић и Дарко Антовић, овом драгоценом књигом, кроз дуго и мучно истраживачко делање, овом књигом презентују и истину да је човеково изражавање цртежом старо колико и он сам па, уколико бизон из Алтамира представља баштину ликовне уметности, може се рећи да су рецимо хијероглифи, зашто да не, хришћанске фреске – репрезентативни примери човековог духовног узлета, путем истраживања на који се, пак, стиже путем сумње, тог креативног брилијанта непроцењиве вредности.

Аутори ове књиге, Ивана Марић и Дарко Антовић, нема сумње, едукативно и рационално су сажели део заборављене драмске књижевности у светлу библијских есеја о мученицима, праведницима, мајчинској љубави, синовљевом заносу наспрам топлих дојки мајке земље коју сви заслужују без обзира на заслуге или непочинства.

У књизи *Жертва Аврамова*, Ивана Марић и Дарко Антовић нас стрпљиво чекају, а једино што нам је потребно је то да испратимо њихов узлет до сакралних висина и неслућених дубина (што је исто), јесте духовна отвореност и радозналост. Вреди покушати.

Милутин ШЉИВАНЧАНИН

ИЗМЕЂУ ТРНОВОГ И ЛОВОРОВОГ ВЕНЦА
(кроки судбине једног необичњака)

Владимир Кирда Болхорвес се у русинској књижевности појавио средином шездесетих година прошлог века, са неколико новела, а десетак година касније, неочекивано, и са својим првим романом, “За горама”. То дело је, идејом и садржајем, посветио властитом најужем завичају. А пошто ниједан други књижевник није написао роман чија се радња знатним делом одвија у “престоници” војвођанских Русина, Руском Крстуру, или, како на свом језику говоре Болхорвесови сународници, у Керестуру, и чији су главни јунаци житељи тог села, поменуто остварење се сматра првим, засад и јединим керестурским романом.

Томови које је у неколико наредних деценија замислио, написао и објавио говоре о једној изузетној људској и књижевној појави, о једној несвакидашњој личности, упорној, енергичној и непоколебљивој, доследној у остваривању циља на подручју уметничког стваралаштва и хуманистичких визија будућности човека и света.

Желим да верујем да Кирда Болхорвес у себи носи особине аутохтоног русинског етноса земплинске области на Карпатима, одакле је, пре више од два и по века, кренула сеоба Русина, да би се зауставила на југу Паноније. Упознавајући Кирду (током протеклих двадесетак година), желео сам да откријем у којој мери његова личност, људска и стваралачка, баштини горштакче одлике, које су Русини морали донети са Карпата. Не сумњам да су на новим стаништима успели да сачувају дух и карактер оних сународника који су остали “за горама”, или “на горама”. Данашњи житељи Руског Крстура, Куле, Врбаса, Куцуре, Новог Сада, Ђурђева, Шида, Бачинаца, Вуковара, Петроваца, Миклушеваца... и других села и вароши у Бачкој, Срему и Славонији, са собом су донели, и овде сачували, вековну традицију, у којој доминирају мирољубиво живљење и култура рада, али и духовне вредности, оличене у образовању, фолклору, усменим

предањима и склоности за уметничко испољавање. Руски Крстур је био и остао село са сконцентрисаном популацијом овог, иначе, малобројног словенског народа, који је сеобом доспео у ареал битно различит од њихове Старе постојбине. Својом постојаном, понешто утишаном, али делотворном енергијом успели су да очувају вршне одлике остављеног завичаја, да култивишу простор и тло које им је пало у део на нетакнутој, тада претежно мочварној бачкој равници, да очувају језик и обичаје, образовни и религијски живот, да (додуше, знатно касније) утемеље и развију своју књижевност, да покажу лепе резултате на позоришној и музичкој сцени, и да део тих достигнућа понуде окружењу. Речју, успели су да очувају национални идентитет.

Владимир Кирда Болхорвес је један од оних припадника русинске заједнице који су у свом бићу сачували супстанцу етноса, и завичаја, остављених на Карпатима. Испољавајући вршне одлике менталитета коме припада, Болхорвес већ деценијама предано ради на остваривању једног необичног циља, плетући свој многотомни хеутеранистичко-белетристички венац под насловом “Сневајући звезду Хеутераније”. Чини то са жељом да дотакне (делимично маглом обавијене) врхове, да учини нешто значајно за свој етнос, над чијом је судбином, и будућношћу, веома забринут, и за цео свет – над чијом је судбином, и будућношћу, такође веома забринут.

Имао сам прилике, још током деведесетих година (у оквиру новосадске Књижевно-уметничке задруге “Славија”, у којој смо обојица били активни) да, као један од првих читалаца ко зна које варијанте радне верзије Болхорвесове Прве романескне тетралогije, упознајем зачетке сложеног и обимног књижевног подухвата, који као да се сам од себе ширио и, у квантитативној и квалитативној равни, развијао.

Ни данас му, након две деценије, не видим крај.

Читао сам четвортотомни рукопис, бележио властите утиске и мисли о свакојаким иновацијама у једном необичном стваралачком процесу, који је, логично, резултовао такође необичним опусом. Тај опус стварао је занимљив, чудан, несхваћен, мало читан – заправо, готово сасвим непознат – Владимир Кирда, у литератури самозвани Болхорвес.

У то време (1996. године), код једног маргиналног београдског издавача (који је у међувремену, као и толики други издавачи, ишчезао са књижевне сцене), објавио је “На дебелом леду – повест о једном роману”, у ствари, повест о властитом “ходу по мукама”, о обијању прагова издавача, о пробијању дебелог леда, који се увек наново хватао на његове рукописе. Књигу је послао низу књижевних критичара, али су је сви прећутали.

Недавно, кад сам добио прилику да читам девет белетристичких томова у коначној верзији, сукцесивно (али у кратком временском одсечку, током 2012. и 2013. године) објављиваних, кад ми је аутор пружио прилику да видим, у рукопису, и прво поглавље крунског тома, “Освитни принципи хеутеранизма”, могао сам рећи – као и стотинак других књижевних посленика у Београду, Новом Саду, Нишу, Суботици и неколико других градова – могли смо, дакле, рећи да почињемо да сагледавамо грандиозност хеутеранистичко-белетристичког венца “Сневајући звезду Хеутераније”. Ја сам од свог пријатеља Владимира још сазнао да цео венац треба да чини равно педесет томова, основних и побочних. Основни корпус ће бити сачињен од једног хеутеранистичког тома и седамнаест белетристичких томова (дванаест романа и пет поетских збирки), а побочни или секундарни корпус треба да буде сачињен од тридесет два документарна, сцијентистичка и аутобиографска тома.

Ови подаци не говоре богзна шта, јер досад није објављена ни петина дотичног венца. Због тога се у мени, будући да покушавам да осветлим недовршено дело, врпоље не само утисци него и дилеме, и жеље да полемисшем с аутором необичног подухвата, неприхватљивог концепта, с реализатором чудних, да не кажем чудовишних замисли.

Тај песник и романсијер, магистар социологије културе, односно књижевности, маштар који се загледава у небо, али и делатник који настоји да свој подухват оствари на земљи, вансеријски тип – по аутодефиницији, првенствено творац хеутеранизма, па тек онда и то што сам овде набројао – поодавно људе из своје околине, оне који га (недовољно) познају, зачуђује својим идејама, и непресушном енергијом, коју, као и расположиво време, немилице троши, иако та два драгоцене “ресурса” нема напретек. Чудаком га, ми, његови пријатељи, сматрамо и због тога што је незадовољан како собом тако и светом око себе. Разлози незадовољства су ипак личне природе. Такав, каквог га ја видим, он је и у животу и у стваралаштву. Претерано је, можда кобно амбициозан у сновању и ткању, у дугорочном неимарењу на неколико фронтова, првенствено на фронту реализације своје месијанске улоге у заснивању филозофије и идеологије хеутеранизма, у припремама за оживотворавање свеобухватног хеутеранистичког покрета, који би у коначном исходу требало да резултује позитивним променама у човеку и свету, успостављањем друштвеног система утемељеног на квантитативној демографској и материјалистичкој редукцији широм целе (преоптерећене, исцрпљене) планете, на ваљано и трајно решеној еколошкој проблематици, на култури, етици, слободи, правичности и истинској демократији у новој, досад непознатој цивилизацији, коју је он назвао Хеутеранија. Зачуђујуће је што је то још увек само сан, вербално дефинисан, али далеко од остварења. Или би требало да кажем да је то логично, а не зачуђујуће? Да кажем да се тај сан никад неће ни остварити?

Без обзира на то хоће ли се остварити или не, извесно је да В.

К. Болхорвес тај сан до краја живота неће престати да сања.

Споменуо сам да су разлози његовог незадовољства собом и светом личне природе. Ту рефлексију треба да довршим.

Одмалена је – како сазнајемо већ из “За горама”, а потом, ту и тамо, и из осталих досад објављених томова – у свести (или у подсвести) Болхорвеса, тада тек Владимира Кирде, клијала, повремено бујала жеља да стекне посебно место под сунцем, да буде другачији, да доспе у први план, да се вине у висине које су изнад просека, да оствари живот који је лепши, занимљивији, и духовно и у сваком другом погледу богатији, разноврснији од прозаичне свакодневице. Био је уверен да ће та жеља бити испуњена само ако буде успео да створи дело које ће бити другачије од опуса многих других аутора.

Изузетан лични живот, лепши, занимљивији, у сваком погледу богатији од прозаичне свакодневице, није успео да досегне. Вољом својих скромних, неамбициозних родитеља, а делимично и због властите незрелости, због неозбиљног схватања основачког школовања, у родном селу изучио је машинбраварски занат, а тек потом, кад је почео да сазрева, бацио се на исправљање криве Дрине. У Новом Саду је завршио Вишу техничку машинску школу, у Суботици, службујући у “Северу” као погонски инжењер, Економски факултет, у Београду, службујући као новинар у Русинској редакцији Телевизије Нови Сад, постдипломске студије социологије културе.

Све се то даје, као што видимо, сажето и лако описати, али све се то одвијало тешко и мучно, годинама, током већег дела живота. Таква “каријера” није била Кирдин избор, али другог избора, након почетних грешака, није имао. Јер, како је речено у једном дијалогу у тому “За горама”, *кад прикан на првој животној раскрсници крене погрешним путем, не пише му се добро.*

Након многих неостварених, и тешко оствариваних жеља на пољу личног живота, питамо се: Да ли ће В. К. Болхорвес остварити највећу жељу на стваралачком пољу? Да ли ће успети да изнедри дело које ће бити другачије од опуса многих других аутора?

То дело, да се подсетимо, чине две главне компоненте: Хеутеранија, као планетарна цивилизација за трећи миленијум, која треба да се роди кроз хеутеранистичку филозофију и идеологију, и хеутеранистички покрет – цео тај процес биће осликан у волуминозном тому “Освитни принципи хеутеранизма” – а друга компонента Изузетног Опуса јавности почиње да се презентира путем белетристичког (романеског и поетског) сплета, уз који ће делимично ићи (а делимично ће самостално стајати) побочни, секундарни, документарно-сцијентистичко-аутобиографски корпус.

Управо ту почиње мој разлаз са пријатељем о коме говорим. Он је, наиме, многе своје хеутеранистичке преокупације и

аутобиографске чињенице унео у белетристичке томове. С времена на време, кад бих у нашим разправама напомињао да је романескна и песничка уметност утолико квалитетнија уколико је чистија, он би се позивао на свог књижевног јунака Бориса Хардија, који је рекао (како стоји у “За горама”) да је *чиста фикција у приличној мери превазиђена. Да су у данашње време актуелнија, атрактивнија, па и релевантнија остварења сачињена од уметничке фикције и вануметничке реалности.* Ја бих ипак инсистирао на чистоти романескног и поетског ткива, а мој другар Владо се позивао на неке друге теоретичаре књижевности, који су експлицирали запажање да се сада велика пажња придаје процесу *обогаћивања романа свиме што није роман.*

Кад већ Болхорвес своје романескне и поетске целине “филује” свим и свачим, па и аутобиографским чињеницама, и ја ћу се њима вратити, да бих рекао како је ринтао као машинбравар, не осећајући према том занату ни најмању наклоност, потом службовао као погонски машински инжењер, не осећајући ни према том позиву никакву наклоност, на крају, читавих двадесет седам година, и као телевизијски новинар, третирајући и то службовање као принудно траћење времена, нерава и енергије.

Књижевност беше једина вокација која га је привлачила. Но од књижевног стваралаштва скоро ниједан писац, бар на овим просторима, не може да живи.

Нешто је више (али не одвише) сликара који могу да живе од ликовног стваралаштва. Не знам да ли је ова чињеница утицала на Владимира, али знам да се на почетку књижевног пута двоумио између сликања и писања. О томе говори у трећем поглављу првог свог поетског тома. Његов пријатељ и књижевни јунак Алек Виславски већ је увелико корачао шареним путем ликовне уметности, а то је, изгледа, на Владу (или, да употребим његово белетризовано име, на Росвена) пресудно утицало. Закључио сам, рече... *да на ликовном путу Алека нећу достићи. И да је један сликар у Књизи о нама довољан. Да нећу далеко догурати ако будем покушавао и књижевним и ликовним путем да идем. И да бих као сликар људима био мање користан него што ћу (можда) бити као писац. Предност сам без двојбе дао књижевности. И због наведених разлога, а и зато што сам уметност мисли, емоција и речи сматрао релевантнијом од уметности линија, емоција и боја. Па и од сваке друге. (Музика је, говорио сам тада, најчистија уметност, сликарство најпријатнија, бар као стваралачки процес, позориште и филм могу да буду најатрактивније уметности, али књижевност је, с обзиром на улогу коју има у људској духовности, па и душевности, најрелевантнија.)*

Наш јунак се, дакле, определио за уметност лепе речи, а свом књижевном јунаку Алеку Виславском је “препустио” ликовну уметност. Такво опредељење је произашло и из уверења писца у

настајању да се стварност може свестраније, па и продубљеније осликавати мислима, емоцијама и речима него линијама, емоцијама и бојама. Та разноврсност уметности лепе речи је протагонисти белетристичког стваралаштва пружала бољу прилику да се на жељени начин испољава и потврђује, да буде другачији од других.

Био овакав или онакав, Владимир Кирда Болхорвес је прешао дуг стваралачки пут, који се мери деценијама, од размишљања о томе шта ће коначно бити његова животна преокупација, то јест вокација, од постепеног преображаја у несумњиву стваралачку личност до пуне интелектуалне зрелости, и објављивања прозних и поетских томова у коначној верзији. Не знам да ли је са зебњом ишчекивао педесетогодишњицу свог трајања у савременој литератури на овим просторима, без правог одзива издавача, књижевних критичара и читалаца – које његов опус несумњиво заслужује. Можда се није осећао пријатно, можда је био индиферентан према свом удесу, али је, у сваком случају, и поменут неславан (и непрослављен) јубилеј остао иза њега. Наставио је да плете свој хеутеранистичко-белетристички венац. Али проблем с којим се сада носи лежи у питању: Да ли му је остало довољно времена за довршавање подухвата?

Можда му, док хода трновитим путем, и против своје воље се кити трновим венцем, повремено пада на памет питање: Да ли ће се икад закитити и ловоровим венцем?

Време још није рекло своју последњу реч.

А и ми, Владимирови пријатељи, још ћемо, покоји пут, о њему, и о његовом делу, испричати покоју причу. Ова беше тек почетни фрагмент целине којој – као и разуђеном опусу В. К. Болхорвеса – не видим конца и краја.

Владимир УВАЛИН

*ОМЛАДИНСКЕ ЧИТАЛАЧКЕ ГРУПЕ У ВРБАСУ
1946-1947. ГОДИНЕ*

Један од најважнијих задатака УСАОВ (НОВ) ¹ у послератном периоду, а у првом реду њеног Културно-просветног одељења, био је плански и широк васпитни рад са омладином. Због тога је ГО УСАОВ својим Актом, 5. јануара 1946, утврдио: „Потребно је да омладина кроз широко културно-просветно уздизање и популарним начином васпитања, у духу науке марксизма-лењинизма, усваја правилан поглед на живот и свет. Просветно, научно и марксистичко васпитање омладине треба да чини целину, да је повезано са развојем полит. ситуације у нашој земљи. Проучавање дневне политичке проблематике, развој и прилике у нашој земљи, нужно је. Али то не би било довољно, ако то не би развили, употпунили просветним радом и популарним делима науке марксизма-лењинизма.

Васпитни рад тек овако широко спровођен, не запостављајући ниједну област, значи правилно васпитање наше омладине. [...] Треба знати и то, да су наше омладинске снаге недовољне да би сами без помоћи могли спроводити у живот рад на васпитању омладине. Помоћ Фронта, просветних организација и осталих антифашистичких организација нужна је. Треба искористити снаге које има Фронт, Синдикат, АФЖ и државне организације, јер би смо тиме, не само могли да уз њихову помоћ успешније подижемо омладину, већ би значај самог нашег рада порастао, организација би добила већи углед у народу, а уз то наша повезаност са Фронтом била би чвршћа“.

У току зиме 1945/46. године од стране МНО Врбас биће организовани разни стручни и пољопривредни течајеви за колонисте, које ће нарочито посећивати омладина, пошто ће се на њима упознати

¹На III конгресу УСАОЈ, одржаном од 11. до 15. V 1946. у Загребу, промењено је дотадашње име у Народна омладина Југославије (НОЈ). УСАОЈ - Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије

са економским приликама и пословима, као и о животу уопште у новом завичају.

За стручне курсеве који су требали да пруже економско васпитање омладини, Омладинска организација требала је да учини све како би се створили услови за курс (обезбеђење потребног броја полазника), док ће остале услове обезбедити народна власт (МНО) у сарадњи са антифашистичким масовним организацијама (НФ и АФЖ).

Овде су наведене неке од тема карактеристичних за подручје Врбаса. 1. Ратарство: *Обрада земље у оквиру годишњих доба; Сетва појединих усева; Нега усева и одбрана од болести и штеточина; Нега плодова, Пољопривредне справе и машине.* 2. Сточарство: *Расе стоке за ово подручје; Силажа и силоси; Стаје; Гајење живине; Гајење зечева.* 3. Воћарство-виноградарство: *Одбрана воћњака-винограда од болести и штеточина, Берба и прерада.* Пчеларство: *Гајење пчела; Подизање пчелињака; Исхрана пчела; Вађење меда.*

Почетком 1946. године приступило се уређењу Омладинског дома у Врбасу, како у његовом изгледу тако и рада у њему. Омладински дом у Врбасу био је смештен у напуштеној фашистичкој кући, опремљен је потпуним инвентаром, с тим да је плаћао само осветљење, пошто је био изузет од колонизације.

Садржај рада Омладинског дома у Врбасу обухватао је: аналфабетске течајеве, конференције, приредбе, усмене новине посебно, или у заједници са НФ или АФЖ; затим предавања из политике, привреде, економије, привредних наука, историје, географије, медицине, хигијене, ветерине, грађевинарства; стручне курсеве према привредно-економским условима који су везани за само место; домаћички течајеви (кување, спремање зимнице, прерада поврћа и воћа итд); основни хигијенски течајеви, нега одојчади, ручни рад и др.

Форма васпитног рада (уз предавања и курсеве) била је читалачка група. Читалачке групе не прорађују дневну штампу, разне законе итд што се у првој години након ослобођења практиковало. Оне служе у првом реду за учење и стицање знања из материјала који је предвиђен за то.

Прораду дневне штампе и проучавање политичке ситуације вршиће Активи омладинске организације кроз омладинске конференције, затим по школама, интернатима, СРЗ и предузећима, као и кроз конференције и читалачке групе Фронта.

Читалачка група бројала је до 15 сталних чланова, који су приближно истог нивоа знања и занимања. Оне су формиране свуда по селима, фабрикама, шегртским домовима, интернатима, школама, улицама, блоковима итд управо свуда где има омладине. У школама су укинуте посебне васпитне групе и формиране једнообразне групе од свих чланова УСАОВ, и то две категорије: прва категорија за ученике IV и V разреда, са једним материјалом и друга категорија за ученике VI-VIII разреда, са другим материјалом.

За радничку омладину формиране су такође две категорије: читалачка група шегрта и радника, који су на истом нивоу знања и читалачка група за одрасле, старије омладинце, тако да би материјал који читају одговарао њиховом степену знања.

Свака читалачка група имала је свога руководиоца, који је морао да буде најнапреднији и најбољи омладинац. Он је руководио радом, пропитивао, водио евиденцију присутности, одржавао дисциплину и рад, био је одговоран за материјал који се прорађивао итд. Материјал за радничке групе преузимао се од окружних и среских одбора УСАОВ, по утврђеном плану од стране ГО УСАОВ. Метод рада ових читалачких група био је следећи: на једном часу се чита и тумачи, а на другом се пропитује и дискутује.

Читалачке групе састајале су се два пута недељно, онда када им је најпогодније окупити своје чланове. Да би читалачке групе успешно радиле, за њихове руководиоце одређивани су чланови Одбора УСАОВ, док је у Секретаријату одбора постојао један члан, који је био одговоран за читалачке групе, који је улазио у састав Културно-просветног одељења Среског/Окружног одбора. Среска и месна Културно-просветна одељења, у сарадњи са Секретаријатом, формирали су Актив инструктора за читалачке групе. Инструктори су се додељивали као помоћ слабијим групама, а поред тога они су држали предавања и конференције, на којима су износили своја искуства и запажања.

Уколико Омладинска организација није имала уздигнутих људи, који би могли бити инструктори читалачких група, исти су одређивани и ван организације од НФ, Синдиката, АФЖ, просветних радника, народне власти (М/СНО) итд.

Читалачке групе почеле су да окупљају омладину и на тај начин је уздижу у васпитном раду. На читалачким групама разматрају се брошуре и сав онај материјал који је у том моменту за њих био предвиђен.

У месечном извештају СО УСАОВ Кула, (бр. 73/46), 28. фебруара 1946. наведено је да се омладина Кулског среза обавезала да ће у сваком селу отворити библиотеке и да ће за њихово опремање сакупљати разне књиге. У Врбасу и Кули ова акција лепо је успела, тако да је сакупљено преко 120 комада књига. Колонисти су се такође укључили у ову акцију како би што пре сакупили довољан број књига за своју библиотеку.

Омладинска библиотека у Врбасу била је смештена у Улици Светозара Милетића бр. 7 и поседовала је 97 књига и 88 брошура, а њеним радом управљала је Дана Мирков. У почетном периоду библиотека се слабо користила, па је само 20 комада књига и брошура издато на коришћење. У каснијем периоду читаоница у Омладинском дому била је отворена сваки дан, снабдевена дневном и омладинском штампом, слободна за све чланове Омладинске организације.

План рада читалачких група за 1946.

Радничка омладина - за шегрте и млађе раднике: *Како је човек постао див; Како се калио челик; Какав треба да буде комсомолац; О јединству радничке и сељачке омладине;*

За старију омладину: *Изградња новог света; Мати (Горки); Комунистички манифест; Национално питање у светлу НОБ-е (Тито); Пут нове Југославије; Реферат -Конгреси НФ (Едварда Кардељ);*

Сеоска омладина - за млађу омладину: *Како се калио челик; Како је човек постао див; О јединству радничке и сељачке омладине; За краља и отаџбину;* за старију омладину: *Изградња новог света; Како се калио челик; Тито - говори о јединству народа; О јединству радничке и сељачке омладине; О омладини (Калињин); Титови и „Црнога“ чланци о развоју НОБ-е у Србији (Титова књига Пут нове Југославије);*

Средњошколска омладина - IV и V разред: *Постанак живота на земљи (допуна Научна библиотека); Стварање новог света; Историја револуције (из историје СССР-а); О омладини (Калињин); Какав треба да буде комсомолац; Борба омладине у Југославији (Б. Перовић из брошуре Борба омладине Балкана); VI–VIII разред: Национално питање у светлу НОБ-е; Пут нове Југославије; Комунистички манифест; Стаљинова биографија; О пројекту Устава СССР (Стаљин), О Лењину (Стаљин).*

Половином јануара 1946. године у Врбасу је деловало 25 омладинских читалачких група, од којих су две мађарске и три

русинске. На овим читалачким групама прорађивало се: *Национално питање* од Тита, *Како се калио челик* или нека друга брошура. Осећао се недостатак материјала. Материјал се набављао преко *Омладинске књижаре* у Врбасу.

Просечно на читалачку групу долазило је по 15-20 омладинаца. Читалачке групе одржавају махом омладинци из месног руководства УСАОВ. Културно-просветни рад у самим групама почео се одвијати. Уведено је такмичење између читалачких група које се састојало у: 1) Окупљању што више омладине у читалачке групе; 2) Давању усмених новина и 3) Прикупљању помоћи колонистима.²

Током маја и јуна т.г. испоручене су следеће брошуре и књиге: *Тито омладини*; *Билтен*; Брошуре I и II конгреса УСАОЈ, III конгрес УСАОЈ (НОЈ) – говор маршала Тита; Брошуре: *О Комсомолу*, *Комсомолски састанак*, *Комсомолска група*; *Задачи омладине*; *Зашто се наша Партија зове комунистичком*; *Какав треба бити Комсомолац*, на мађарском језику; Лист *Омладинска пруга* и *Нови средњошколац*.

III конгрес УСАОЈ, разматрио је основне задатке омладине, даље проширење и јачање организације, учешће омладине у изградњи земље и васпитање чланства на принципима марксизма-лењинизма. Конгрес је одлучио да се од 1. до 8. јуна одржи *Омладинска недеља*. Тако су током маја и јуна т.г. зидне новине биле заступљене чланцима који су се односили на III конгрес УСАОЈ и *Омладинску недељу*.

Из месечног извештаја СО УСАОВ Кула (бр.122/46) за јануар 1946. године, види се да је - радничка омладина, иако је до тада била запостављена и на њу се мало обраћало пажње, ипак успела да формира читалачке групе, да је њима обухватила велики део радничке омладине. У Врбасу је тада деловало 16 читалачких група радничке омладине.

Селјачка омладина у Врбасу, у току фебруара 1946. године, већином је окупљена преко читалачких група. Омладина се такође окупља путем рада на обнови и помагању народној власти (МНО). Запажено је да се омладина колониста повезала са омладином из места и заједнички раде на овим пољима.

На нивоу среза формиран је Актив инструктора у који је ушао Секретаријат СО УСАОВ Кула и сви секретари месних УСАОВ, који је имао свој план и прикупљени материјал за рад. Први услов за успешан рад читалачке групе био је да Омладинска организација набави предвиђени материјал. За то је било потребно да се што пре

²ИАС, Ф. 226, К 17, *Акт СО НОВ Кула*, бр. 19, 16. I 1947.

формира омладинска библиотека, у којој ће поред белетристике и осталог бити довољно књига за читалачке групе.

„Познато је да ми у Војводини уопште немамо преведених ствари за мађарску омладину који би дошао у обзир за васпити рад. Зато ће наш ГО УСАОВ предузети превођење погодних ствари на мађарском, румунском и другим језицима.

За сада мађарска омладина може да користи за радничку омладину *Мати* и *Мој универзитет* од М. Горког и Титове говоре. За сеоску омладину Титове говоре и песме Петефи Шандора. За средњошколску омладину Стаљинову биографију и Титове говоре.

Пошто ми немамо преглед добрих ствари које би могле доћи у обзир за васпитни рад, потребно је да нам руководиоци, Мађари, предложе извесне ствари које би се могле користити. То исто се односи и за руководиоце русинске омладине као и друге националне мањине. Омладинске организације националних мањина треба још да користе за читалачке групе *Омладину* и другу штампу са којом располаже до год се питање снабдевања са одређеним материјалом не реши“.³

Међутим, у Врбасу до јула 1946. код омладине националних мањина (Русина и Мађара) није забележена активност читалачких група.

Половином јула 1946. године сеоска омладина Врбаса по питању културно-просветног рада дала је себи обавезу: 1. месечно да прочита 200 књига или брошура; 2. до краја т.г. описмени 30 омладинаца; 3. у месно аматерско позориште укључи 20 омладинаца и 10 пионира; 4. дилетантска група, у току следећа три месеца, да изведе шест добро увежбаних представа, у месту и на страни; 5. у периоду јул-септембар држати два пута месечно читалачке групе, а у каснијем периоду по четири и у групе обухватити сву омладину и 6. одржи четири стручна предавања, два из пољопривреде - по једно о виноградарству и сточарству, те два научна, једно о омладинском покрету и друго о фискултури.

Док се у извештају СО НОВ Кула (бр. 239/1946) од 22. јула 1946. каже да је током лета васпитни рад са омладином затајио из разлога што је сеоска омладина заузета радовима у пољу, тако да су скоро у сваком месту читалачке групе постојале, али само на папиру. Једино се одржавају читалачке групе код колнистичке омладине и омладине у Соколцу по СРЗ, за време одмора у подне.

³Исто, Акт ГО УСАОВ Нови Сад, бр. 363/45.

Даље се у извештају наводи: „Најслабији васпитни рад је код радничке омладине. Још до сада ни у једној творници или предузећу не ради ни једна читалачка група. Док би се са радничком омладином требало највише радити. Средњошколске читалачке групе, до распуста, добро су радиле у Индустријско-занатским школама у Кули и Врбасу, где је омладина редовно одржавала читалачке групе“.

Због заузетости на пољопривредним радовима и током месеца септембра т.г. омладина је такође имала мало времена за просветни рад. „Једино се може нагласити да се код колонистичке омладине одржавају редовно читалачке групе, док се код мештанске омладине на том пољу види алкавост а нарочито код омладине националних мањина“. У току ова три месеца омладина није дала ниједне усмене новине.⁴

Без културних и просвећених људи не може бити великог успеха ни у производњи, зато се бригадир у СРЗ старао о културном животу и просветном раду чланова своје бригаде, ширио штампу, књиге и часописе међу члановима бригаде, организовао читалачке часове на којима се тумачи политичка ситуација и уздиже политичка свест задругара.⁵

Почетком септембра 1946. године у оквиру МО НОВ Врбас деловало је 14 Актива НО, од којих су шест сеоске омладине, а остали су формирано од радничко-намештеничке и средњошколске омладине. Актив сеоске омладине територијално су подељени: два су у Старом Врбасу, од чега је један преко канала. У Новом Врбасу реорганизација је извршена према географском положају четири основне улице са делом попречних улица или улица које се ослањају на основну улицу (*Титова, Слободарска, 16. дивизије и Улица 12. корпуса*). Најбројнији је био Актив у *Улици 16. дивизије* са 173 омладинца, а национални састав био је: 13 Срба, један Мађар и 159 Црногораца. Актив милиције при цивилном логору бројао је 28 омладинаца, од чега је 26 Срба, један Црногорац и један Хрват. МО НОВ у Врбасу бројао је 30 чланова.

Октобра 1946. године, због мањег броја радничке омладине у једној од две уљаре у Врбасу (*Војводина и Домаћа*) формирао се заједнички Актив НОВ. Исти је случај и код приватних текстилних предузећа *Тузлић и Бахман (Е.Ваштап, Свилара Сава Ковачевић)*. Након тога формиране су и читалачке групе у активима, где се прорађује изборни материјал. О овоме нам говори и Акт СО НОВ Кула од 31. октобра т.г. где се наводи: „Читалачке групе у свим местима

⁴Исто, Извештај СО НОВ Кула о културно-просветном раду, бр. 301, IX 1946.

⁵Народно задругарство, Војин Поповић, Бригадир у СРЗ, бр. 6/1947, 85.

су оформљене и почеле су са радом,[...], материјал који се прорађује јесте говор др Благоја Нешковића и говори наших руководица на разним зборовима“.

Омладинска штампа се добро дистрибуира и омладина је чита и упознаје се са њом. Крајем новембра т.г. омладина Врбаса била је претплаћена на 50 примерака: *Омладине*, *Младог борца* и *Пионирских новина*, затим на лист *Пионир* (20) и *Пионирски руководицац* (5). Ревизор омладинске штампе била је Јуца Дишовски.

Током децембра 1946. године Срески културно-просветни одбор у Кули разматрао је питање читалачких група, те је одлучио да се до 25. о.м. у свим местима среза одрже семинари са руководиоцима читалачких група. На семинарима ће се прорадити план и материјал за децембар 1946. и јануар 1947. године.

План рада читалачких група за децембар 1946. и јануар 1947.

Заједничке теме биле су: *Стаљин у историји* (Кардељ), материјал се одмах прорађивао због рођендана друга Стаљина, 21. децембар; *Увођење норми и подизање стручних кадрова за плански рад и учвршћење СРЗ* (Борба од 10. децембра 1946); *Борба словенских народа за мир и демократију*, реферат друга Ђиласа од 10. децембра и Проглас Словенског конгреса, а појединачне:

Сеоска омладина / материјал: *Од ручног вретена до прве тканине*; *Класна борба на селу – Сеоској сиротињи*, Лењин, стр. 70-78; *Над књигом* (Кожевин); *Петогодишњи план обнове и развитка СССР* (Вознесенски);

Радничка омладина / материјал: *Закон о национализацији приватних привредних предузећа*: говори Бориса Кидрича и Едварда Кардеља (Борба од 9. децембра); *Моћ и снага социјалистичке индустрије* (Друштво за културну сарадњу Југославије са СССР); *Комунистички манифест – Буржоазија и пролетери* (стр. 31-44); *Порекло човека* (Писецкиј, Просвета); *Над књигом* (Кожевин).

Почетком фебруара 1947. године, након реорганизације читалачких група, у Врбасу је било 83 читалачке групе. На читалачким групама су се прорађивала актуелана политичка питања-сталног карактера: Нацрт Устава Србије – реферат Милоша Минића; Реферат Михајла Швабића на VI пленуму Централног већа НОЈ; *За пуно остварење државног плана откупа житарица у Војводини* – Добривоја Видића и *Њих је одгајала земља Совјета* – поједини чланци. Сваки слушаца читалачке групе имао је обавезу да након прочитаних материјала о њима поднесе реферат.

Поред тога планирано је да се у Кулском срезу одржи 11 предавања, од којих је шест привредних (пруга Шамац-Сарајево) и пет политичких (планска привреда-откуп). У Врбасу је Радмила Драгин, 17. фебруара, одржала предавање из привреде, а Рајко Кецојевић, политичко предавање у Црвенки. Каја Радивојевић, наредног дана, одржала је политичко предавање у Руском Крстуру.

Теме за читалачке групе у току марта 1947.

Заједничка тема била је *Изградња Омладинске пруге* - реферат Михајла Швабића на VI пленуму Централног већа НОЈ. Појединачне теме код сеоске омладине су: *Матија Губец – вођа велике сељачке буне*; Реферат Рата Дугоњића на VI пленуму Централног већа НОЈ; *Устав НР Србије*; Радничка омладина: *Устав НР Србије*; *На локовотиви из књиге Њих је одгајила земља Совјета*; *Слика Стахановског рада*. За средњошколску омладину предвиђене су и следеће теме: *О пријатељству и другарству*; *Наука и сујеверје*; *О комунистичком моралу* (Баскин).

Сваки омладинац требао је да бележи шта је читао у току месеца, а руководицац групе ће водити евиденцију о прочитаном.

Пошто су у току фебруара 1947. одржана предавања политичког и економског карактера, СО НОВ Кула одлучио је да се у марту одрже научно-популарна предавања, „јер она најбоље одговарају омладини која још није расветлила појмове о животу и свету који их окружује, а интересовање за њих је врло велико“. Утврђене су следеће теме: *О колхозима*, *Стварање новог света*, *Моћ и снага социјалистичке индустрије*, *Црвена армија - Армија ослободитељица*, *Сни и сновиђења*, *Необичне небеске појаве*, *Како је човек постао див*, *Сељаци и сељачка буна у средњем веку*, *Наука и сујеверје*, *Оличење совјетског Комсомола* (Корчагин) и *Људи који мењају природу биља*.

За предаваче, на нивоу Кулског среза, одређени су: Вук Шарац и Рајко Кецојевић, председник и секретар СО НОВ Кула; Јован Миросављевић, Радомир Џунић и Милева Каћански, чланови Културно-просветног одељења СО НОВ Кула; Ђурица Херцег, председник МО НОВ Кула; Даринка Сјеклоћа, председник МО НОВ Врбас и Милорад Павлов, наставник Гимназије у Кули. Предавање у Врбасу, као и другим местима среза, одржаће се 12. и 24. марта и на њима ће се окупити сва омладина.

У току овог месеца, на просветном пољу омладина ће агитовати за потпунији обухват и присуство на алфаветским течајевима. На крају овогодишњег течаја одржаће се митинг. Садржаји усмених

новина биће усмерени у правцу оккупа, *Омладинске пруге* и пролећне сетве. Издаће се једне централне омладинске зидне новине, посвећене истим питањима.

На среском семинару за дописнике омладинских листова (штампе) разрадиће се питање начина писања и садржаја прилога који дописници треба да шаљу истима. Агитоваће се за повећање коришћења омладинске штампе.

Пошто су у Врбасу постојале средње школе били су одређени посебни дописници, који ће искључиво третирати питање живота и рада средњошколске омладине. Они ће сваких 15 дана достављати прилоге среском дописнику, а овај ће их упућивати редакцијама листова *Млади борац*, *Омладина*, *Ifjúság Szava* и *Нови средњошколац*.

Јануара 1947. омладински дописници за подручје Врбас били су Милош Милачић и Софија Вучетић за средњошколску омладину.

У плану културно-просветног рада СО НОВ Кула за март т.г, под 14. *Зидне новине*, предвиђено је да се изда један број централних омладинских зидних новина у сваком месту. У њима је требало раскринкавати шпекуланте (код откупа), износити резултате рада омладине, популарисати *Омладинску пругу*, цртати карикатуре шпекуланата.

Из извештаја СО НОВ Кула о развоју културно-просветног рада у претконгресном такмичењу, од 18. маја 1947. године, може се видети да се културно-просветни рад са омладином одвијао највише преко читалачких група, анафалбетских течајева, научних група, дебатних клубова и осталих форми културно-просветног рада.

Приликом припреме омладине Кулског среза за II смену *Омладинске пруге*, из Врбаса је било пријављено 45 омладинаца-ки. Предложено је „да омладина из места што више пише омладини на прузи о задацима које обавља и које резултате постиже, а писма омладине са пруге користити за агитацију, читајући на масовним конференцијама“.

Састанци читалачких група одржавали су се сваке недеље, а на њима су се прорађивале разне брошуре, као и важни чланци из дневне штампе. Из штампе су се прорађивали чланци говора маршала Тита на дан Нове године (1947), *Уредба о откупу житарица*, поједина упутства о пролећној сетви, Петогодишњи план. На састанцима читалачких група у СРЗ, поред изнетих тема, прорађивао се и материјал из пољопривреде.

Прорађени су чланци из одређених брошура и то: *Годишњица I српског устанка, Матија Губец – вођа велике сеоске буне, Живот и рад Карла Маркса, Над књигом, О самообразовању и васпитање карактера.*

Међу средњошколском омладином главна форма културно-просветног рада била је научна група и дебатни клуб, где су се чланови НОВ окупљали, упознавали са политичком ситуацијом, те доносили конкретне мере у погледу побољшања успеха у учењу.⁶

У току шк. 1946/1947. године Актив НОВ СПШ у Врбасу одржао је 12 усмених новина и издао 50 бројева зидних новина. Дао је двоје најбољих зидних новина за изложбу, те одржао четири масовне конференције у школи. Научне групе и кружоци радили су редовно и на њима је било обухваћено 75% ученика. Дистрибуирали су 800 примерака штампе, док је 20 прилога послато за омладинску штампу.⁷

Културно-просветни рад у првој години Петогодишњег плана имао је значајну улогу и био је важан чинилац у преваспитавању омладинских маса и мобилизацији исте на извршавању задатака који је предвиђао Петогодишњи план.

Предавањима о Петогодишњем плану, које ће организовати Фронт, присуствоваће сеоска омладина, да би се након предавања организовали састанци дискуссионих група на којима ће се разговарати о изнетој теми, те ће се омладини разјаснити нејасна питања и продубљивати суштина плана. За омладину у предузећима Синдикат ће организовати, сваких 10 дана, предавања и након истих дискуссионске групе. Омладина СРЗ ће се укључити на курсеве које ће организовати управе задруга и народна власт.

Организоваће се политичка предавања како из области политичке економије тако и о политичким догађајима у свету и конкретно користити политичке моменте у појединим земљама која могу утицати на омладину националних мањина (као покушај завере у Мађарској).

Агитација ће имати борбени карактер, како би се код омладине развијао патриотизам и држао је спремну да по сваку цену брани интересе радних маса и да будно прати непријатељске елементе и раскринкава саботере и забушанте који ометају Петогодишњи план.⁸

⁶ИАС, Ф. 226, К 17, *Акт СО НОВ Кула*, бр. 209, 18. V 1947.

⁷*Исто*, *Акт СО НОВ Кула*, бр. 247, 23. V 1947.

⁸*Исто*, *Тромесечни план културно-просветног рада СО НОВ Кула за VII-IX 1947*, бр. 316, 17. VII 1947.

На саветовању у вези са радом у средњим школама, почетком септембра 1947. године, емљаско веће НО Србије поставило је питање идеолошко-васпитног рада међу средњошколском омладином и тада је подвучено „Да је основа и најбоља форма масовно идеолошко-политичког рада у школама Дебатни клуб. Дебатни клуб у средњим школама треба садржајно поставити тако да кроз рад у њему средњошколска омладина не ограничи се само на уско регистровање моменталних догађаја, већ одржавати предавања која треба поставити шире да би се кроз проучавања свих питања средњошколска омладина упознала и са основама марксистичко-лењинистичког учења. [...] Секретаријат актива треба да организује према могућностима бар једанпут у месец и по дана научно популарно предавање и то у оквиру Дебатног клуба, као нпр. о држави, религији, постанку земље, постанку живота, о дарвинизму итд“.⁹

У вези са прославом 30-те годишњице Октобарске револуције, још у току припрема преко читалачких група и конференција НОВ Врбаса, омладина је упозната о значају тога дана. По школама, предузећима и Активима НОВ одржано је по једно предавање. Уочи самог дана прославе одржана је, у заједници са НФ, академија са програмом посвећеним Октобарској револуцији, која је била посећена у великом броју. Истог дана дата је филмска представа *Лењин у 1918. години* којој је присуствовало 720 врбаских омладинаца.

Састанак руководиоца културно-просветног сектора Актива МО НОВ Врбас одржан је 3. децембра 1947. године. На основу извештаја о раду Актива у периоду IX-XI т.г. даје се преглед броја читалачких група у неким од Актива НОВ Врбаса: Стари Врбас, преко канала 2; СРЗ *Сава Ковачевић* 6; СРЗ *Данило Бојовић* 3; СРЗ *Партизан* 4; СРЗ *13. јули* 7; Индустријска школа 4; Свилара *Сава Ковачевић* 2; Трикотажа *Напредак* 3 и *Сре-маг* 1 читалачку групу. Број књига у неким од приручних омладинских читаоница: СРЗ *Сава Ковачевић* 200; СРЗ *Данило Бојовић* 87; Индустријска школа 270; Свилара *Сава Ковачевић* 100; Трикотажа *Напредак* 96 и *Сре-маг* 48. За период септембар-новембар, путем ревизора, подељено је омладинске штампе: септембар, *Млади борац* 100; октобар, *Млади борац* 200, *Пионир* 5 и *Pionír Újság* 50 и новембар, *Млади борац* 200, *Средњошколац* 70 и *Pionír Újság* 80.

Потпунији извештај за октобар даје се Извештајем МО НОВ Врбас (бр.109) од 6. новембра 1947. где се наводи: „Читалачких група у месту има 54; На састанцима актива НОВ, читалачких група и дискусионим часовима прорађени су говори маршала Тита

⁹Упутства за рад Дебатних клубова Земаљског већа НО Србије, Београд, бр. 4834, 15. XI 1947.

на Конгресу НФ и Конгресу бораца; говор друга Жданова – *О међународној ситуацији* и говор друга Вишинског; У току месеца одржано је 20 политичких информација и предизборних конференција (месни избори), тј. по једна на сваки актив; У Дому културе одржана је масовна конференција; „Пароле су биле исписане на тротоарима и на свим видним местима, тако да је ствар у вези избора добро припремљена уз помоћ Фронта“.

Актив НОВ Шећеране „Бачка“ својим извештајем, почетком децембра т.г. дао је преглед своје активности (1.мај- 1.новембар) у овом сегменту деловања: 1. У заједници са организацијом НФ и Синдиката одржано је пет предавања о Петогодишњем плану, која су одржана у просторијама Радничког клуба Шећеране; 2. Раздељено је 60-65 примерака омладинских листова на српском и мађарском језику; 3. Радио је аналфабетски течај, на коме су три омладинца била руководиоци; 4. Неписмених омладинаца, према задњем попису, било је четири; 5. У заједници са Фронтом одржана су два предавања о Вуку, Бранку Радичвићу и Ђури Даничићу; 6. Деловала је једна културно-просветна екипа, чији су чланови већином били омладинци; У наведеном периоду одржано је 15 читалачких група; 7. Услед недостатка просторија Актив омладине није имао пионирски дом, нити организовану читаоницу, мада је на пионирску штампу било претплаћено 20 пионира.

Извештајем МО НОВ Врбас у вези са културно-просветним активностима у периоду од месеца маја до 8. новембра т.г. (бр. 109), наводи се „да је одржано 140 састанака читалачких група; за организовање Вукове прославе одржано је седам предавања и две академије; уређена су четири омладинска излога и растурено 1.150 примерака омладинске и пионирске штампе; предавања о Петогодишњем плану разматрана су на активима (15) и на пет масовних предавања; организовано је шест аналфабетских и један продужени течај са 68 полазника; постојало је шест дилетантских група (секција) по активима и једна централна за место; у наведеном периоду дато је 12 приредби“. Да би се наредним извештајем, почетком децембра, изнело да у Врбасу има 57 читалачких група које су већином претворене у дискусионе кружоке, а одржано је 173 састанка истих, те да у школама Дебатни клубови поступају по специјалном плану њиховог развоја (према горе наведеним Упутствима).¹⁰

¹⁰ИАС, Ф. 226, К 17, *Извештај МО НОВ Врбас о КП раду за месец новембар 1947*, бр. 12, 4. XII 1947.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Петроварадин : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407